

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**HAN HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE HUNLARIN
ÇİNLİLERLE SAVAŞLARI**

HAYRİYE KOÇYİĞİT

**Tez Danışmanı
PROF. DR. VARİS ÇAKAN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

ARALIK 2021

**HAN HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE HUNLARIN ÇİNLİLERLE
SAVAŞLARI**

Hayriye KOÇYİĞİT

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hayriye KOÇYİĞİT

27.12.2021

HAN HANEDANLIĞI DÖNEMİNDE HUNLARIN ÇİNLİLERLE SAVAŞLARI
(Yüksek Lisans)

Hayriye KOÇYİĞİT

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Aralık 2021

ÖZET

Türk tarihinin en eski siyasi yapılanmalarından olan Hunlar ile Çinliler arasında tarihte pek çok savaş meydana gelmiştir. Özellikle Han Hanedanlığı'nın Çin'de başa geçmesi ve sonrasında Batur Tanrıcut'un (Mete), Hun tahtında yer alması ile bu savaşlar daha şiddetli hâle gelmiştir. Batur Tanrıcut(Mete)zamanında yaşanan savaşlara baktığımızda Hunların, Han Hanedanlığı'na üstünlük sağladığını görmekteyiz. Yaşanan pek çok savaşta Hunlar, Çin'in ordusunu peşinden sürüklemiş, yıpratmış ve en zayıf anlarında tekrar saldırıya geçerek Çin'i yenilgiye uğratmıştır.Daha sonra meydana gelen ilişkileri incelediğimizde ise Hunların içinde çıkan taht kavgaları, onları düşmanları karşısında savunmasız bırakmıştır. Hunlar önce Çiçi ve Hohanyeh zamanında ikiye ayrılmıştır. Çiçi, Çin'e bağlanmayı reddederken Hohanyeh Çin'e tabi olmuştur. Sonraki Han hanedanı hükümdarı Wang Mang zamanında güç kazanan Güney Hunlar, yeniden Çin'den bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Ardından gelen iç karışıklık ile Hunlar bir kez daha ikiye ayrılmıştır. Güney Hunlar, Han hanedanı egemenliği altına girerken Kuzey Hunlar Çin ile olan savaşlarına devam etmiştir. Bir süre sonra Güney Hunların Kuzey Hunlar ile tekrar birleşme gayreti Han hanedanı tarafından engellenmiştir. Kuzey Hunlar Çin ile yapılan savaşlarda yenilerek Batı yönünde göç etmiştir. Bu çalışmada Han Hanedanlığı döneminde Hunların Çinlilerle yapılanuzun soluklu savaşları incelenmektedir.

Bilim Kodu : 111302
Anahtar Kelimeler : Hunlar, Han Hanedanlığı, Hun Tarihi, Çin Tarihi, Batur Tanrıcut (Mete)
Sayfa Adedi : 93
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Varis ÇAKAN

WARS OF THE HUNS WITH CHINESE UNDER HAN DYNASTY
(Master Thesis)

Hayriye KOÇYİĞİT

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

December 2021

ABSTRACT

There have been many wars in history between the Huns and the Chinese, one of the oldest political structures in Turkish history. These wars have become more violent especially with the Han Dynasty taking over in China and the subsequent accession of Batur Tanrıkut (Mete) to the Hun throne. When we look at the wars in the time of Batur Tanrıkut, we see that the Huns have dominated the Han Dynasty. In many battles, the Huns chased after China's army, tore it down, and attacked again in their weakest moments, defeating China. And when we looked at the relationships that were later occurring, the battle of the throne in the Huns left them vulnerable to their enemies. The Huns were divided into two in the time of Çiçi and Hohanyeh. While Çiçi refused to connect to China, Hohanyeh was a Chinese one. The Huns, which gained power in the next Han Dynasty ruler Wang Mang's time, are now moving again independently of China. The Huns are once again divided into two with the following internal disturbance. As the South Huns dominated the Han Dynasty, the North Huns continued their war with China. After a while, the South Huns' attempt to reunite with the North Huns was blocked by the Han Dynasty. The North Huns were defeated in the wars with China and emigrated in the West direction. This study examines the long-running wars that were fought by the Huns against the Chinese during the Han Dynasty.

Science Code : 111302
Key Words : Huns, Han Dynasty, Hun History, Chinese History, Mo-tun
Page Number : 93
Supervisor : Prof. Dr. Varis ÇAKAN

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesi ve çalışmalarım sürecinde hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, danışmanlığımı üstlendiği ilk günden itibaren engin bilgi birikimi, tecrübe ve desteğinden faydalandığım, araştırmalarımnda daima yol gösteren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Varis ÇAKAN’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın hazırlanma aşamasında desteklerini esirgemeyen aileme, yol arkadaşım Tayfun AKKUŞ’a, değerli arkadaşım Damla TORUN’a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. HUNLAR İLE HAN HANEDANLIĞININ MÜNASEBETLERİ.....	5
2.1. Hunlar'ın Menşei ve Hun Adı.....	5
2.2. Büyük Hun Birliğinin Kuruluşu	7
2.3. Hunlarda Askerî Yapı.....	8
2.4. Çin'deki Yedi Beyliğin Savaşları.....	12
2.5. Han Hanedanlığının Kuruluşu.....	12
2.6. Hunlar ile Han Hanedanlığı Münasebetleri.....	13
2.6.1. Siyasi Münasebetler	13
2.6.2. Ticari Münasebetler.....	16
2.6.2.1. Çin sınırında kurulan pazarlar	17
2.6.2.2. Hunların ekonomik kaynak arayışı.....	18
2.6.2.3. Hunlar ile Çinliler arasında hediyeler	20
2.6.2.4. Ticaret yolu hâkimiyeti meselesi.....	21
3. BATUR TANRIKUT DÖNEMİNDE HUN ÇİN İLİŞKİLERİ.....	23
3.1. Batur Tanrikut'un (Mete) Tahta Geçmesi ve Hâkimiyetini Sağlamlaştırması	23
3.2. Hunlar İle Han Hanedanlığı Savaşlarının Nedenleri.....	26
3.3. İlk Han-Hun Karşılaşması – Pingcheng Savaşı.....	28

	Sayfa
3.4. İlk Han-Hun Anlaşması.....	32
3.4.1. Anlaşmanın Sonuçları	33
3.5. Batur Tanrikut'un (Mete) İmparatoriçe Lü'ye Mektubu.....	34
3.6. Batur Tanrikut(Mete) Döneminde Diğer Savaşlar	35
3.7. Kay-ok Tanrikut Dönemi	36
4. BATUR TANRIKUT DÖNEMİ SONRASI HUN ÇİN İLİŞKİLERİ.....	39
4.1. Han Wu-ti'nin Başa Geçmesi	39
4.2. Chang Chi'en'in Seyahatnamesi	39
4.2.1. Çinlilerin Casusluk Faaliyetleri.....	41
4.2.1.1. Çinli prensesler	41
4.2.1.2. Çinli elçiler ve casuslar	42
4.3. Mayi Savaşı	44
4.4. Sarı Nehri'n ve Çölün Güneyindeki Savaşlar	47
4.5. Hexi Savaşı.....	50
4.6. Çölün Kuzeyindeki Savaşlar	53
4.7. Wuwei Tanrikut Döneminde Elçi Faaliyetleri	55
4.8. Wu-ti Döneminde Diğer Han-Hun Savaşları	56
4.9. Han Wu-ti'nin Batı Bölgeleri Politikası.....	61
4.10. Han Wusun İttifakı	62
4.11. Hunlarda İç Karışıklık ve Hunların Bölünmesi.....	64
4.12. Çiçi Tanrikut'un Yenilmesi ve Kuzey Hun Devleti'nin Sona Ermesi	67
4.13. Ban Chao'nun Batı Bölgesi İstilasası	69
4.14. Wang-Mang Döneminde Hunlar	71
4.15. Sonraki Han Hanedanı Döneminde Hunlar	74
4.15.1. Jinwei Dağı Savaşı	77
4.15.2. 300 Yıllık Han-Hun Savaşlarının Sonu.....	78

	Sayfa
5. SONUÇ	81
KAYNAKLAR	85
EKLER.....	87
EK-1. İmparator Wu-ti Dönemi Haritası	88
EK-2. Batı Han Hanedanlığı Döneminde Han-Hun Sınırları Haritası.....	89
EK-3. Doğu Han hanedanı Döneminde Hunlara Yapılan Saldırıların Haritası	90
EK-4. Chang-Chi'en Seyahatini Gösteren Harita	91
ÖZGEÇMİŞ	93

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

a.g.e.

Adı Geçen Eser

a.g.m.

Adı Geçen Makale

bkz.

Bakınız

C.

Cilt

Çev.

Çeviren

M.Ö.

Milattan Önce

M.S.

Milattan Sonra

SHJ

Shihji

TTK

Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

Çinliler ile Hunların ilişkilerinin kökenine baktığımızda M.Ö. 569 ve M.Ö. 307 senelerinde savaşlar yaptıkları, özellikle Çinlilerin Hun taarruzlarına karşı Çin Seddi'ni inşa ettikleri bilinmektedir.¹ Hunlar, Türk tarihinin bilinen en eski siyasi yapılarından. Batur Tanrıkut'un (Mete) Hun tahtına geçmesinden(M.Ö. 209) birkaç yıl sonra Hunlar ile henüz yeni kurulmuş olan Han Hanedanlığı arasında siyasi ve ticari ilişkiler kurulmuş, anlaşmalar yapılmıştır. Bu ilişki yaklaşık 400 yıl kesintisiz sürmüştür. Ülkemizde bu alanda çalışmalar yapılmış ancak Hunların hâkim oldukları coğrafyanın geniş olması, kaynak dil bilenlerin sayısının az olması ve ortaya çıktıkları toprakların ülkemizden uzak olması çalışmaları zorlaştırmıştır. Hunlarla ilgili ilk bilgilere Çin yazılı kaynaklarında rastlamak mümkündür. Hunlar; Savaşan Devletler Dönemi'nde "Hsiung-nu" olarak isimlendirilmiş, Çin kaynaklarında Hunlara devamlı olarak yer verilmiştir. İlgili tarihî kaynaklar, Shihji, (Çin'de M.Ö. 4. yüzyıl sonlarında kaleme alınmış, Çin'in yazılmış ilk genel tarihi olma özelliğini taşımaktadır.), Han Shu (M.S. 2-92 arasında Pan Ku tarafından kaleme alınmıştır, M.Ö. 9. yüzyıl. ile M.S. 23 yılları arasında kapsamaktadır.), "*Hou Han Shu*" (Fan Yeh tarafından Sung Hanedanlığı zamanında yazılmış, Wang Mang döneminin sonundan hanedanlığın yıkılışına kadar olan süreci kapsamaktadır.), "*Tzu Chih Tung-Chien*" (Sung hanedanlığının ünlü tarihçisi Ssu-ma Kuang tarafından derlenmiş olup 294 bölümden oluşmaktadır.), "*Chin Shu*" (Tang hanedanlığı zamanında baş vezir olan Fang Hsüan-Ling tarafından yazılmaktadır.), "*Pei Shih*" (Chin hanedanlığının 317 yılında Hunlar tarafından ele geçirilmesinden sonra Çin kuzey ve güney olarak anılmış ve bu eser kuzeyde kurulan devletleri anlatmaktadır. Li Yen Shu tarafından yazılmış kuzey milletlerinin Çin topraklarındaki faaliyetlerini aktarması açısından önemlidir.)'tir.²

Ülkemizde Hun tarihi alanında önemli çalışmalar yapılmış ve çalışmada bu eserlerden yol gösterici eserler olarak yararlanılmıştır. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Bahaaddin Ögel, Prof. Dr. Wolfram Eberhard, Prof. Dr. Ayşe Onat, Prof. Dr. Sema Orsoy, Prof. Dr. İlhami Durmuş, Prof. Dr. Varis Çakan gibi isimlerin

---

¹ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, C. I, s. 40

² Tilla Deniz Baykuzu, *Asya Hun İmparatorluğu*, Kömen Yayınları, Konya, 2012, s. 1-9

eserlerinden faydalanılmıştır. Siyasi tarihin anlatıldığı bölümde ise ülkemizde henüz çalışmalarda kullanılmayan Sung Cha'o tarafından yazılmış, Abdürrahim Rahman tarafından Uygurcaya çevrilmiş “*Han Hanedanı ile Hunların 300 Yıllık Savaşı*” eserinden faydalanılmıştır. Genellikle çalışmalarda yüzeysel geçilen veya batılı kaynaklar tarafından bize yüzeysel aktarılan Hun tarihi, detaylı olarak işlenmiş, yaşanan savaşların neden ve sonuçlarını kavramamızı sağlayacak bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır. Hunlar hakkında yapılmış çalışmaların eksikliklerinin fark edildiği ve bu konuda literatüre katkıda bulunacak bir çalışma yapılmak istenmiştir.

Hun döneminin en parlak zamanı Batur Tanrıkut (Mete) dönemidir. Yalnız Türk tarihi için değil Çin tarihi için de bu süreç oldukça önemlidir. Bir dönem Çin’e ciddi akınlar yapılmış ve Çin’i, sınırlarını Hunlardan korumak amacıyla çeşitli önlemler almaya itmiştir. Bu önlemler kimi zaman ekonomik bir politika olurken kimi zaman ise casus, elçi veya diplomasi sahasında karşımıza çıkmaktadır. Tsi Mai Chien’in bize tarihi hatıralarında aktardığı bilgilere göre; bu ilişkilerin, Hunların Çin’in kuzeyinde bir devlet olarak ortaya çıkmasından çok önceye dayandığı görülmektedir. “Hunların Menşei” başlığı altında işleyeceğimiz Ti ve Kui kavimleri Hun tarihinin ilk dönemini oluşturmaktadır. M.Ö. 209 yılında ise Batur Tanrıkut’un (Mete) başa geçmesiyle devlet en parlak zamanını yaşamıştır. Daha sonra devletin bölünmesi ve çöküşü devletin sonraki aşamasını oluşturacaktır.³

Araştıma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde “Hun” adı ve menşei üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Daha sonra Hunların birliğini oluşturması ve askerî yapısı incelenmiş, Hunlar ile Han hanedanlığı münasebetleri de kısaca aktarılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Batur Tanrıkut’un (Mete) tahta geçmesi ve hâkimiyetini sağlamlaştırması işlenmiş, bunun yanı sıra 300 yıl boyunca yapılan savaşların nedenleri üzerinde çalışılmış; ekonomik, siyasi, sosyal sebepleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde özellikle ilk Han-Hun karşılaşması, savaş sonucunda meydana gelen anlaşma, Batur Tanrıkut’un (Mete) imparatoriçe Lü’ye mektubu, Batur Tanrıkut(Mete) zamanında diğer savaşlar ve Kay-ok Tanrıkut dönemi işlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise Han Wu-ti’nin başa geçmesi, onun Batı memleketleri politikası,

---

³ Varis Çakan, *Orta Asya Türk Tarihine Giriş*, Binyıl Yayınevi, Ankara, 2015, s.122

Chang Chi'en'in seyahatnamesi, Çinlilerin casusluk faaliyetleri, Mayi Savaşı, Hexi Savaşı, Hunlarda görülen iç karışıklıklar, Hunların ikiye ayrılması, Ban Chao'nun Batı bölgesini istilas, Wang-Mang dönemi ve Sonraki Han hanedanı Döneminde Han-Hun ilişkileri incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler değerlendirilerek, Hunların tarihimizdeki önemi üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

2. HUNLAR İLE HAN HANEDANLIĞININ MÜNASEBETLERİ

2.1. Hunlar'ın Menşei ve Hun Adı

Hun siyasi birliğinin kesin tarihini M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren takip etmek mümkündür. Hunlarla ilgili en eski yazılı vesika M. De Groot; L, Ligeti; Szasz' a göre M.Ö 318 yılında yapılan bir anlaşmada geçmiştir.⁴ Fakat Hunlar büyük bir imparatorluk olmadan önce etnik bir topluluk olarak uzun süre tarih sahnesinde yer almışlardır.

Çin'in İlk-Sonbahar ve Savaşan Devletler dönemlerinde Çin'deki feodal yapılar hem Kuzey Ti ve Batı Kui'lerin topraklarını ele geçirmek hem de kendi aralarında galip gelmek için Ti ve Kui kabilelerinden faydalanmışlardır. Bu esnada Ti ve Kui kabileleri de Çin'deki feodal yapılardan etkilenip kendi aralarında sınıf farkı oluşturmaya başlamışlardır. Kuzey kavimleri ihtiyaçlarını karşılamak için Çin şehirlerine ani baskınlar düzenlerken barış zamanında ise ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Çinliler ise kuzey kavimlerinin yeme-içme, ordu teşkilatı, silahlanma biçimlerinden etkilenmişlerdir. Bu ikili ilişkiler Hunların bir devlet olarak ortaya çıkmalarından uzun yıllar öncesine kadar uzanmaktadır. Hunlar, Çin'in kuzeyinde yaşayan kavimlerin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. En başta bu kavimlerin içinde Ti, Kui, Junglar etkili iken, daha sonra Ding-lingler, Kırgızlar, Yüeciler, Wusunlar da etkili olmuştur.⁵ İlk-Sonbahar ve Savaşan Beylikler döneminde kuzeydeki göçebe topluluklar topyekûn "Jung-Tiler" olarak adlandırılmıştır. Junglar ve Tilerin bazıları Sarı Nehri'nin havzasında, bazıları ise çölün güney ve kuzeyine dağılmıştır. Qin ve Han hanedanı zamanında ise Hunlara "Hu'lar" denilmiştir. İlim alanında Hunların kim olduğu hakkında ortak bir görüş yoktur. Bazıları "Doğu Hu'lar" derken, bazıları "Qianglar" diye adlandırmış, bazıları Türk derken bazıları "Shanglar" demiştir. Bu konudaki fikir ayrılıkları günümüzde de devam etmektedir. Tuman'dan önce Hunlar büyük ırk, küçük ırk ve kavimler olarak isimlendirilmiştir. Yaklaşık bin sene geçtikten sonra Tuman Tanrıkut Kabileler İttifakı Kongresi tarafından Hun milletinin ortak belirlenen lideri seçilmiştir. Hunlar birçok kabileden oluşmuş, her kabile ise birçok ırktan oluşmuştur. Bunun içindeki en meşhur ırk Luandi ırkıdır ve Tanrıkut bu

⁴İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 59

⁵ Varis Çakan, a.g.e, s.122

ırktan çıkmıştır. Buna ek olarak Huyanlar, Lanlar, Xubular ve Qiulinlerden ibaret dört ırk en meşhur ırklardır ve Tanrikut bu ırklar ile evlilik anlaşması yapabilmektedir.⁶ Tarihçiler daha çok bahsi geçen kavimlerin devri ile değil, M.Ö. 209'da Batur Tanriku'un (Mete) Hun Devletini güçlendirdiği dönem ile ilgilenmektedir.

Çin kaynaklarında M.Ö. 318 yılına gelene değin Hunlara otuzdan fazla farklı isim verilmiştir.⁷ Bunlar; Kuei-fang, Kuei-jang, Kuei-kuo, Kuei-shih, Ch'üen-yi, Yen-yün vb.⁸M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren Kuzey kavimlerinin hanedanını bildirmek üzere "Hiung-nu", "Hsiung-nu" ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz.

"Xiong-nu (Hun)" kelimesi ilk olarak Qin hanedanı zamanındaki "*ShanHaiJing*" ve "*YizHouShu*" gibi eserlerde geçmektedir. Sima-Qian'in 'Shiji "Hunlar Hakkında Kıssa" adlı bölümünde Hunların önceki tarihleri üzerinde detaylı bir şekilde durmuştur ve bu kavmin adını ilk kez "Hun (Xiongnu)" olarak belirtmiştir.⁹

Hun kavim adının en eski Çince biçimi Gabain'e göre "Hun-chu", sonraları "Hsien-yün", "Hsün-yü" ve M.Ö. 3.yüzyılda "Hsiung-nu" idi. Pritsak ise Hsiung-nu adını M.Ö. 1000 civarında "Gun", M.Ö. 5. yüzyıl civarından önce "Kun", M.Ö. 4. ve 3. Yüzyıllarda "Kun, Xun", M.Ö. 2. ve 1. yüzyılda "Xun" olduğunu aktarır. Hun kelimesinin anlamı Türkçede Kün (Halk), Moğolcada Küm (insanoğlu), Macarcada Him (adam) olarak belirtilmektedir.¹⁰

Son zamanlarda Türk dili üzerine yapılan etimolojik araştırmalar Hun isminin Türkçe karşılığının "Kün" olduğunu ve anlamının da "milet, halk" karşılığına geldiğini bize göstermektedir.¹¹

Kafesoğlu'nun aktardığı bilgilerde J. De Guignes, 1757; J. Klaproth, 1825; F. Hirth, 1899; J. Marquart, 1903; P.Pelliot, 1920; O. Franke, 1930; Gy. Nemeth, 1930; McGovern, 1939; R. Grousset, 1942; W. Eberhard, 1942; B. Szasz, 1943; L. Bazin, 1949; F. Altheim, 1953; H.V. Haussig, 1954; W. Samolin, 1958; O. Pritsak, 1959; G.

⁶ Sung Ch'ao, "*Han hanedanı ile Hunların 300 Yıllık Savaşı*"(çev: Abdürrahim Rahman), Sincan Halk Yayınları, Urumçi, 2003, s. 3-4

⁷Tilla Deniz Baykuzu, a.g.e, s. 11

⁸ Cevat Türkeli, *Çin Kaynaklarına göre Hunların Ataları*, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1990, s. 108-109

⁹Sung Ch'ao, a.g.e, s. 2

¹⁰Peter Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş*(Çev: Osman Karatay), Karam Yayınları, Ankara, 2002,s.46-47

¹¹Saaddettin Gömeç, *Türk-Hun Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 23

Clauson, 1960 gibi bilim adamlarının yaptığı çalışmalar sonucunda vardığı kanı, Hiung-nu'lar'ın Türk olduğu yönündedir.¹²

2.2. Büyük Hun Birliğinin Kuruluşu

M.Ö. IV. yüzyılda Çin'de meydana çıkan derebeylikler birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdi. Bunlar arasında Ch'in gittikçe kuvvetlenmekteydi. Bu durumdan endişe duyan beş derebeylik Hunlar ile M.Ö.318 yılında anlaşma yaptı. Hunlar ile ilgili en eski vesika bu anlaşmadır.¹³

Savaşan Beylikler Dönemi'nin sonlarına doğru Hunlarla Orta Çin'deki çatışmalar gittikçe artmış ve Hunlarla komşu olan Qin, Zhao, Yan beylikleri ilk olarak bu çatışmada büyük zarara uğramıştır. M.Ö. 312 yılında Hun süvarileri Lufan (şu anki Shanxi ilinin Ningwu ilçesi yakınında) ile uğraşarak Lufan'ın kuzeyindeki Yan beyliğini tehdit etti. Kısa süre önce tahta çıkan Yan beyi Zhao-Wang, danışmanı Gui-Kui'yi görevlendirerek onun devleti geliştirecek ve askeri gücü kuvvetlendirecek çalışmalar yapmasını istedi. M.Ö. 265 yılından itibaren Zhao generali Li-Mu büyük orduya liderlik yaparak Dai Eyaleti (şimdiki Heibei İli Wei İlçesi civarı), Yanmende (şimdiki ShanŞi ili NingWu ilçesi civarı) Hunlara karşı müdahalede bulundu. Li-Mu, Zhao beyliğinin ünlü generali olup, kuzey sınırında uzun yıllar bulunduğu için, Hunların hızlı ve pratik saldırılarını ve savaş taktiklerini tanıyordu. Bu yüzden Li-Mu askeri yönetimde başarılı olup, at üzerinde ok atma gibi antrenmanları sık yaptırdı, askeri disipline önem verirdi, savaşta askerlerin birbirinden bağımsız hareket etmelerine izin vermezdi. Ancak Hunlar Li-Mu'yu savaştan korkan biri olarak düşünüp Zhao beyliğinin sınırına aralıklarla saldırmaya başladı. Hunların bu gösterişli saldırılarına karşı Li-Mu fırsatını kollayarak onları içeriye çekme hilesiyle, Hunların ordusunu dağıttı. Hunların dağılan askerleri kuzeye kaçtı. Bundan sonra Hun akınları bir süre durdu. Li-Mu'nun Hunlara karşı hücumu Hunlarla Çinlilerin ilk büyük karşılaşmalarından biriydi. Orta Çin'deki tarım milletlerinin konar-göçer askerlere karşı başarılı bir savaşın örneği verilmişti. Fakat bu seferki savaş Hunları ağır yenilgiye uğratmış ve Hunların Orta Çin'e tekrar saldırmalarını geçici olarak

---

¹²Kafesoğlu, a.g.e, s. 59

¹³ Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2003, s.18

önlemişse de, Zhao'nun birliklerinin Hunlara sürekli karşı koyacak güçlü bir askerî gücü yoktu. M.Ö. 300'lü yılların sonunda Hunlar yeniden güçlendi. O zamanlarda Tuman Tanrıkut'un bargâhı Yin Dağları'na (bugünkü İç Moğolistan Özerk Bölgesi Wuyuan İlçesi civarı) yerleşti ve Yin Dağları'nın güney ve kuzeyindeki geniş bölgeleri kontrolü altına aldı.¹⁴

Hunlar daha sonra yeniden Çin üzerindeki baskılarını arttırdılar. Çin'deki mahallî hanedanlar, uzun savunma savaşları sırasında korunmak amacıyla yerleşme bölgelerini ve askerî yığınak yerlerini surlarla çevirdiler. Çinliler böylece kendilerini korumak için en güvenilir tedbirleri aldıklarına inanıyorlardı. Bu sırada iki önemli olay meydana geldi, Çin'de Han hanedanlığı başa geçerken Hunların başına da Batur Tanrıkut (Mete) geçti.¹⁵

Batur Tanrıkut'un (Mete) babası Tuman ile üvey annesi yüzünden arası açılmıştı. Üvey annesi kendi oğlunu tahta geçirmek istiyor, bu yüzden Tuman Tanrıkut'u Batur Tanrıkut'a (Mete) karşı kışkırtıyordu. Batur Tanrıkut'un (Mete) emri altında on bin atlısı vardı ve bir gün süre avında babası Tuman'ı ortadan kaldırarak Hun tahtına geçti. (M.Ö. 209) Batur Tanrıkut (Mete) bundan sonra önce Tunguzları hâkmiyetine aldı, sonra üç yüz yirmi binlik ordusuyla Çin imparatorunu kuşattı ve Çin'i vergiye bağladı. Bundan sonra devletin sınırlarını Baykal Gölü'nden İrtiş Nehri yatağına kadar genişletti. Kuzey Türkistan'ı, Wusunlar'ı egemenliği altına aldı. Büyük Hun hükümdarı Batur Tanrıkut (Mete), böylelikle Asya kıtasında yaşayan Türk soyundan bütün toplulukları kendi idaresinde tek bayrak altında toplamış oluyordu.¹⁶

2.3. Hunlarda Askerî Yapı

“Ordu” kelimesine eski Türkçe'de “Sü” adı verilmektedir.¹⁷ Ordu sözcüğü, Türklerde kağanın oturduğu yeri ifade etmektedir. Askerlik, kadim Türklerde bir meslek olarak görülmediğinden hemen her Türk savaşa hazır olarak bulunmaktaydı. Türk ordusunda diğer milletler gibi ücretli askerlik görülmezdi. Devletin devamı için ordu tabii sayılmaktaydı. Askerî yapı, genel olarak atlı birliklerden oluşmaktaydı, yayaların sayısı ordu içinde oldukça az idi. Bu yüzden Türk ordularının

---

¹⁴Sung Ch'ao, a.g.e, s. 6-8

¹⁵ Çandarlıoğlu, a.g.e, s.18

¹⁶ Çandarlıoğlu, a.g.e, s.19

¹⁷ Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, İstanbul, 1968, s.214

yetiştirilmesi, hazırlanması, taktikleri diğer milletlerden oldukça farklıdır. Türklerin sosyal faaliyetlerine bakıldığında da askerî egzersizler niteliğinde olduğu görülmektedir.¹⁸

Hunlar hakkında “Bin yıldan daha uzun zaman sürecinde devlette zaman zaman büyüme, zaman zaman küçülme oldu, fakat bölündüler, parçalandılar.” denilmektedir.¹⁹ Bin yıldan uzun zaman yaşayan bir devletin askeri yapısının da güçlü olması kaçınılmaz sonuçtur.

Çin’in kaynaklarında Hsiung-nular’ın adı M.Ö. 300’den itibaren geçmektedir. Bu milletin at binmekte usta oldukları bilinmektedir. Çinlilerin de onları taklit etmelerine rağmen başarılı olamadıkları görülmektedir.²⁰

Bozkır devletlerinin ortaya çıkış ve güçlenmesinde atın hızından ve demirden faydalanılmıştır. Hun devletinden önce de atın ve demirin kullanılması, Hun devletine gelinceye dek oluşan bilgi birikimi ve tecrübe, Hunları siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan etkilemiştir. Bu bilgi birikimini kullanan Hunlar, kısa süre içinde güçlenerek diğer toplulukları hâkimiyetleri altına almışlardır. Batur Tanrikut (Mete) zamanında ok ve yay gerebilen tüm topluluklar Hun olmuş, ülkede dirlik ve düzen sağlanmıştır.²¹ Hunlarda askerî eğitim hayatı çocukluktan başlamakta, çocuklar koçlara binerek, ayakları yere değmeden durabilmekte, ok ve yay gerebilmekte, atış talimleri yapmakta, böylece atlı savaşıncılığın ilk adımını atmaktadır. Sonuç olarak iyi birer hedef vurucusu olarak özgüven kazanmaktadırlar. Türklerin hayatında geniş yer kaplayan sürek avları da eğitimlerinin bir parçasını oluşturmaktadır. Sürek avlarının geniş sahalarda yapılması, bu geniş sahada fazla insana ihtiyaç duyulması Türklere savaşlarda geniş alanların kullanılmasında eğitici ve öğretici olmaktadır. Eski Türk askeri eğitimi çocukluktan başlamakta aile üyelerinin çocuğa biniciliği, ok ve yay germeyi, hedefi vurmayı öğretmeleriyle askerî eğitimin ilk basamağı oluşmaktaydı. Bu çocuklar gençlik çağlarına geldiklerinde iyi bir binici oluyor, ok atabiliyor ve hedefi isabetle vurabiliyordu. Geriye ise kazandığı bu binicilik, vuruculuk kabiliyetini toplu halde ve bir komutan emrine uygun şekilde yerine getirmesi

---

¹⁸Kafesoğlu, a.g.e, s. 270-271

¹⁹J.J. M. De Groot, *Die Hunnen Der Vorchristlichen Zeit*, Berlin-Leipzig, 1921, s.53

²⁰Eberhard, *Çin Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1947, s.59

²¹İhami Durmuş,, *Hun Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Oluşumunun Temel Unsurları*, Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay Armağanı I, Ankara, 1998, s.399-414, s.413

kalıyordu. İşte eğitimin en üst basamağı burada başlıyordu. Verilen emre itaat ile hızlı ve isabetli karar verebilme yeteneği sağlanmış oluyordu. Ölmek için komutana itaat ile işbirliği ve ordu arasında birlik sağlanıyor, keskin nişancılık vasfı kazandırılıyordu.²² Değişken ve kötü coğrafi durum, yabani hayvanların ve komşu kavimlerin ansızın saldırıları; Hunların çevik, savaşsever ve başarılı karakterini geliştirmiş ve Hunlarda küçük yaştan beri ata binmek ve okçulukta başarılı olma gibi yetenekleri öne çıkarmıştır. Çocukken başlayan binicilik ve vuruculuk faaliyetleri biraz daha büyüdüklerinde hep bir aşama daha ilerlemiştir. Yetişkin yapılı erkeklerin hepsi süvariler safına katılmıştır.²³ Çocukluktan itibaren başlayan askerî eğitimin ardından Türk devletlerinin komutasına iyi yetiştirilmiş bir lider geçtiğinde şüphesiz önünde hiçbir yerleşik güç dayanmamıştır.

N. DiCosmo'nun aktardıklarına göre; Batur Tanrikut'un (Mete), devlet örgütlemesinde şu bilgilere rastlamaktayız; Doğu ve Batı Bilge Kağanları (Hun dilinde tugi) Doğu ve Batı Luli Kağanları, Doğu ve Batı Generaller, Doğu ve Batı Yöneticiler, Doğu ve Batı Gudu Markizleri. Bunlar 24 üst rütbeye işaret etmektedir. Bu kağanlar, kağana ait boyların en üst üyelerini oluşturmaktaydı; yani bağımsız bir yönetim uygulayan tımarlardı. Tımar sistemi içerisinde resmî görevlerin sağ ve sol olarak iki yarıya ayrılması, onluk askerî örgütlenmeleri ve bir konsey içine sınırlı sayıda komutan ve bakanın alınması Hun askerî örgütlenmesinin temel özelliğini oluşturmaktaydı. Bu durum daha sonraki İç Asya devletlerini de etkilemiştir. Diğer general, komutan ve yöneticiler ise hem sivil hem askerî olarak devlette üst görevler yapmaktaydılar. 24 üst rütbenin kendine ait binbaşı, yüzbaşı, onbaşı gibi alt vasalları, komutanları ve yöneticileri atama hakları vardı. Boyların kendine ayrılmış toprakları vardı ve en büyüğü Doğu ve Batı Bilge Kağan'ın kontrolündeydi.²⁴ Hun askerleri atlı askerlerden meydana gelmekteydi, bu atlı askerler askerî disiplin içinde kendi yetenekleri dâhilinde savaşmaktaydı. Tanrikut (Hunlarda hükümdara verilen unvan), devletin en büyük komutanı ve ona bağlı tümen komutanlıkları vardı. Daha sonra sağ ve sol başkomutanlıklar vardı. Bütün tümen komutanlıklarına bağlı olan rütbeler mevcut idi. Kaynaklardan öğrendiğimize göre süvari birlikleri bin atlıdan oluşmakta,

---

²²İlhami Durmuş, “Eski Türk Devletlerinin Oluşumunun Temel Unsurları”, Gazi Türkiyat Dergisi, Ankara, 2008, Sayı 2, s.25-45 ,s.30-33

²³Sung Ch'ao, a.g.e, s.5

²⁴Nicola Di Cosmo, “Hun İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yükselişi”, Türkler Ansiklopedisi, C.I, Ankara, 2002, s. 713

onlar yine kendi içinde beş binliklere ve binliklere bölünmekteydi. Tanrıkut’a bağlı Hun kabilelerinin de tümen birlikleri olduğu, bu tümenlerin başında ise Tümen Çevendaz (Subaşı) denildiğini ve onların Tanrıkut ve ona bağlı hanlardan sonraki en yüksek rütbeli komutan olduğunu görmekteyiz. Yine onun bünyesinde de binbaşı, yüzbaşı, onbaşı rütbelerinde komutanlar yer almakta²⁵ böylelikle Hunlar bugünkü askerî teşkilatın temelini oluşturmaktadırlar.

Bir başka kaynakta ise Tanrıkut, Hunların bütün askerî gücünü elinde tutar, sağ ve sol tiginler, Tanrıkut’un yönetimine yardımcı olurdu. En üst düzeydeki yerli yönetici sağ ve sol tiginlerdi. Hunların geleneğinde sol taraf daha üst düzeyde olduğu için sol tiginin gücü ve yeri Tanrıkutdan hemen sonraydı. Sol Tigin, Tanrıkut’un özel yardımcısı sayılırdı. Bu yüzden genellikle bu vazifeyi veliaht üstlenirdi. Sağ tigin, sol tiginlerin altında sağ, sol tümen başı, sağ sol bin başı, sağ sol yüzbaşı ve sağ sol onbaşından oluşan üst yöneticiler olurdu. Hunların geleneğine göre onlar belli sayıdaki süvarilere ve özel olarak bölünenhayvancılık bölgesine sahip olurdu. Genelde yöneticiler savaş zamanında askerî komutan olur ve süvarilerin başında savaşa katılırdı.²⁶ Isıklı bir ok yapan Batur Tanrıkut (Mete), iyi binicilerinden oluşan, okçuları ile birlikte eğitim yaptırmıştı. Kendisi ısıklı ok ile hangi hedefe atarsa, askerlerinin de aynı şeyi yapması gereği ile yeni bir düzen oluşturmuştu. Buna uymayanların ise başları vurulmuştu. Böylece askerlerini, kesin ve hızlı bir sınavla denemiş ve onlara tam itaatten başka yol bırakmamıştı. Sonradan aynı yol ile babasını da ortadan kaldırarak, devletin başına geçmişti.²⁷

Hun halkı, kan akrabalığı yoluyla birbirine bağlı ailelerin meydana getirdiği siyasi ve sosyal birlikler olarak disiplinli, düzenli ve kendilerini savunmak için daima silahlı kabileler hâlinde yaşarlardı. Ordu, Batur Tanrıkut (Mete) tarafından düzene sokulduktan sonra merkezî bir nitelik kazanmıştı. Kafesoğlu Hunların askerî teşkilatının mükemmelliğini şu sözlerle ifade etmiştir; “*Mo-tun M.Ö. 174 yılında öldüğü zaman, sivil ve askerî teşkilatı, iç ve dış siyaseti, dini, ordusu, harp tekniği ve sanatı ile yüksek vasıflı bir cemiyet halinde, daha sonraki bütün Türk devletlerine*

---

²⁵Çakan, a.g.e, s. 171-172

²⁶Sung Ch’ao, a.g.e, s.28

²⁷ Bahaaddin Ögel,, “*Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*” TTK Yayınları, Ankara, 2015, s. 169

örnek olan, tarihi kesin ilk Türk siyasi teşekkülü “Büyük Hun Devleti” kudretinin zirvesinde bulunuyordu.”²⁸

2.4. Çin’deki Yedi Beyliğin Savaşları

M.Ö.300’lerde Savaşan Beylikler döneminin son zamanlarında yedi beylikler sürekli mücadele içindeydi ve Chu, Qi, Yan, Qin, Han, Zhao ve Wei beyliklerinin uzun süren mücadelelerine sahne olan Savaşan Beylikler dönemi sonucunda batıdaki Qin Beyliği diğer beylikleri egemenliği altına alarak Çin’in siyasi birliğini sağladı. Bu sırada Hunlar, gelişip güçlendi. (M.Ö. 221)²⁹

Yerleşim bölgeleri olarak Chu Beyliği güneyde, Zhao Beyliği kuzeyde, Yan Beyliği kuzeydoğuda, Qin Beyliği batıda, Qi Beyliği doğuda, Han ve Wei Beylikleri de merkezde bulunuyorlardı. Bu dönemde savaşan bu yedi beylik kuzeydeki kavimlerle savaşmak yerine birbirleriyle savaşıyorlardı.³⁰ Böylece bu beylikler birbirleriyle mücadele içinde olduğu için kuzeydeki halklar ile ilgilenemedi.

2.5. Han Hanedanlığının Kuruluşu

M.Ö. 210 yılında Çin’de meydana gelen taht değişikliği sırasında eski asilzadeler nüfuzlarını kaybettiğinden imparatorluğa karşı ayaklanmıştı. Ch’in sülalesine karşı 6 ayaklanma meydana gelmişti. M.Ö. 206 yılında asillerden biri olan LiuPang hükümet merkezine girerek tahtı ele geçirmişti. Böylece LiuPang Han sülalesine ismini veren kişi olmuştu. LiuPang’a imparator anlamına gelen “LiuPang (Kao-tsu)” adı verilmişti. LiuPang (Kao-tsu) başlangıçta iç isyanlarla uğraşmış, derebeyler ile mücadele etmiş onları yenilgiye uğratmış ve böylece merkezî otoritesini güçlendirmişti. Düşmanlarını birer birer ortadan kaldırdıktan sonra memleketin bir kısmını yeni derebeylerine vermiş, bir kısmını kendi akrabalarına tahsis etmiş, bir kısmını ise Gentry denilen bir gruba vermişti. “Gentry” hem büyük mülk sahipleri, aynı zamanda memur ve âlim olana denirdi. Derebeyliklerin ve memurların aynı

---

²⁸Kafesoğlu, a.g.e, s.61

²⁹Gürhan Kırilen, “Klasik Çin Metinlerinde Yabancı Halklar: Bahar Ve Güz Yıllıklarına Göre Diler, Ronglar ve Hunlara Bıraktıkları Miras”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 53/ 2, Ankara 2013, s.263-293, s.265

³⁰Feyza Görez, *Beyliklerden İmparatorluğa Giden Süreç Ve İlk İmparator QinShiHuangDi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 13

süreç içerisinde yönetimde bulunması, aynı zamanda kendi aralarında da bir otorite yarışına girmelerine neden olmuştu. Feodal sistemin parçalanması ile memurların fakir köylülerden arazi satın alması sonucunda servetlerini artırmasıyla, yeni bir sosyal tabaka oluşmuştu. LiuPang'ın yeni idaresinde bu sefer de Gentry tabakası ile derebeylerin mücadelesi başlamış, yüzyıla yakın süren mücadele Gentrylerin lehine sonuçlanmıştı. LiuPang'ın başa geçmesiyle Han hanedanlığı kurulmuş ve Han sülalesi M.Ö. 206 ile M.S. 220 yılları arasında hüküm sürmüştür. Han sülalesi zamanı, Çin'in orta devrinin başlangıcı sayılmaktadır.³¹

2.6. Hunlar ile Han Hanedanlığı Münasebetleri

2.6.1. Siyasi Münasebetler

Çin kaynaklarında Hsiung-nu olarak adı geçen yaklaşık olarak M.Ö. IV. yüzyıldan³² M.S. III. yüzyıla kadar Çin'in kuzey sınırlarında yaşamış olan Hunlar, Çin'in Han hanedanlığı tarihinin göz ardı edilemez bir parçası olmuştur.³³

Çin'de LiuPang (Kao-tsu) başa geçtikten sonra devletini kurmakla meşgul iken kuzeyde devletin başına Batur Tanrikut (Mete) geçmiş ve büyük bir güç hâline gelmiştir. Bu esnada birçok Çinli de Batur Tanrikut (Mete) tarafına geçmiştir. Batur Tanrikut'un (Mete) bunları devlet teşkilatında kullandığı sanılmaktadır. Hunlar ile Çinliler arasında Han hanedanlığı başlangıcında yoğun münasabetler bulunduğundan, Batur Tanrikut (Mete), Çinlileri zanaatkâr, köylü ve memur olarak kullanmıştır. Batur Tanrikut (Mete) , devlet teşkilatını kurarken Çin bürokrasisinden etkilendiyse de Hunların prensiplerine sadık kalmıştır. Batur Tanrikut'un (Mete) devleti görünürde boylardan oluşan teşkilat olsa da Çinlilere nazaran daha merkezî bir devlet olduğu aşîkârdır. Hun Devleti'nde Çin sarayındaki gibi memuriyetler kurulmakta ve bu memurlukları çoğunlukla Çinliler üstlenmektedir. Çünkü asıl haremağalarının gördükleri bu işleri Hunlar kabul etmemiş olmalıdır. Sarayda bir tahrirat kalemi kurulmuştur. Hunların yazıları olmadığından yazışmaları Çince

---

³¹Eberhard, a.g.e, s.83-87

³² Çakan, a.g.e. s.120

³³Tülay Çakmak, 'Çin'in Han Hanedanlığının Hsiung-nu'lara Yönelik Sınır Stratejisi, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 22, Erzurum,2003,s.209-222, s.209

(Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32815> Erişim Tarihi:21.01.2021)

yazmışlardır. Kâtipler de Çinlidir, Çinliler askerî idare içine de alınmıştır. Tanrıkut onlardan Çin'e karşı yapılacak savaşlarda müşavir olarak faydalanmıştır. Batur Tanrıkut (Mete) ve ilk halefleri, muhakkak ki kendilerinden sonra gelen diğer Kuzey kavimlerinin tasarladıkları ve birçoğunda muvaffak olduğu gibi, bir gün Çin'e hâkim olmak istemiştir. Bunun için Çin'deki saray erkânına da sahip olmak gereklidir. Çin'e sahip olmak istemesinin başlıca sebebi daima göçebe olan efendilerin hâkimiyeti altına mümkün olduğu kadar fazla köylü almak ve böylece gıda meselesini çözmektir. Çin'e hâkim olmak isteyen Batur Tanrıkut (Mete) süreç içinde Çin'i ele geçirebilecek duruma geldiyse de asimile olmamak adına bu siyasetten vazgeçmiştir. LiuPang (Kao-tsu) Hunların akınlarını engellemek ve barışı sağlamak için Batur Tanrıkut (Mete) ile Çinli bir prensesi evlendirmiştir. Bu durum Doğu Asya'da iki büyük devlet arasında yapılan ilk uluslararası sözleşmedir. Sözleşme M.Ö. 2. yüzyıla kadar her iki tarafta da hükümdar değiştikçe yenilenmiş ancak her iki tarafta bu sözleşmeye bağlı kalmamıştır. M.Ö. 195 yılında LiuPang (Kao-tsu) bir derebeyine karşı verdiği mücadelede yaralanıp ölmüştür. M.Ö. 179'a kadar imparatoriçe Lü idareyi elinde tutmuştur. Bu esnada devletin içinde imparatoriçeye karşı Gentry tabakası mukavemet gösterirken bir yandan da derebeylik sisteminin büyümesi devleti güçsüz bırakmıştır. Batur Tanrıkut (Mete) imparatoriçeye bir mektup yazmış ve kendisiyle evlenip devleti birlikte idare etmeyi teklif etmiştir. İmparatoriçe ise bu teklifi kabul etmezken Hunları kızdırmaktan kaçınmıştır. İmparatoriçe Lü'nün ölümünden sonra yerine LiuPang'ın (Kao-tsu) oğlu Wen-ti geçmiştir.³⁴

Yukarıda bahsi geçen tüm durumlarda görülür ki Hun devlet teşkilatı Çin'den etkilenmiş, Çin askerî teşkilatı ise Hunlardan etkilenmiştir. Bunda Hunların muhakkak atı çevik kullanması ve merkeziyetçi yapısı etkili olmuştur. Batur Tanrıkut (Mete) her ne kadar Çin devleti teşkilatının tesiri altında kalmışsa da tam kapsamıyla düşünüldüğünde bunun Hun prensipleri çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. Kafesoğlu'nun da değindiği gibi Hun Devleti'nin Çin'i model alarak oluştuğu fikrinden ziyade karşılıklı kültür etkileşimi gerçekleşmiştir.³⁵ Bu iki farklı yapıya sahip siyasi devlet teşkilatının birbirlerine üstünlük sağlayabilmek için, birbirlerini tanıma ve üstün yanlarından faydalanma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır.

---

³⁴ Eberhard, a.g.e, s.87-91

³⁵ Kafesoğlu, a.g.e, s.62

İmparatoriçe Lü'den sonra başa geçen Wen-ti zamanında Çin'de derebeylikler ile mücadele devam etse de bu devir genellikle sükûnet ve barış içinde sürmüştür. Böylece nüfus artmış ve ekonomi güçlenmiştir. Gentry tabakası şehre akmış, Konfüçyanizmle ilgilenmiş, sarayda Konfüçyanist adetler yeniden canlanmıştır. Bu tabaka aynı zamanda ilimle de meşgul olmuştur. Konfüçyanist âdetleri yeniden canlandırarak eski asilzadelerin yaşam tarzını benisemeye çalışmışlardır. Wen-ti'den sonra yerine gelen Ching-ti zamanında bazı derebeyler imparatora karşı ittifak yaptılar. Bu isyan bastırıldıktan sonra derebeylerin hakları ellerinden alınmıştır. Hunlar ile küçükmücadeleler yapıldıysa da büyük savaşlar olmamıştır. Fakat imparator Wu-ti zamanında Hunlara karşı siyaset değişmiştir. Bunun temel sebebi Hunlar'ın Türkistan'a giden ticaret yollarına hâkim olmasıdır. Bu mücadelelere baktığımızda iki taraf da kayıplar vermiştir. Wu-ti zamanında Kore zaptedilmiş, Hunları zayıf düşürmek için Hunlar arasında kargaşa yaratılmıştır. M.Ö. 58'de iç karışıklık içinde Hunlar parçalanmıştır. Hohanyeh, Çinlilere teslim olmuştur. Hunların zayıf düşmesi, Çinlilere karşı sürekli zaiyat verilen muharebeler yüzünden meydana gelmiştir. Buna karşılık Wu-ti'den sonra Çin'in durumu da pek iç açıcı olmamıştır, özellikle Türkistan'da bulunan büyük işgal orduları çok masraflı olmuştur. İmparatorun şahsi lüksü, dış ticaret heyetlerine verilen hediyeler, köylülerin fazla vergilerden dolayı fakirleşmesi Çin'in ekonomisini gittikçe zayıflatmıştır. Wu-ti'den sonra gelen aileler kendi aralarında bir ittifak oluşturup, büyük bir "klik" oluşturmuşlardır. Bu klikler idari işleri ellerine almak için kendi aralarında çeşitli mücadelelere girişmişlerdir. Bu şekilde imparator ailesini bertaraf eden imparatoriçenin yeğeni Wang-Mang iktidarı ele geçirdiyse de Wang ailesinin hüküm süresi M.S. 22'ye kadar devam edebilmiştir. Wang-Mang hükümdar olduktan sonra halkın yararına gibi görünen ama aslında devletin hazinesini doldurmaya çalışmaktan başka bir hedefi olmayan kanunlar çıkarmıştır. Fakat onun memurları, vergileri kendi şahsi çıkarları için kullandığından devletin durumu daha da vahim hâle gelmiştir. Dış siyasetinde ise Hunların memleketini Çin toprağı gibi taksim etmek istemesi Hunların ayaklanmalarına sebep olmuştur. Türkistan Çin'in elinden çıkmıştır. Bundan başka köylülerin durumundan faydalanarak onları ayaklandıran bir cemiyet büyük bir isyan çıkmıştır. Bu isyanın sonucunda Wang-Mang öldürülürken, Han sülalesinden Liu-Hsiu muvaffak olmuş ve ikinci Han sülalesinin ilk imparatoru olarak Kuan-wu-ti adıyla tahta çıkmıştır. Bundan sonra içerde birrestorasyon devri

başlamıştır. Kuang-wu-ti dış politikada ise henüz kendisinde Türkistan'a yürüme kuvvetini bulamamıştır. Hunların ise topraklarında kuraklık baş göstermiş, çekirge afeti meydana gelmiş, hayvanları zarar görmüştür. Hunlar bu gibi farklı sebeplerden dolayı Türkistan'dan çekilmeye başlamışlardır. Halk bir süre sonra ikiye ayrılmış, bir kısmı kuzeye göç ederken güneyde kalanlar ise Çin'e tabi olmuşlardır. (M. S. 46) Böylece Çinlilerin en tehlikeli düşmanları Hunlar siyasi bir kuvvet olmaktan çıkmıştır. 60-70 yıllarında Kuzey Hunları yeniden Türkistan'da güç kazanmak istemişlerdi. Kuzey ve Güney Hunları'nın birleşmesi tezahürü baş gösterince Çinliler buraya bir sefer düzenlemek ihtiyacı hissetmişlerdi. Seferden sonra bütün Türkistan zaptedilmiştir. Bu sıralarda imparator Ming-ti ölmüştür. (M.S. 58-75) Yeni imparator Chang-ti (M.S. 76-88) zamanında Hun tehlikesi zayıflamış olsa da yine de Ban-Chao (Çin'in Türkistan komutanı) Türkistan'da bırakılmıştır. Henüz reşit olamayan imparator Ho-tin'in annesi Tou zamanında Kuzey Hunları'na karşı bir sefere daha çıkılmış ve zaferle sonuçlanmıştır. Türkistan artık Ban-Chao'nun ölümüne kadar (M.S. 102) Çin hâkimiyetinde kalmıştır. Çin'in iç siyasetinde ise yine iktidarı ele geçirmek isteyen generaller ve klik mücadeleleri ortaya çıkmıştır. İkinci Han sülalesinin son hükümdarı Hsien-ti (M.S. 190-220) bu generaller tarafından esir edilmiştir. İmparator âdeta bir generalden başka bir generalin elinde oyuncak haline gelmiştir. Bu generallerden öne çıkan Tsao-Tsao emrinde yabancı askerler bulundurmaktaydı. Bu sebepten Shansi'ye 19 Hun kabilesinin yerleşmesini, Hunların ona iktidarı eline alabilmek için yardımlarının mükâfatı olarak görülmektedir. M.S. 220 yılında yerine geçen oğlu Tsao-Pi imparatora istifasını vermiş ve böylece Wei sülalesi kurulmuştur. Fakat Hunlar Çin'in bazı önemli topraklarını ele geçirmişlerdir. Bu suretle Çin içinde birçok Şanyu'nün idaresinde küçük bir Hun devleti kurulmuştur.³⁶

2.6.2. Ticari Münasebetler

Han hanedanlığı ile Hunlar arasında ticaret sürekli devam etmekteydi. Han döneminde, tüccarların oldukça aktif bir rol oynadıkları görülmektedir. Memleketin içinde ve sınırlarda dolaşan tüccarlar, yeni ve zengin kaynaklar bulmak amacıyla arayışa girmişlerdir. Bu dönemde tüccarların yanı sıra, sınırlarda oturan askerlerin de

---

³⁶Eberhard, a.g.e, s. 91-112

bu tür faaliyetlerde bulunmaları, Çin'in ticaretinin yaygınlaşmasında etkili faktör olarak öne çıkmıştı. M.Ö. 3. yüzyıldan önce, sınırları korumakla görevli askerî birlikler içinde kamp pazarları kurulmuştu. Çok eski devirlerden itibaren, askerlerin içinde kurulan bu pazarlar hakkında çok fazla bilginiz bulunmamaktadır.³⁷ Bunun dışında Hunların egemenliğinde bulunan kaynakların kısıtlı olması onları kaynak arayışına itmiştir. Bu kaynak arayışları sonucunda Hunlar, Çin'i barışa zorlamış onları hediye başlığı adı altında vergiye bağlamıştır. Son olarak elbette bir devletin iktisadi açıdan güçlü olması ticaret yollarına hakim olmasından geçtiği için ticaret yollarına hâkim olma meselesi bir çok mücadeleye, diplomatik görüşmelere sebep olacaktır.

2.6.2.1. Çin sınırında kurulan pazarlar

Çin kaynaklarında ismine M.Ö. 300 yıllarında rastladığımız Hunlar ile devamlı savaş hâlinde olan Çin imparatorluğu köylülerini bu kuzey kavimlerine karşı korumak zorundaydı. Atı çok iyi kullanan Hunların süvari taarruzlarını engellemek için sınıra bir duvar inşa edilmiştir. Böylece Çin Seddi'nin ilk hâli oluşmaya başlamıştır. Çinliler ile Çinli olmayanlar için bir sınır inşa edilmiş oluyordu. Ancak tıpkı şehir duvarlarında olduğu gibi bu sınır duvarının yanında da pazarlar kurulmasına izin verilmiştir. Böylece ticaret devam etmiş, özellikle Çin sınırı içinde at tüccarlarına rahatlıkla rastlamak mümkün olmuştur.³⁸

Çinlilerin bu sınır pazarlarını oluşturmada özellikle Hunların baskısı etkili olmuştu. Sürekli akınlar tertiplemek ise hem riskli, hem de maliyetliydi. En kestirme yol sınır ticaretiydi ki bundan hem Hunlar, hem de Çinliler fayda göreceklerdi.³⁹ Sınır pazarlarının Batur Tanrıcut'un (Mete) LiuPang'ı (Kao-tsu) yenilgiye uğratmasından sonra yoğunluk kazandığı düşünülmektedir. Evlilik anlaşmasıyla

---

³⁷Ayşe Onat, *Han Döneminde Hun Çin Ekonomik İlişkileri* (M.Ö. 206-M.S. 220), Belleten, C. LI, Sayı: 200, Ankara 1987, s. 611-624, s. 620

³⁸Eberhard, a.g.e, s.60

³⁹Lev. N. Gumilyev, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, Selenge Yayınları(Çev. Ahsen Batur), İstanbul, 2003, s. 102

beraber bu sınır ticaretinin süreklilik arz ettiği söylenebilir. Her iki tarafın ihtiyaçları, bu sınır pazarlarını zorunlu hâle getirmiştir.⁴⁰

Çin sınırda kurduğu bu pazar yerleri ile hem ticaret yaparken hem de sınırlarını korumuş aynı zamanda Hunlar üzerinde bir asimile politikası gütmüştür. Çin'in önemli konfüçyanist âlimi Chia I'in imparatora sunduğuraporda⁴¹ ağızlarının tadını bozmak için hoş yiyecekler sunmak maddesi bu pazar yerlerinin kurulmasının asıl hedefini göstermektedir. Çin kurduğu bu pazar yerleri ile Hunları asimile etmek ve kendi kültürlerinin etkisi altına almak, böylece kendilerine bağlı kalmalarını sağlamak istemektedir.

Çin'in ekonomik anlamda Hunları kendilerine bağlı kılma çabası için Köktürk hükümdarı Bilge Kağan yüzyıllar sonra halkına şöyle seslenecektir;

“Çin milletinin sözü tatlı, ipeği yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış, yaklaştırdıktan sonra kötü şeyleri o zaman düşündürmüş. İyi bilgili, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılsa kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti öldün, öleceksin!”⁴²

2.6.2.2. Hunların ekonomik kaynak arayışı

Hunların, idaresindeki tarım alanları kısıtlıdır. Hunlar geniş, hayvancılığa elverişli topraklar üzerinde yaşamışlardır. Bu yüzden ekonomileri hayvancılığa dayanır. Halkı ise kan bağı ile birbirine bağlı ailelerden meydana gelen siyasi ve sosyal bakımdan eğitilmiş, disiplinli ayrıca kendi müdafalarını yapabilen kabilelerden oluşmuştur. Devlet bu özelliğiyle askerî bir teşkilat niteliği kazanmış, bozkırın her an saldırılara açık bir alan olması niteliğiyle de fütuhata uygun bir ortam oluşmuştur.⁴³ Hunların egemenliğinde bulunan tarım alanlarının kısıtlı olması onları komşu devletler ile

⁴⁰ Murat Öztürk, *Asya Hunlarında iktisadi Hayat*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Fırat Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2013, s.132

⁴¹ Mehmet Tezcan, “Çinlilerin Hunları Yıkma İçin Uyguladıkları Temel Stratejiler: I-i Chih-i / I-i-fa-i ve Beş Tuzak”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.730-742, s.730-731

⁴² Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Kültür Gönüllüleri, 2003, s.13 (https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/72194/mod_resource/content/1/ORHUN-%C3%82B%C4%B0DELER%C4%B0.pdf erişim t: 12.03.2021)

⁴³ Kafesoğlu, a.g.e, s.61

verimli topraklar için mücadeleye itmiştir. Bu durum özellikle Çin ile süregelen mücadelelere sebep olmuştur.

M.Ö. 215 yılında Çin hanedanlığı döneminde Meng-tian, 300 bin kişilik ordusunu Hunlar üzerine göndermiştir. Seferin ikinci yılında Sarı Nehri'nin güneyindeki tüm bölgeleri Hunların elinden almıştır. Meng-tian'ın Sarı Nehri'nin güneyindeki bölgeleri geri alması Hunlara çok ağır kayıplar verdirmiştir. Sarı Nehri'nin güneyindeki bölgeler senelerce nehrin suyundan beslendiği için toprağı verimli, otları gür, suyu bol, iklimi ılık olduğundan dolayı, doğal bir otlak olmasının yanında, tarımın gelişmesi için de verimli bir arazi konumundadır. Böyle değerli bir topraktan mahrum kalmak, çölün kuzeyi gibi otlak ve su bakımından zayıf bir yerde sıkışmak Hunlarda ekonomik kayıplara neden olmuştur. Fakat Men-tian'ın ölmesiyle birlikte Hunlar çıkan kargaşadan faydalanarak Sarı Nehri'nin güneyini tekrar ele geçirmiştir. Han hanedanlığı için artık Hunlar “güneye gelip atlarını otlatan, okla intikam alan” bir halktır. Sonraki savaşların temel sebebinin arkasında bu faktör etkili olacak ve iki millet bu verimli araziye ele geçirmek ve elde tutmak için sık sık savaşmıştır.⁴⁴

Eberhard'ın da değindiği gibi Batur Tanrıkut (Mete) ve yerine geçecek haleflerinin temel amacı Çin'e hâkim olmak ve böylelikle emirleri altında köylü bulundurabilmek, -herhâlde bunun tek yolu verimli arazilere sahip olmaktan geçiyordu- böylece süregelen gıda meselesini halletmektir.⁴⁵ Nihayetinde LiuPang (Kao-tsu) döneminde Hunları muharebelerden vazgeçirebilmek için çeşitli yollara başvurmakta, harplerden vazgeçmeleri durumunda gıda maddelerini, kumaş ve haraç vermeyi vadedecektir.⁴⁶

Ağır ekonomik şartlarının yanında, Hanı siyasi bir “aşağılık kompleksine” de sokan böyle başarılı siyasi politika, Çinliler için önceden eşi benzeri görülmemiş bir olaydır. Durum öyle bir hâl almıştır ki Batur Tanrıkut (Mete), o zamanki askerî gücünün üstünlüğünü ve devletinin gücünü başarılı bir şekilde diplomatik ilişkilere

---

⁴⁴Sung Ch'ao, a.g.e, s. 10-12

⁴⁵Eberhard, a.g.e, s. 87

⁴⁶Eberhard, a.g.e, s.89

yansıtarak, Han sülalesini baskı altında tutmakta, âdeta onları psikolojik anlamda da çökertmektedir.⁴⁷

2.6.2.3. Hunlar ile Çinliler arasında hediyeler

Çin İmparatorluğu başka ülkelerden gelen hediyeler için Kung, Kung Hsien gibi terimleri kullanmışlar ve bunun dilimizdeki karşılığı ise haraç, hediye sunmak anlamlarına gelmektedir. Bu haraç münasebeti yalnız Çin’e özgü değil, Orta Asya Devletleri inancının göstergesidir. Çin’deki Kung sistemi Han sülalesine dayanmaktadır. Bu sülalenin kuruluşu ile yabancı kavimlerle kurulan ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Önceki Han sülalesinin ilk başlarında alimler Hunların nasıl kontrol altında tutulması gerektiğine dair planlar sunmuştur. Konfüçyanist âlim Chia I tarafından imparatora sunulan ünlü teklif “beş yem”in içeriğine baktığımızda şunlar yer almaktadır;

- Hunların gözlerini yozlaştırmak için, süslü elbiseler ve arabalar,
- Ağızlarının tadım yozlaştırmak için, hoş yiyecekler,
- Kulaklarını yozlaştırmak için müzik ve kadın,
- Midelerini yozlaştırmak için büyük binalar, silolar, köleler vermek.
- Teslim olmaya gelenlerin zihinlerini yozlaştırmak için, imparatorun onları kabultörenleri ile ağırlaması ve onlara bizzat kendi elleriyle içki ve yiyecek sunması.⁴⁸

Hunlar verilen hediyelerden memnun olsalar da bir süre sonra bu sistem Çin ekonomisine zarar vermektedir. Hunların gittikçe artan talepleri ve yıllık ödemelerden Çinliler bir süre sonra kurtulma çaresi aramaktadır. Hunlar tarafından baskı yoluyla daha çok ipek alınmasına karşın Konfüçyanist âlim imparatora yıllık vergilerinin artırılması teklifini götürmüştür. Hunların Çin sınırında yaptıkları savaşlar toprak kazanmaktan öte ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Hunların kendi ekonomilerinden başka gelir kaynakları da vardır. Bunlar; egemenlikleri altındaki

⁴⁷ Özgür Tokan, *İslamiyet Öncesi Türklerde Diplomasi Ve Hunlar Dönemi Diplomatik İlişkiler*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011, s.71

⁴⁸ YüYing-Shih, *Trade and Expansion in Han China*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1967 (Aktaran: İzgi, Özkan, X1. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletlerinin Çin’le Yaptığı Ticarî Münasebetler (1978), Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. , Sayı 9, s.87-106, s.88-91)

topraklar üzerinde yaşayan insanlardan alınan paralar, dost ülkelerden alınan hediyeler, yabancı ülkelerle yapılan ticaretlerdir.⁴⁹ Çin her yıl barışı sağlamak için Hunlara hediyeler yani tam manasıyla haraç vermektedir. Çin'in vermiş olduğu hediyelerin miktarları her yıl önemli miktarda arttırılmış altın, para, hediye olarak Hunlara takdim edilmiştir. İmparator Wen-ti ve Wu-ti zamanında bu artış devam etmiştir. Çinlilerin barışı sağlayabilmek adına kurdukları haraç sistemi, kontrol edemediklerinden dolayı kendi aleyhlerine işlemektedir.⁵⁰

2.6.2.4. Ticaret yolu hâkimiyeti meselesi

M.Ö. 3.yüzyılda Çin'de Han hanedanı iktidara geldi. Han hanedanı imparatoru iktidardaki hâkimiyetini pekiştirdikten sonra ticaret yollarının Hunların hâkimiyetinde olmasından rahatsızlık duymaya başladı. Bu yollardan çok değerli taşlar ve madenler Çin'e akmaktaydı. Askeri bir sefere çıkan İmparator LiuPang (Kao-tsu) Hunlara karşı seferinde başarısız oldu.⁵¹

Önceki Han sülalesinin en önemli imparatoru Wu-ti (M.Ö. 140-87), Çin'in dış siyasetindeki yayılmacı politikanın mimarıdır. O dönemde Çin'in baş düşmanı Hunlar idi. Doğu Moğolistan'dan Aral'a kadar tüm Orta Asya'yı hâkimiyeti altına almışlardı. Böyle güçlü bir devlete karşı sistemli bir saldırı politikası uygulayan imparator, Kansu ve Ordos bölgelerini onların elinden almayı başarmıştı. İmparator'un bundan sonraki hedefi ise Hun kontrolünde olan Batı bölgelerini almaktı. Çünkü bu bölgelerden Çin başkentine çok değerli hediyeler ve eşyalar gelmekteydi. 19. yüzyılda Avusturyalı bir jeolog olan Ferdinand von Richthofen kervanların geçtiği bu yola "İpek Yolu" adını vermişti. Bu yol o sıralarda Hun hâkimiyetindeydi. Ticaret kervanlarının Hun tehlikesinden kurtulması gerekmekteydi. İmparator bu sebepten harekete geçerek ilk olarak Yüceçiler ile ittifak

---

⁴⁹YüYing-Shih, *Tradeand Expansion in Han China*, Harvard UniversityPress, Cambridge, Massachuset

ts, 1967(Aktaran: Özkan İzgi, Xı. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletlerinin Çin'le Yaptığı Ticarî Münasebetler,Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. ,Sayı 9,İstanbul, 1978,s.87-106, s.88-91)

⁵⁰ Özkan İzgi, *XI. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletlerinin Çin'le Yaptığı Ticarî Münasebetler*, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi,İstanbul, 1978, Sayı 9,s.87-106, s.89-91 (http://isamveri.org/pdfs/bv/D00120/1978_9/1978_9_IZGIO.pdf, Erişim: 05.04.2021)

⁵¹Risalet Kerimova, "*Hun İmparatorluğu ile Çin'in Doğu Türkistan Mücadelesi*", Türkler Ansiklopedisi, C.I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002,s.743-757, s.744

kurmak için elçi görünömlü Chang-Chi'en'i göndermişti. Yüeciler imparatorun teklifini geri çevirmişti. Chang-Chi'en yüklendiğı siyasi misyonu başarıyla yerine getiremediyse de bölgeden getirmiş olduğı bilgiler Hunlara karşı uygulanacak politikanın belirlenmesinde önemli rol oynamıştı. Hunlara iki kez esir düşen elçi, onlar hakkında önemli bilgiler edinmişti. On iki yıl süren seyahat raporunda;

“ yabancı malların Çin'e nerelerden geldiğı, nereye gittiğı, buralardaki halkların ve devletlerin coğrafyası ile sosyal, siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel yapısını anlatmıştır. O zamana kadar İran ve Hindistan'ın içinde bulunduğı Batı Asya ile Doğı Asya iki ayrı dünyakabul edilmekteydi ve aralarında tarihi bir bağ yoktu. ChangCh'ien bu sınırikaldırılmış Hindistan, Afganistan, İran, Anadolu ve Karadeniz'in kuzeyinekadar olan yolu açmış, uzaktaki ülkelerle Çin İmparatorluğu'nun ilişikurmasını sağlamıştır. Böylelikle Çin'in batıda siyasi, askeri ve ekonomikyayılmacılığının başlamasını sağlamıştır.”⁵²

Üçüncü bölümde çalışmanın devamında bu seyahat üzerinde detaylı bir şekilde duracağız.

---

⁵²Ayşe Onat, *Çin Kaynaklarında Türkler Han hanedanı Tarihinde Batı Bölgeleri*, TTK Yayınları, Ankara, 2012, s.2-4

3. BATUR TANRIKUT DÖNEMİNDE HUN ÇİN İLİŞKİLERİ

3.1. Batur Tanrikut'un (Mete) Tahta Geçmesi ve Hâkimiyetini Sağlamlaştırması

Batur Tanrikut (Mete) ismi Çince iki karakterden oluşur. Ayrıca SHJ 110'da okunuşun ilk karakterinin “Mo” sesi olduğu belirtilir. Çin kaynaklarından batı dillerine çevrilirken, Fransızca çeviri ile Me-te olarak yazılmış, bu yanlışlık maalesef dilimize geçmiştir. Bu ismin Çince bir isim değil, yabancı bir ismin ses karşılığı olduğu çok açıktır. Tarihçilere göre bu ismin “Bahadır”, Batur” isimlerine denk geldiği, Şanyü'nün ise “Tanrikut” kelimesinin ses benzetmesi olduğu ileri sürülmektedir.⁵³

M.Ö. 215 yılında Hunlar, Tuman devrinde Ordos'tan çıkarılmış ve Çin kazanımlarını korumak için dört bin kilometreyi aşan bir set inşa etmiştir. Devletin birliğini sağlaması ile birlikte daha önce yapılan Çin Sedleri de tekleşmişti.⁵⁴ Tam da böyle bir zaman diliminde Batur Tanrikut (Mete) tahtı ele geçirmiştir. Çin askerlerine yenilerek kuzeye kaçıp giden Hunlar Batur Tanrikut'un (Mete) hükümrانlığında yeniden toparlanıp müreffeh bir döneme adım atmışlardı. Batur Tanrikut (Mete), Tuman Tanrikut'un en büyük oğluydu ve ilk başta veliaht sıfatıyla babası tarafından o zamanki Dunhuang ve Qilian Dağları arasında hayvancılıkla uğraşan Yueçilere rehin olarak gönderilmişti. Hun kabile ittifakının geleneğine göre her kabilenin beyleri kurultay düzenleyerek birlikte veliaht seçerdi. Ancak Tuman Tanrikut, en sevdiği eşinden olan küçük oğlunu veliaht yapmak istiyordu. Küçük oğlunu tahta çıkarma yolundaki en büyük engeli yok etmek için Tuman Tanrikut, Yueçilere acil bir saldırı düzenleyip böylelikle büyük oğlu Batur Tanrikut'u (Mete) öldürmek istedi. Batur Tanrikut (Mete), kendisine doğru gelen tehlikeyi zamanında fark ederek Yueçilerin en iyi atını çaldı ve Yueçilerin kuşatmasından engelleri aşarak Hunların yanına kaçtı. Tuman Tanrikut'un büyük oğlunu bırakarak küçük oğlunu tahta çıkarma planı gerçekleşmese de, Batur Tanrikut'un (Mete) bu cesur hareketi onun beğenisini kazandı. Bu yüzden Tuman Tanrikut, Batur Tanrikut'a (Mete) süvarilerin

⁵³Baykuzu, a.g.e, s. 39-40.. bkz. Çakan, a.g.e, s.131

⁵⁴Konuralp Ercilasun, *Türk Tarihinde Asya Hunları Birinci Hakimiyet Dönemi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2019,s.40-41

ordusuna kumandanlık etme emrini verdi. Fakat imparatorluğu devralmak meselesi henüz çözülmemişti. Bu gelişmelerden sonra Batur Tanrıkut (Mete), gizlice kendi gücünü oluşturdu ve imparatorluk tahtını ele geçirme planları yaptı. Batur Tanrıkut (Mete) çavuş oku yaptı ve süvarilerini eğitti, katı disiplin ve emirlerle kendine sadık bir atlı ordu yetiştirdi. M.Ö. 209 yılında Batur Tanrıkut (Mete), Tuman Tanrıkut'un ava çıkmasından faydalanarak kendi adamlarına babasını öldürmesi için emir verdi. Aynı zamanda, üvey annesi, erkek kardeşi ve kendisine itaat etmeyen vezirleri tamamen yok edip tahtını elde etti. Bundan sonra Batur Tanrıkut (Mete), Hunların hükümrانlık hukukunu sağlam bir şekilde kontrol etti ve devletini merkezileştirdi.⁵⁵ Batur Tanrıkut (Mete), 24 Hun boyunu birleştirerek Orta Çin İmparatorluklarına nispetle daha güçlü bir devlet kurmuştu.⁵⁶

Batur Tanrıkut (Mete), tahtını ele geçirdikten sonra hızlıca çevresindeki komşu kavimleri egemenlik altına almak için seferler başlattı. O zamanda Hunların doğusundaki Tunguzlar ile batısındaki Yueçiler güçlüydü ve iki taraftan da Hunların emniyeti için tehdit oluşturuyordu. Özellikle Tunguzlar Hunları küçümserlerdi. Tunguzların hanı, Batur Tanrıku'nun (Mete) kendi babasını öldürterek tahta çıktığını duydu ve Hunlar iç işlerinde karışır diye düşünerek Hunların en iyi atlarını ve hanın en sevdiği eşini vermesini istedi. Tunguzların çeşitli tahrik edici taleplerini Batur Tanrıkut (Mete) hayır demeden yerine getirdi. Tunguzlar Hunları güçsüz görüp daha da ileri giderek Hunlardan iki devlet sınırı arasındaki ara bölge denilen yeri isteyince, Batur Tanrıkut (Mete) bu duruma tepki gösterdi. Topraktan vazgeçmeyi teklif eden vezirlerin hepsini öldürdükten sonra bizzat kendisi ordunun başında yer alarak Tunguzlar üzerine sefere çıktı. Batur Tanrıkut'u (Mete) karşısında gören Tunguzlar hazırlıksız yakalandı. Tunguz Hanı kendini toparladığında ise çoktan yenilmiş, halk ve hayvanları Hunların ganimetleri olmuştu. Bundan sonra Tunguzlar Hunların egemenliği altına girdi.⁵⁷

M.Ö. 205 yılında Batur Tanrıkut (Mete), Tunguzları fethettikten sonra doğuya sefer düzenleyip Yueçilere ağır bir darbe vurdu. Yueçilerle Batur Tanrıkut (Mete) arasında geçmişten gelen bir dava olmasının yanında, onların egemenliği altındaki Hexi Koridoru çok önemli bir stratejik bölgeydi ve Orta Çin'den batı bölgelere geçecek

---

⁵⁵Sung Ch'ao, a.g.e, s. 22-23

⁵⁶Gumilyev, *Hunlar*(Çev: Ahsen Batur) Selenge Yayınları, İstanbul, 2002, s.80

⁵⁷Sung Ch'ao, a.g.e, s. 23-24

olan tek ve önemli geçitti. Bu koridoru kontrol altına almak demek bütün Batı bölgeleri kontrol altına almak demektir. Bölgenin ormanları bol, sulu ve otları gür, kışın ılık ve yazın serin olan çok iyi bir doğal yayla olduğu için hayvancılığı temele alan Hunlar için çok uygundu. Yueçilerin Hun ordusunun saldırısına karşı kendilerini savunabilecek gücü olmadığı için, uzun yıllar boyunca yaşadıkları yerden vazgeçerek batıya göç etmek zorunda kaldılar. Ancak Yueçilerin yüz binden fazla süvari savaşçıları vardı. Hunların kısa zaman içinde Yueçileri tamamen ele geçirmesi pek mümkün değildi. Fakat M.Ö. 176 civarında Batur Tanrikut (Mete) Yueçilere yönelik ikinci kez hücum düzenleyip Hexi Koridoru'nu tamamen ele geçirdi. Yueçilerin çoğu batıya göç etmek zorunda kaldı. Onlardan çok az bir bölümü Qilian Dağları'na gelip yerli Qiang'ların içine karıştı ve daha sonra Küçük Yueçiler olarak adlandırıldı. Batur Tanrikut'un (Mete) Tunguzları ve Yueçileri ele geçirdiği sırada, Orta Çin bölgesi çok büyük savaşlar içindeydi. M.Ö. 207'de Qin hanedanlığı bütün beylikler ve ayaklanan askerlerin birleşerek darbe yapmasıyla yıkıldı. Han imparatoru LiuPang (Kao-tsu) batı bölgesindeki Xiang-Yu ile Orta Çin'deki hâkimiyet hakkı için birbirleriyle savaşmaya başladı. Çin'de meydana gelen iç karışıklık Batur Tanrikut (Mete) tarafından fırsata çevrildi. O, Lufan ve Baiyang'daki Henan beyliğini egemenlik altına alıp Meng-Tian'in ele geçirdiği bütün toprakları geri almakla birlikte, yine Yanjun (günümüz Hebei ilinin kuzeyinde) ve Daijun'e (günümüz Shandong ilinin kuzeydoğusunda) saldırdı. Batur Tanrikut (Mete) yine hızlıca Hunların kuzeyinde yaşayan Hunyu, Chushe, Dingling(Baykal Gölü civarında), Gekun(yani Hakaslar, Yenisey Nehri'nin yukarısı), Xinli gibi kabileleri fethetti. Bu kabilelerin çoğu hayvancılık ve avcılıkla yaşamını sürdürürdü. Onların engin, verimli yayla ve ormanları vardı. Hunlar, ekonomisini geliştirmek ve devletini güçlendirmek için bu yerleri ele geçirmeliydi. Batur Tanrikut'un (Mete) senelerdir dört bir yana ordu gönderip sefer düzenlemesi sonucunda doğuda Liaodong yarım adasından Moğol yaylalarını geçerek batıda Qiang, Di'lere kadar; kuzeyde Baykal Gölü'nden güneyde Hetao yani günümüz Şanşi ve Şanşi illerinin kuzeyine kadar olan büyük bir bölge Hunların kontrolüne geçti.⁵⁸

Bu geniş toprağı daha etkili bir şekilde yönetmek için Batur Tanrikut (Mete) Hunların siyasi merkezi olan Tanrikut sarayını çölün güneyindeki (Moğol Platosu

---

⁵⁸Sung Ch'ao, a.g.e, s. 26-27

büyük çölün güneyindeki bölgeleri gösterir.) Yin Dağları'ndan Gobi Çölü'nün kuzeyindeki Orhun Nehri'nin doğu kıyısı ve Heshuo Qaidam Gölü yakınına taşıdı. Bu tarihi yer kitaplarda Longcheng (Ejderha Şehri) olarak adlandırıldı. Çölün kuzeyine taşınan Tanrıkut sarayı Hunların merkezi kesiminde yer alıyordu, bu Tanrıkut'un emirlerinin her tarafa ulaşmasına kolaylık sağlıyordu. Hunların hâkimiyet kurumu orta, sağ ve sol olmak üzere üç kısma bölünürdü. Orta kısım Tanrıkut'un direk komutası altındaydı ve yöneteceği yerler Hunların orta kısmında yer alıyordu. Onun güney tarafı Han hanedanlığının Daijun eyaleti (günümüz Hebei ili Weixian ilçesinin kuzeydoğusunda), Yunjing eyaletine (günümüz İç Moğolistan Özerk Bölgesi Toktu ilçesinin kuzeydoğusunda) ulaşıyordu. Sol bölümü sol tiginin idaresi altındaydı ve onun idaresi altındaki bölge Hunların doğu tarafına yerleşmiş, onun güney tarafı Shanggu eyaleti (günümüz Hebei ili Huanlai ilçesinin kuzeydoğusu) ile karşı karşıyaydı. Sağ bölümü sağ tiginin idaresinde ve onun idaresindeki bu bölgeler Hunların batı tarafındaydı. Hun süvarilerin kuzey çölde özgürce atlarını koşturması, kuzeydeki göçebeliği esas alan birçok kavimlerin onlara baş eğip itaat etmesi, tam da böyle disiplinli ve hareketli idari askerî kurumsal organizasyonla yakından bağlantılıydı. Çin'deki durumlara baktığımızda ise M.Ö. 202 yılında başlayıp yaklaşık beş yıl süren Chu-Han savaşı sona erdi ve Han imparatoru LiuPang tahta çıkıp, Chang'an'ı başkent yaparak Batı Han Hanedanlığını kurdu. Uzun süreli savaşların yıpratmasıyla çoktan tükenmiş olan Orta Çin toprağında halkın yaşamı yoksulluk içindeydi. Daha yeni kurulan Batı Han Hanedanlığı'nın devleti yapılandırması gerekmişti. Çin Seddi'nin kuzeyindeki engin yaylada, Hunlar büyüüp geliştirmekteydi. Batur Tanrıkut(Mete) çölün kuzey ve güneyini birleştirmişti. Verimli ve otları gür yaylada Hun savaş atları her tarafa koşuşturuyor, ordusu 350 bin savaşçıya varıyordu. Orta Çin toprağı onların maharetini göstermesi için yeni harp meydanına dönüşecekti.⁵⁹

3.2. Hunlar İle Han Hanedanlığı Savaşlarının Nedenleri

Batur Tanrıkut'un (Mete) yaptığı savaşlar sayesinde kabileler şeklinde örgütlenen Hunlar savaşçı bir Hun teşkilatına dönüşmüştü. Her Hun vatandaşı bir savaşçıydı ve başında bir komutanı vardı. Hunlar bu komutanlarının emrine itaat etmek

---

⁵⁹Sung Ch'ao, a.g.e, s. 27-29

zorundaydı. İktidarın yabgu ve boy beyleriyle taksimi herhangi bir kişinin tahta ortak olmasına izin vermemiştir. Batur Tanrıkut'un (Mete) yaptığı ıslahatlar arasında komutana mutlak itaat, tamamiyle askerî bir mecburiyet vardı. Ancak bundan daha önemlisi toprağın devletin devamı için temel olarak görülmesiydi.⁶⁰ Bu durum, devletin muhafazası ve devamı için toprağını korumaktan geçiyordu.

Hun ekonomisi büyük ölçüde hayvancılıktan oluşmaktaydı. Ülke içinde tarım veya diğer faaliyetler yok denecek kadar azdı. Hayvanlardan elde edilen ürünler ise Hunlara uzun süre geçimlerini sağlamaları için yetmiyordu. Diğer yandan Çin ülkesi tarım arazilerinin genişliği ve ürün çeşitliliği açısından geniş imkanlara sahipti. Bu gibi sebepler yüzünden Hunlar akınlarının yönünü Çin ülkesine çevirdiler. Yaşayabilmek veya devletin devamlılığını sağlayabilmek için Çinlilerin mallarını ve birikmiş servetlerini ellerinden almak mecburiyetindeydiler. Hunlar ekonomilerini geliştirmek için Çin üzerine sık sık akınlar yapmaya başladılar. Bunun yanı sıra Çin'in kolay bir hedef oluşu verimli bir tarım havzası olan Sarı Nehir Hunları akınlara daha çok teşvik ediyordu.⁶¹

Aynı zamanda savaşçı olarak doğan bir Hun vatandaşının tek mülk edinme yolu savaşlarda elde edilen ganimetlerden geçmekteydi.⁶² Ganimet elde etmek ve böylece mülk edinmek Hun savaşçılarının savaşmakta daha istekli olmasına yol açıyordu.

Çinliler ise devletlerine zarar veren ve ekonomilerini alt üst eden bu kavmi daha yakından tanımaya mecbur olmuşlardır. Düşmana galip gelebilmek için onu tanımak zorundaydılar. Çinliler geçen süreç içinde anlamıştı ki bu akınlar sandıkları gibi dağınık, düzensiz birlikler tarafından değil, tam aksine; teşkilatlı, iyi eğitilmiş düzenli bir ordu tarafından yapılmaktaydı.⁶³

Ayrıca bu savaşların tek nedeni Çin'in Hun baskısından kurtulma siyaseti veya Hunların ekonomik arayışı değildi. Çin, kendisi için büyük gelir kaynağı olan ipek ürününe yeni pazarlar bulmak ve meşhur İpek Yolu'nun kontrolünü ele geçirmek

---

⁶⁰ Gumilyev, *Hunlar*, s.94

⁶¹Koca, "*Büyük Hun Devleti*", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.I, s.687-708, s.688

⁶² Gumilyev, *Hunlar*, s.95

⁶³ Koca, a.g.m,s.688

istemekteydi. Yaklaşık M.S. 1000 yılına kadar devam eden Türk-Çin mücadelelerinin en önemli sebeplerinden biri de İpek Yolu'na hâkim olma.⁶⁴

3.3. İlk Han-Hun Karşılaşması – Pingcheng Savaşı

Çin'de uzun süreli savaşımlardan sonra toplumsal üretim büyük tahribata uğramış, toprakların birçoğu kullanılamamış, nüfus azalmış, insanlar dağılmış ve Çin halkı yoksulluk içinde kalmıştı. Harabe üzerine kurulan Batı Han Hükümeti, mali açıdan zorluk çekiyordu. Merkezi iktidar yeni kurulmuş, içerisinde de karışıklık devam etmekteydi.⁶⁵

Böyle bir ortamda LiuPang Hunlara karşı savunma savaşı yapmaya sıcak bakmıyordu. LiuPang M.Ö. 201 yılında öncelikle yeniden bir iç karışıklık çıkarmasından korktuğu Taiyun beyi Han Hsin'i Hunlara karşı sefere gönderdi. Han Hsin bunun altında yatan sebebi bildiğinden, Hunlara karşı başarı kazanarak LiuPang'ın güvenini kazanmak istiyordu. Bunun için çalışmalara başladı. LiuPang'a bir mektup yazarak, sınıra biraz uzakta olan merkezi şehir Jinyang'ı (günümüz Shanxi Tanyuan) sınıra daha yakın olan Mayi'ye (günümüz Shanxi ili Shuo ilçesi) taşınmayı istedi. LiuPang onun bu isteğini onayladı. Han Hsin, Taiyuan'e gittiği yıl, Batur Tanrikut'un (Mete) liderliğindeki Hun birliğinin saldırısıyla Mayi'de kuşatma altında kaldı. O zamanlar Han Hsin'in şehri koruyacak kadar askeri gücü yoktu, öte taraftan sarayın yardımcı askerleri de henüz gelmemişti. Bundan dolayı gizlice Hunlarla görüşmek için elçi gönderdi. O sırada, saray ise Taiyuan'e yardım için asker göndermişti. LiuPang, Han Hsin'in Hunlarla görüşme talebini öğrendiğinde çok sinirlendi ve onun kendisine sadık kalmadığını içeren bir mektup gönderdi. Böylelikle Han Hsin kendisinin cezalandırılacağından korktuğu için şehri Hunlara teslim etti. Han Hsin, Hunlara Taiyun üzerine birlikte yürüme sözü verdi. Batur Tanrikut (Mete) askerleriyle güneye indi, Juzhu Dağı'ndan (günümüz Shanxi ili Dai ilçesinde) geçip, Jinyang'a hücum etti. Böylelikle küçük bir sınır çatışması, büyük bir Han-Hun savaşına dönüştü.⁶⁶

LiuPang, Jinyang'ı kurtarıp, Han Hsin'i cezalandırmak için bizzat ordusunun başında

---

⁶⁴ Çakan, a.g.e, s. 152

⁶⁵ Sung Ch'ao, a.g.e, s.32

⁶⁶ Sung Ch'ao, a.g.e, s.34-35

harekete geçti. LiuPang, Tongdi'de(günümüz Shanxi ili Qin ilçesinde) Han-Hsin'in askerlerini yenilgiye uğratıp, askerlerin başındaki General Wang-Xi'nin başını aldı. Han-Hsin ise Hunlara sığındı, askerleri dağıldı. LiuPang, Han-Hsin'i yendikten sonra fırsatı değerlendirerek asker gönderip Jinyang'ı ele geçirdi. Bu sırada Hunların sağ ve soltiginleri ise on binden fazla süvari birliği eşliğinde Han-Hsin'in generali Wang-Huang'ın ordusuyla Guangwu (Günümüz Shanxi ili Dai ilçesinin güneybatısında.) civarında birleşecekti. Hunlar, LiuPang'ın Jinyang'a girdiği haberini öğrendikten sonra güneye doğru inip Jinyang'a saldırdı. Jinyang Şehri'nde kısa sürede birleşen ordu, büyük bir yenilgiye uğradı ve panik içinde batıya doğru çekildi. Hunlar, Xihe eyaleti Lishi (günümüz ShanxiLishi) civarında bir daha Han askerleri tarafından yenilgiye uğratıldı ve tekrar Loufan (günümüz ShanxiNingwu) kuzeybatısında ordusunu toplarlarsa da yine Han askerleri galip geldi. Hunların ve Han-Hsin'in birleşmiş ordusu geri çekilmeye başladı.⁶⁷

Bu sırada LiuPang ordusuyla Pingcheng Şehri'ne girdi. Batur Tanrıcut'un (Mete) ise Pingcheng'a uzak olmayan Daigu (günümüz Hebei ili Wei ilçesi kuzeydoğusunda) civarlarında yerleştiğini öğrenen LiuPang, başarılı askeri hayatına daha önemli bir zafer eklemek için Batur Tanrıcut (Mete) ile bizzat savaşmaya karar verdi. Hunları arkadan saldırarak yenilgiye uğratan LiuPang zaferin rehabetine kapılmış gibiydi. Ancak uzun bir seferden ve birçok zor savaşlardan sonra çok yorulan Han ordusunun kendini toparlaması için molaya ihtiyacı vardı. Üstelik LiuPang ile birlikte Pingcheng'e giren askerler ancak Han ordusunun ön saflarındaki yaya askerlerdi, asıl kuvvet ve yardımcı kuvvet hala Pingcheng yolundaydı. Aynı zamanda soğuk kış mevsimi bastırmış, Han askerlerinin savaşacak gücü kalmamıştı. LiuPang bunun gibi birçok faktörü göz ardı etmişti.⁶⁸

LiuPang Jinyang'a geldikten sonra Hunlara bir elçi göndermişti. Fakat Batur Tanrıcut(Mete) onların Hun ordusunun durumunu öğrenmek için orda olduğunu bildiğinden, kasıtlı olarak kuvvetli askerlerini ile iyi atlarını gizlemişti. Bu durumda Han elçisi ancak yaşlı, aciz askerleri ve zayıf hayvanları görebilmişti. Han elçisi geldikten sonra Hunların çok aciz olduğunu ve onları yenmenin çok kolay olacağını dile getirmişti. LiuPang'ı memnun etmek isteyen yardımcıları da aynı fikirdeydi.

---

⁶⁷ Sung Ch'ao, a.g.e, s.36

⁶⁸ Sung Ch'ao, a.g.e, s.37

Sadece vezir Liu Ching, Hunlardan elçi olarak geldikten sonra bu olayda bir hilenin olduğunu hissetmiş; “Şu an Han hanedanlığı ile Hunlar savaş durumundalar, normalde Hunlar askerî gücününün göstererek Han askerlerini korkutması gerekirken onlar kendisini kasten aciz gösteriyor, mutlaka pusu kurup Han ordusunu tuzağa düşürmek istiyorlar” diye fikrini beyan etti. LiuPang’a, Hunlara saldırıda bulunmamasını tavsiye etti. LiuPang ise başka hiçbir fikre kulak asmadı, üstelik büyük bir ordu Pingcheng’e doğru yola çıkmıştı. Han LiuPang, Liu Ching’i Guangwu’da (günümüz Shanxi ili Dai ilçesi güneybatısı) tutuklattı. Onu, Hunları yendikten sonra cezalandırmak istemişti. Han LiuPang, mutlaka zafer kazanacağını düşünüyordu. Hunlar üzerine harekete geçti.⁶⁹

LiuPang(Kao-tsu) Pingcheng’e geldiği halde askerlerinin tamamı henüz gelmemişti. Batur Tanrıkut (Mete), sayısı üç yüz bini aşan seçkin süvari ordusuyla LiuPang’ı (Kao-tsu) Paiteng Dağı’nda kuşattı. Yedi gün boyunca süren kuşatma da Han ordusu birbirlerine yardım edememişler ve yiyecek gönderememişlerdi. Hun süvarilerinin batıda olanlarının hepsi kırmızı renkli, doğudakiler gökyüzü renkli (yeşil-mavi), kuzeydekiler yağız renkli, güneydekiler ise doru rengindeydi.⁷⁰ Hunlar sıcak deri kevdelerini giymiş, oklarını yerleştirmiş, küheylana binmiş vaziyette, sanki dört grup farklı renkli bulut gibi Paiteng Dağı’nın dört yanını kaplamıştı. Güçlü Hun süvarilerin kuşatması altında, esasen yavaş askerlerinden oluşan Han ordusunun tabii olarak kuşatmayı yok etme gücü olmadığından, sadece Paideng Dağı etrafında müdafaada kalıp yardımcı askerlerin gelmesini beklemek zorundaydı. Bir taraftan da mevsim şartları Han ordusunu zorlamakta, yiyecekleri tükenmekteydi. Generallerin de orduya liderlik edecek gücü kalmamış, aynı zamanda Hunlara karşı savaşma cesaretlerini yitirmişlerdi.⁷¹

Çinliler böylesine zor bir durumdan kurtulmak için çareler aramaya başladı. Han ordusunun danışmanı Chen-Ping bir ressamı zarif ve güzel Çinli bir kızın fotoğrafını çizdirdi. Zeki bir elçiyi Hunların kuşatmasından gizlice çıkarak büyük hediyelerle Batur Tanrıkut’un (Mete) eşine rüşvet vermeye, ona güzel kızın resmini göstererek Hanın Batur Tanrıkut’a (Mete) bu güzel kızı hediye edeceğini söylemeye gönderdi.

---

⁶⁹ Sung Ch’ao, a.g.e, s.38

⁷⁰ Ayşe Onat, Sema Orsoy, Konuralp Ercilasun, *Çin Kaynaklarında Türkler Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-Nu Monografisi*, TTK Yayınları, Ankara, 2004, s.10

⁷¹ Sung Ch’ao, a.g.e, s. 39

Bu ‘güzel kız hilesi’ hakikaten etkili oldu, Batur Tanrikut’un (Mete) eşi, bu Çinli kızın kendisiyle rekabete gireceğinden korktu ve Batur Tanrikut’a (Mete), “Hunlar Han topraklarını ele geçirirse bile Tanrikut burada uzun süre kalamaz. Üstelik Hanı da tanrıları korur, kolayca ezilmez.” dedi. Batur Tanrikut(Mete) ise daha önce Han-Hsin’in Wang-Huang, Zhao-Li gibi komutanlarıyla birlikte Han ordusunu kuşatma altına alacakları konusunda anlaşmışlardı ama Hunlar Han ordusunu Paiteng Dağı’nda kuşattıktan sonra bu komutanlar gelmedi. O yüzden Batur Tanrikut (Mete), onların Han ordusuyla anlaşmalarından kuşkulandı. Dolayısıyla Batur Tanrikut (Mete) eşinin tavsiyesini dinledi. O kuşatmanın bir köşesini açıp Han ordusunun buradan çekilmesine izin verdi.⁷²

Bir başka kaynakta ise bu durum şöyle geçmektedir; LiuPang (Kao-tsu) Batur Tanrikut (Mete) tarafına bir elçi göndermiş ve elçi hediyeleriyle birlikte Batur Tanrikut’a (Mete) şöyle demiştir; *“İki hükümdar birbirine zorluk çıkartmamalı, bugün Han topraklarını el geçerseniz bile sonsuza kadar burada oturamazsınız. Han hükümdarının koruyucu ruhları da vardır. Bunu da hesaba katmalısınız”* dedi. Bunun üzerine Batur Tanrikut (Mete), Han Hsin’in generallerinin de gelmemesi üzerine Hanı serbest bıraktı.⁷³

Han, yardımcı askerleri eşliğinde kuşatmadan kaçarken, Hun birliği de Batur Tanrikut’un (Mete) önderliğinde tamamen çekildikten sonra, LiuPang(Kao-tsu) ile vezirleri rahat nefes alabildi. LiuPang, veziri Liu Ching’in tavsiyesini dinlemediği ve aceleyle karar verip neredeyse bütün ordusunun helak olmasına yol açtığı için pişman olmuştu. O yüzden Guangwu’ya geldikten sonra hemen Liu Ching’i bırakıp mükâfat olarak makamını yükseltti. Ona Hunlara saldırması hakkında tavsiyede bulunan elçilerin ise hepsini öldürttü. Sadece saraydaki durum böyle değil, halkta Hunlara karşı korku içindeydi. ‘PingchengŞehri’nde çektik çileler, yedi gün boyunca ne yemek yedik ne de ok attık” diye şarkılar söylenmekteydi. Bu hüznü halk şarkısının sözleri, Pingcheng Savaşı sonrası toplum psikolojisinin bir yansımasıydı.⁷⁴

---

⁷² Sung Ch’ao, a.g.e, s.40-41

⁷³ Onat, Orsoy, Ercilasun, a.g.e, s.10

⁷⁴ Sung Ch’ao, a.g.e, s.40 ..bkz Ögel, a.g.e, s. C.I, 277-288... Eberhard, a.g.e, s.89...Çakan, a.g.e, s.137-138

3.4. İlk Han-Hun Anlaşması

M.Ö.199 yılında LiuPang (Kao-tsu) Chang'an'a dönmüştü. LiuPang'ın Chang'an'a dönüşünde, Pingcheng Savaşı'nda heybetini gösteren Batur Tanrikut (Mete) tekrar Daijun eyaletine saldırı düzenlemişti. LiuPang'ın ağabeyi, Dai Beyi Liu-Xi savunmaya bile geçmeksizin savaşı bırakıp LiuPang'ın bile öncesinde başkente gelmişti. Toprağını koruyamayan ağabeyine karşı, LiuPang onun beyliğini elinden aldı, daha fazla ceza vermedi. Bu sırada Hunlar ile anlaşma yapmanın yollarını arıyordu. LiuPang'ın en önemli danışman vezirlerinden biri olan Liu-Ching o zamanki Han-Hun iki tarafın güçlerinin farkındaydı. Onun görüşüne göre, Han'ın ilk çağında hanedanlık yeni yerine gelmiş, askerler yorgun düşmüştü, Hunlar ise en güçlü çağını yaşıyordu, dolayısıyla savaş ile ele geçirilemezdi. Batur Tanrikut (Mete) babasını öldürerek Tanrikut olmuştu, kuvveti ve aklı ön plana koyuyordu, 'merhamet' ile ikna edilmezdi. Hunları teskin etmenin en iyi çaresi onlarla akrabalık bağı kurmaktı. Liu Ching belki de Pingcheng Savaşı'nda sunduğu 'kadın hilesinden' ilham almıştı, o LiuPang'a birinci eşinden olan büyük prensesi Batur Tanrikut (Mete) ile evlendirmek, yine büyük ve bol hediyeler gönderme tavsiyesinde bulundu. Ona göre, Hunlar hem Han prensesinin kıymetli kimliğine saygı gösterir, hem de Han sarayının malvarlığına göz dikerdi. Mutlaka prenesten doğan oğlu veliaht olurdu. Böylelikle Batur Tanrikut (Mete) hayattayken LiuPang'ın damadı olur, öldükten sonra da LiuPang'ın torunu Hunlara Tanrikut olurdu. Hunlarda torunun, dedesiyle taht tartışmasına girip adaba aykırı davrandığı hiç duyulmamıştı. Fakat LiuPang'ın birinci eşinden olan en büyük prensesi evlendirmeyip, Han'ın sülalesinden olan kızlardan birini prenses yaparak Tanrikut ile evlendirirse, bu durum Hunlar tarafından öğrenildikten sonra zararlı çıkacakları konusunda Hanı uyardı. Batur Tanrikut'un (Mete) akrabalık bağından dolayı Han Hanı'na itaat etmesi tek taraflı bir düşünceydi, başka çıkış yolu bulamayan LiuPang, bu teklifi kabul edip, prenses LiuYuan'i gönderip Hunlarla akrabalık kurmak istedi. Ancak LiuPang'ın eşi kendi kızının gitmemesi için günlerce üzüldü, bunun üzerine LiuPang da çaresiz kendi sülalesinden olan bir kızı prenses ilan etti ve Liu Ching'i Hunlara akrabalık anlaşması kurmak için gönderdi.⁷⁵

---

⁷⁵ Sung Ch'ao, a.g.e, s.43-44

M.Ö. 198 yılında, Liu-Ching Han'ın emriyle Hunlarla resmi akrabalık bağı kurmak için elçi olarak yola çıktı. 'Prensesi' Batur Tanrıkut (Mete) ile evlendirmek ve hediyeler vermek dışında, esas antlaşma şu üç maddeden ibaretti;

1. Her sene belirli miktarda altın, ipek, içki, pirinç, yiyecek vb. eşyaları takdim etmek (Çin, böylece yıllık vergiye bağlanmış oluyordu.⁷⁶)
2. Ticareti canlandırmak, Han ve Hun iki taraf arasında mallarının değiş tokuş etmesine izin vermek.
3. Dost olmak, Çin Seddini sınır olarak belirleyip ve birbirine saldırmamak.

Bundan sonra Han LiuPang (Kao-tsu) zamanından ve ondan sonraki Hanların zamanlarından, hatta Wu-ti hükmünün ikinci yılı Hunlara karşı savaş başlayana kadar, akrabalık Han Sarayının Hunlara yönelik en temel siyaseti olmuş ve 60 seneden fazla uygulanagelmişti⁷⁷

3.4.1. Anlaşmanın Sonuçları

Han devrinin ilk çağında uygulanan akrabalık siyaseti Han hanedanı ile Hunlar arasındaki gücün dengeli olmadığı zamanda gerçekleşmiştir. Böyle bir durumda Han hanedanı, taviz vererek anlaşmaya varmak, prenses ve altınlarla sınırdaki kısa zamanlı asayiş elde etme siyasetini uygulamak zorunda kalmıştır. Bu siyaseti uygulamak için Han sarayı büyük bedel ödemiştir. Her sene Hunlara büyük miktarda mal mülk sunmuşlardı. Bunun adı akrabalık olsa da, aslında bu bir tür haraç vermektir. Üstelik zamanın geçmesiyle normal mallar Hun asillerinin gittikçe artan arzusunu tatmin etmemiş; haraç olarak verilecek malların türü gittikçe çoğalmış; altın, kumaş ve ipek gibi pahalı eşyaların miktarı da artmıştı. Han hanedanlığının ilk döneminde ekonomi çok iyi olmadığından dolayı, bu durum şüphesiz onların ekonomisi için bir darbe oluşturmuştu. Tabii ki, akrabalık anlaşmasının etkisi tamamen olumsuz da değildi. Han-Hun iki taraf için de faydalı tarafları vardı. Bu faydalı yan özellikle sınırdaki ve geçitlerdeki pazarların açılmasıyla ilgiliydi. Hunların hayvancılık ürünlerini Han topraklarındaki milletlerin tarım ürünleri ve el yapım ürünleriyle özellikle demir eşyalarıyla değiştirmesi; Hunların sadece

---

⁷⁶ Ögel, a.g.e, C.I, s.297

⁷⁷ Sung Ch'ao, a.g.e, s. 44-45

hayvancılıktan oluşan ekonomik yapısını değiştirmek, Han-Hun ekonomi ve kültür alışverişi, iki halkın birbiri arasında gidip gelmesi için oldukça yararlıydı. Han Hanedanlığı ve Hunların dost olup, Çin Seddini sınır bilip, birbirine saldırmadan yaşaması, her iki halkında asayiş içinde yaşayıp istediğine ulaşması için faydalı idi. Fakat bu anlaşma bir yandan da Han hanedanı ve vezirleri için Pingcheng Savaşı'nda yenildikten sonra zorunlu olarak kullanılan bir çözümdü. Ekonomik açıdan büyük bir zarara uğramanın dışında, eskiden beri kendisiyle uzaktaki yabancı milletlerin ayrımını yapan Çinlilerin psikolojisinde de ağır bir darbe sayılırdı.⁷⁸

3.5. Batur Tanrikut'un (Mete) İmparatoriçe Lü'ye Mektubu

M.Ö. 194 yılında ölen LiuPang (Kao-tsu) yerine oğlu HsiaHue tahta geçmiş ancak oğlunun küçük yaşta olması sebebiyle annesi hâkimiyeti almıştır. HsiaHue'nin M.Ö. 188 yılında ölmesiyle İmparatoriçe Lü, diğer kadınlardan olan bir çocuğu başa geçirerek hâkimiyetini devam ettirmiştir. Yine bu Hanın da ölmesiyle imparatoriçe M.Ö. 179 yılına kadar KaoHao ünvanı ile Çin tahtında kalmıştır.⁷⁹

M.Ö. 192 yılında Batur Tanrikut (Mete), Han hanedanının devlet işlerini gerçekte yönetiyor olan imparatoriçe Lü'ye mektup yazıp, kendisini “bataklıkta doğup yaylada büyüyen yalnız ve bekâr bir han” olarak tanıtarak ve şöyle demiştir: “Ben birçok kez sınıra gelmişim, Orta Çin'e gidip gezmek isterim.” Mektubunda açıkça Han sarayını tehdit etmiş ve hakaret içeren kelimelerle imparatoriçe Lü ile alay etmişti. Böyle bir ‘itimatname’, şüphesiz Han hanedanlığı için aşırı bir provokasyondur. İmparatoriçe Lü, mektubu okuduktan sonra sinirlenip bütün vezir vüzerayı karşılıklı tedbiri münakaşa etmek için çağırmıştı. Lü'nün eniştesi (kız kardeşinin kocası), komutan Fan-Kuai 100 bin kişilik orduyla Hunlarla savaşmaya istekli olduğunu söylemişti. Diğer vezirler de ona katıldığını bildirmişti. Sadece vezir Chi-Pu, Fan-Kuai'yi karşı çıkararak, “Zamanında LiuPang 300 bin kişilik orduyla Pingcheng'da tuzağa düştüğünde, Fan-Kuai de ordudaydı ve orada hiçbir katkı sağlamamıştı, bugün ise sadece yüz bin askerle Hunlara karşı nasıl savaşabilirsin” diyerek itiraz etmiş ve imparatoriçeyi sakinleştirmişti. Lü'ye, çok mütevazı bir tarzda

---

⁷⁸ Sung Ch'ao, a.g.e, s.45-47

⁷⁹ Ögel, a.g.e, C.I, s. 301

mektup yazdırmıştı.⁸⁰ İmparatoriçe cevabında;

“Chanyü ülkemizi unutmuyarak bir mektup gönderme lütfunda bulunmuşsunuz. Ülkem korku ve endişe içindedir. Günler geçtikçe kendi kendime düşünüyorum. Yaşlandı, nefesim daralıyor, saçlarım ve dişlerim dökülüyor. Yürürken adımlarım düzensizleşti. Chanyü! Yanlış duymuş olmalısınız, ancak kendinizi aşağılanmış hissetmeyiniz, Ülkemin bir suçu yoktur. Bunu böyle kabul ederek bizi affetmenizi rica ederim. Bendenizin sahip olduğu iki takım atla çekilen iki imparatorluk arabasını her gün kullanabilmeniz için sunuyorum.”⁸¹

İmparatoriçe daha sonra Han sülalesinden olan bir kızı prenses yaparak Batur Tanrıkut(Mete) ile evlendirmiş, bu şekilde akrabalık devam etmiştir. İmparatoriçe Lü hâkimiyeti zamanında sarayda Hunlarla savaşma konusu bir daha tartışılmamıştır.⁸²

3.6. Batur Tanrıkut(Mete) Döneminde Diğer Savaşlar

Wen-ti, Ching-ti zamanında Çin akrabalık siyasetini devam ettirmiş, her sene büyük bir mali kayba uğramış, Çin sarayının zenginliğini Hun sarayına taşımalarına rağmen kuzey sınırının asayiş ve güvenliği sağlanamamıştı. Özellikle nefis işlenmiş ipek gibi malların Hunların eline geçmesi, aksine Hunları daha çok tetikliyordu. Daha fazla ürün elde edebilmek için; o zamanlar kuzey sınırlarında olan Longxi, Beidi, Shangjun, Yunzhong, Daijun, Shanggu, Liaodong gibi eyaletler sıklıkla Hun savaşçılarının akınlarına uğradı. Bu duruma karşılık Wen-ti’nin altıncı yılında(M.Ö. 174) Han, Batur Tanrıkut’a (Mete) yazdığı mektubunda şöyle demiştir: “Han hanedanı ile Hunlar kardeş olup Tanrıkut’a bol bol servetler sunduk. Böyle olmasına rağmen, ahtı bozan hep Hunlar oldu”der. Çin, Wen-ti, Ching-ti zamanında da Hunların akınlarına ve aşağılamalarına uğradıktan sonra yine kendilerinden ödün verip anlaşmaya varmakla Hunlarla akrabalığı devam ettirmiştir. Han hanedanının ilk çağında, akrabalık siyasetini uygulayagelen altmış küsur yıl sürecinde, Han-Hun ilişkisi baştan sona kadar büyük savaşın olmadığı ama sınır çatışmasının bitmediği; akrabalık ahtının durmadan bozulup yine uygulandığı bir dönem olarak tarihe geçmişti.⁸³

M.Ö. 179 yılında, Wen-ti, Liu-Hengtanta çıktıktan sonra Hunlarla olan akrabalık

⁸⁰ Sung Ch’ao, a.g.e, s. 49-50

⁸¹ Onat, Orsoy, Ercilasun, a.g.e, s.12

⁸² Sung Ch’ao, a.g.e, s.50

⁸³ Sung Ch’ao, a.g.e, s. 50-51

siyasetini uygulamaya devam etti. Fakat bu çabalar Hunların saldırısını tamamen durduramadı. Wen-ti'nin üçüncü senesinin (M.Ö. 177 yılı) mayıs ayında Hunların sağ tiginini Henan bölgesine girip, Shangjun eyaletine saldırdı, Wen-ti, bir taraftan sadrazam Guan-Ying'i 85 bin askerle Gaonu'ya (günümüz; Shaanxi ili Yan'an ilçesi kuzeydoğusunda) Hunlara karşı savaşmaya gönderdi. Diğer taraftan da kendisi bizzat Taiyuan eyaletine gidip bizzat Hunları cezalandırmak için sefer düzenleyeceğini ilan etti. Tam da bu sırada, Lu Beyliğinin isyanını bastırmada başarı elde eden Jibei beyi Liu-Xingju kendisine verilen bölgenin küçük olduğundan memnun olmadı ve bu fırsattan yararlanıp askerleriyle isyan etti. Hanın, Kuzey sınırında daha barış elde edilmemişken, yakınında yine isyan meydana gelmişti. Buna karşılık Wen-ti aceleyle yüz bin askerle isyanı bastırmaya çıktı. Jibei beyin isyanı hızlıca bastırıldı. Hunlardan sağ tigin ise Shangjun'e saldırdı. Wen-ti bizzat büyük bir orduyla sefer düzenledi ama Hunlarla karşılaşmadan sefer bitmiş oldu. Hunların sağ tigininin bu seferki saldırısı çok büyük bir zarara uğratmadı. Batur Tanrıkut da (Mete) Hexi bölgesini ele geçirmeden han ordusuyla büyük bir çatışma yaşamak istemedi. O yüzden Wen-ti Hunlara elçi gönderip bu saldırıyı kınadığında, Batur Tanrıkut (Mete) bir taraftan sağ tiginin hareketi için kendisini haklı çıkarmaya çalıştı, bir taraftan da ceza olarak sağ tiginini Hexi Bölgesine hücumla gönderdi. Wen-ti'nin altıncı yılı (M.Ö. 174 yılı), ikinci defa Hunlar tarafından yenilen Yueçiler, Hexi Bölgesi'ni bırakıp batıya doğru göç etmek zorunda kaldı. Loulan (günümüz Sincan Lopnur gölü ve Kōnçi nehrin alt tarafından Altın Dağı bölgesine kadar), Wusun(o zamanlardaki yeri günümüz Kansu ili Qilian-Dunhuang bölgesinde), Huhe(yaklaşık Tanrı Dağı'nın kuzeyi Altay Dağı'nın güneybatı tarafında) ve yakınındaki 26 devletin hepsinin Hunların egemenliği altına girmesiyle Batı bölgesindeki geniş arazi Hunların hâkimiyetine girdi. Hun İmparatorluğu en parlak zamanına erişti. Aynı senede, Batur Tanrıkut (Mete) vefat etti ve onun oğlu Laoshang (Kay-ok Tanrıkut) onun yolundan devam etti.⁸⁴

3.7. Kay-ok Tanrıkut Dönemi

Kay-ok Tanrıkut da Batur Tanrıkut'u (Mete) izledi, kendisini 'gökyüzünden ve dağdan doğan, ay ve güneş yerleştiren Hunların büyük Tanrıkut'u olarak tanıtmıştı,

---

⁸⁴ Sung Ch'ao, a.g.e, s.52-56

Wen-ti'ye direk 'Han hanı' olarak seslenmişti. O zamanlar, Hexi'den Liaodong'a kadar olan uzun kuzey sınırında savaş bitmiyor, her yerde Hunların savaş arabasının sesi duyuluyor, sınırlara akın düzenleme, yağmalama ve ölüm her zaman burada bulunan insanlara tehdit oluşturmuyordu. Sınırdaki askerler, Hunların süvarisinin yolunu Çin Seddi'nin dışında kesmeye çalışıyordu. Kuzey sınırındaki bu durum çok ciddiye, Çinli devlet adamı Zhao-Cuo'nun da dediği gibi: "Hunlar büyük orduyla hücum ederse büyük menfaate, küçük çapta hücum ederse küçük menfaate erişirdi." O, We-ti'ye, Hunların bir yerde durmayıp sürekli belirsizce ilerleyen savaş stratejisi için, sınırdaki bölgeye halkı getirmeyi, onlara yer, ev ve eşyalar verip oraya yerleşmesini sağlamayı, böylelikle onların kendi canı ve mülkünü korumak için Hunların baskılarına karşı istekli bir şekilde savaşacağını belirtti. Zhao- Cuo'nun tavsiyesi, Wen-ti tarafından kabul edildi böylece bu düşünce sınır bölgesinin emniyeti için etkili sonuçlar göstermeye başladı.⁸⁵

Wen-ti'nin 14.senesinde (M.Ö. 166), Hunlardan 140 bin kişi Kay-ok Tanrıcut'un bizzat komutanlığı altında Zhaona ve Xiaoguan'e (ikisi de günümüz Ningxia ili Guyan ilçesinin güneydoğusunda) hücum edip, Beidi eyaletinin asker yöneticisi Sun-Yin'i öldürdü. Sonra ordu Pengyang'a (günümüz Kansu ili Zhenyuan ilçesi güneydoğusunda) kadar ilerledi ve başka bir birliği de Huizhong Sarayı'na gönderdi. Süvarilerin bir kısmı Yongxian (günümüz Shaanxi ili Fengxiang) ve Ganchuan Sarayı'na girdi. Bu durumda başkent Chang'an büyük bir tehdit altında kaldı. Hunların bu seferki saldırısı, Wen-ti zamanında meydana gelen en büyük saldırı olmuştu. Wen-ti hemen hemen yüzbinden fazla süvariye başkenti korumak için Chang'an'ın etrafına gönderdi. Aynı zamanda Zhang-Xiangru gibi büyük komutanlara birlikleriyle Hunlara karşı savaşmayı emretti. Han-Hun savaşı tarihindeki en ünlü komutan Li-Kuang işte bu savaşta askerliğe alınıp sefere katılmış, ilk kez büyük başarı elde etmiş, üstün binicilik ve okçuluk maharetiyle askerlerin arasında göze çarpmış, Wen-ti'nin beğenisini kazanmıştı. Hunların Orta Çin'e düzenlediği saldırılar gittikçe çoğalmıştı. Hunlar hemen hemen her sene Orta Çin'i yağmalamaya geliyordu, doğudaki Liaodong eyaleti ve batıdaki Yunzhong eyaleti Hun akınlarının ilk sırasında oluyordu. Böyle bir durumda, Wen-ti bir taraftan eskiden Yunzhong'un koruyuculuğunu yapan, sonra bir hatasından dolayı

---

⁸⁵ Sung Ch'ao, a.g.e, s.56

cezalandırılıp ağır işler yapmaya gönderilen Wei-Shang'ı yeniden Yunzhong'u koruması için tayin etti. Diğer taraftan da Hunlara Kay-ok Tanrıkut ile akrabalık anlaşmasını tekrar ele almak için elçi gönderdi. M.Ö. 162 yılında Han-Hun akrabalık anlaşması tekrar değerlendirildi. Ertesi sene Kay-ok Tanrıkut vefat etti, onun oğlu Cün-cheng Tanrıkut tahta çıktı. Wen-ti tekrar akrabalık sözleşmesi için elçi gönderdi. Fakat bu durum pek uzun sürmedi. M.Ö. 158 yılında Hunlar her birinde 30 bin kişi olmak üzere iki ordu halinde Shangjun, Yunzhong'a saldırı düzenledi. Wen-ti, Henei'deki vali Zhou-Yafu'yu vezir olarak tayin edip, Hunların Chang'an'a saldırılarına karşı müdafaası için Chang'an'ın çevresine asker yerleştirmeye gönderdi. Birkaç ay sonra ancak Han ordusu sınıra Hunlarla savaşmaya geldi, ama o sırada Hunların hepsi sınırdan gitmişti.⁸⁶

---

⁸⁶ Sung Ch'ao, a.g.e, s.57-59

4. BATUR TANRIKUT DÖNEMİ SONRASI HUN ÇİN İLİŞKİLERİ

4.1. Han Wu-ti'nin Başa Geçmesi

Çin imparatoru Wu-ti, M.Ö. 140 senesinde Han hanedanlığının başına geçti. Hunlarda ise Kay-ok Tanrikut döneminde fazla hissedilmeyen iç çekişmeler oğlu Chün-cheng zamanında (M.Ö. 161-126) belirgin hâle gelmişti. Tanrikut kendisinden önceki Tanrikutlar gibi siyasi bir zekaya sahip değildi. Çin'den prensesle birlikte Hun sarayına gelen Çinli görevliler onu tesiri altına almışlardı. Hun sarayında Çin yanlıları giderek güçlerini artırmaya başlamışlardı. Çinli casuslar saraydaki bu durumu anında Han hanedanlığına iletiyordu. Han Wu-ti istihbaratları doğrultusunda Hunları ortadan kaldırmanın planlarını yapıyordu. Bir taraftan propaganda faaliyetlerini arttırırken bir taraftan da eskiden Hunlar tarafından yenilgiye uğratılan Yüeciler ve Wusunlarla ittifak planları yapıyordu. Böylece hem Hun baskısından kurtulacak hem de Çin ipeği için yeni pazarlar bulacak ve İpek Yolu'na hâkim olacaktı. Bu doğrultuda Çin imparatoru Wu-ti İpek Yolu güzergahındaki ülkeleri, kavimleri tanımak ve Hunlara karşı ittifak yapmak maksadıyla batıya ilk defa elçi gönderdi. Çin'in batıya gönderdiği ilk resmi elçisi Chang Chi'en olmuş, onun Hun ilinde kaldığı zaman dilimi (M.Ö. 138-126) içinde edindiği bilgiler Çin siyaseti için yol gösterici olmuştur.⁸⁷

4.2. Chang Chi'en'in Seyahatnamesi

Han Wu-ti başa geldikten sonra Hunlar ile Yüeciler arasında meydana gelen husumetten faydalanmak istemişti. Hun hakanı Yüeciler'in hanını yenilgiye uğratmış, Yüeciler Hunlara kin besliyordu. Bu husumetten faydalanmak isteyen Han, Chang Chi'en'i çeşitli hediyelerle M.Ö. 138 yılında Yüeciler'e gönderdi. Elçi, Hexi Koridoru'na geçer geçmez Hun süvarileri tarafından esir alınıp Tanrikut sarayına getirildi. Chang Chi'en'in, riski göze almayı seven ruhunu beğenen Tanrikut onu teslim olmaya ikna etmek istedi, o yüzden onu Hunlardan bir kadınla evlendirdi ve Hunların batı kısmına gönderdi. Hunların içinde on küsur sene yaşayan elçi, asli görevini hiç unutmadı ve ilk fırsatta kaçarak görevine devam etti. Yüecilere gitmek

---

⁸⁷ Çakan, a.g.e, s.151-152

için Fergana ve Semerkand kralından yardım aldı. Yüecilerin içinde bir yıldan fazla kalmasına rağmen Hunlardan çekinen Yüecileri ittifak kurmaya ikna edemedi. Han'a dönerken yolda yine Hunlar tarafından ele geçirilen elçi, Tanrikut öldükten sonra çıkan kargaşadan faydalanıp Hun eşini ve çocuklarını alıp Chang'an'a döndü. (M.Ö. 126) Elçi tam olarak siyasi hedefini gerçekleştirememiş olsa da gezdiği devletler hakkında Han'a detaylı bir rapor sundu. Bu raporda Fergana, Tarım Havzası ve Doğu Türkistan, Toharistan, Semerkand, Wusunlar, Baktriya, Hindistan hakkında detaylı bilgiler vardır.⁸⁸

Chang Chi'en, Han Wu-ti'ye Hindistan'a giden yeni yollar bulması konusunda fikir verdi. Baktriya Devletleri'nin durumunu öğrendi. Han-Wu-ti'ye batı bölgelerinin kuzeyindeki güçlü devlet Wusun'a elçi gönderip haberleşmesi, onu ana toprağı Hexi'ye dönmeye çağırması, aynı zamanda prensesi gönderip Wusun kağanı ile evlendirerek onunla kardeş olması, böylelikle hem Hunların sağ kısmını zayıflatabileceğı hem de Baktriya'daki devletleri kendisine çekebileceğı konusunda tavsiyede bulundu. Chang Chien'in görüşlerine katılan Han-Wu-ti onu bir daha elçi olarak gönderdi. Elçi üç yüzden fazla bir heyetle batı bölgelerine gitti. Ama Wusun'a vardığında, onların iç kargaşa içinde olduğunu gördü. Wusun hükümdarı bu ortamda Han ile ittifak kurmakla ilgilenemedi. Hem de yıllardır Hun idaresi altında yaşamaktaydı. Çin onların memleketine uzak olduğundan Han hanedanını tanımıyordu. Elçi onu ittifak kurmaya ikna edemedi. Chang Chi'en, yardımcı elçilerini Fergana, Semerkand, Yueçi, Baktriya, Hindistan, Udun gibi devletlere gönderdikten sonra, M.Ö. 115'te Wusun'dan Çin'i tanınması için onlarca elçiyle birlikte geri Chang'an'a döndü. Daha sonra gönderdiği yardımcı elçiler de gittiğı devletlerden Han'a gelip teşekkürünü bildirecek olan elçilerle birlikte döndü. Bu seyahatten sonra Han ile batı bölgesi arasındaki ilişki de gittikçe güçlendi. Her sene birçok Han hanedanının elçi heyeti veya tüccar grubu batı bölgelerindeki devletler arasında gidip geldi, onların ayak izleri tüm batı bölgelerine hatta daha uzak yerlere ulaştı, Orta Çin'in ipek gibi ürünleri batı bölgesi vasıtasıyla duraksamadan batıya ulaştırıldı ve böylece dünyada meşhur ipek yolu oluştu. Chang-Chi'en, Chang'an'a döndükten sonra çok geçmeden vefat etti. O öldükten sonra Han İpek Yolu

---

⁸⁸ Sung Ch'ao, a.g.e, s.179-183

güvenliğini sağlamak için batı bölgelerine sefer düzenledi. Batı bölgeleri bu esnada Hunların egemenliği altındaydı.⁸⁹

4.2.1. Çinlilerin Casusluk Faaliyetleri

4.2.1.1. Çinli prensesler

Çinli prenseslerin Han Sarayı ve Hunlar arasındaki siyasette aktif hâle gelmesi Batur Tanrıcut (Mete) zamanına dayanmaktaydı.

Batur Tanrıcut (Mete) ülkesinde başa geçer geçmez merkezî bir idare kurarak seferlere başladı. Çevresindeki kavimler üzerine seferler düzenleyip istikrarı sağladıktan sonra yönünü Çin'e çevirdi. Çin'de yeni iktidara gelmiş Han sülalesi bulunmaktaydı. Henüz Han sülalesinin hâkimiyetini kabul etmeyen derebeyler vardı. Batur Tanrıcut (Mete) derebeyler ile olan iç savaşlardan faydalanarak durumu kendi lehine çevirdi. Kuzey Çin topraklarını ele geçirmeyi başardı.⁹⁰ Bunun üzerine Çin imparatoru Hunlar üzerine sefere karar verdi. Ancak önce Hunlar'ın askerî durumunu anlamak için onlara casus görünümlü elçi gönderdi. Batur Tanrıcut (Mete) onların casus olduğunu anlayıp asıl kuvvetini gizledi. Yaşlı ve çocuk yaşta insanları askerleri gibi gösterdi, zayıf atları ortada bıraktı. Çin elçileri Hunlar'ın durumunun zayıf olduğuna inandı. Ancak imparator durumu anlamadıysa da şüphelenmiş olmalı ki Hunlara başka bir elçi daha göndermişti. Sonra onu beklemeden sefere çıktı, yolda karşılaştığı elçi ona gerçeği açıklamıştır. Fakat imparator orudusunun moralini bozmamak için onu sürgüne göndermiştir.⁹¹ Batur Tanrıcut(Mete) tutuşulan savaşta Çin orudusunu ağır bir yenilgiye uğratmış ve Çin Hanını kuşatmıştır. Fakat Çin Hanı yine burada da elçi görünümlü casuslarını devreye sokarak Batur Tanrıcut'un (Mete) hatununa ulaşmış ve verilen hediyelerle hatunu, Batur Tanrıcut'u (Mete) uzaklaştırması için ikna etmiştir. Hatun, Batur Tanrıcut'a (Mete), *"İki hakan da, (yani Hun ve Çin hakanları), karşılıklı olarak birbirlerini sıkıştırıp, mutsuz etmemelidirler. Bugün Çin topraklarını elde etmiş olsanız bile, Siz ey Hun hakanı, orada oturup (Çin'i) idare etmek için, eninde sonunda gerekli gücü*

---

⁸⁹ Sung Ch'ao, a.g.e, 185-191

⁹⁰ Koca, a.g.m, s.698

⁹¹ Ögel, a.g.e, C.I, s.280-281

bulamayacaksınız. Ayrıca Çin Hakanı, Tanrıgücüne de sahiptir. Ey hakan, Ne yaptığını, düşün ve tart. “ sözlerinden sonra Batur Tanrıkut (Mete) kuşatmayı gevşetmiş, Çin Hanına kaçması için fırsat sunmuştur.⁹² Kuşatmadan sonra ilk milletlerarası anlaşma yapılmıştır. (M.Ö. 197)⁹³ Anlaşmaya göre Çin Hunlara, her yıl belirli ölçüde ipekli kumaş, şarap, pirinç ve çeşitli yiyecek maddeleri de vermiştir. Çin, böylece yıllık vergiye bağlanmıştır. Ayrıca Çinlilerin politik zekâsı burada da ön plana çıkmış, Hunların çocuklarını kendilerine bağlı kılmak için Batur Tanrıkut’a (Mete) imparatorun kızını veya kızı adı altında bir Çinli kadını götürmüşlerdir. Böylece Çinli prensesten doğan çocuklar Batur Tanrıkut’un (Mete) yerine geçecektir. Çinliler de böylece Hunları kontrol altına almış olacaklardır.⁹⁴

M.Ö. 174 yılında ölen Batur Tanrıkut’un (Mete) yerine oğlu Kay-ok Tanrıkut geçmiş, o da Çinli bir prensesle evlenmiştir. Fakat Çinliler prensesin yanında Çinli devlet adamları da göndermişlerdir.⁹⁵ Özellikle bu devlet adamlarının daha sonra Hun Sarayında aktif halegelerek Tanrıkut’u tesiri altına almıştır.

Koca’nın da değindiği gibi Çin’de uygulanan bu politikalar, uzun vadede kalıcı sonuç verecek bir plandır. Çinliler barışı sağlamak değil, Hunları Çinlileştirmek ve kontrol altına almak için böyle bir politikaya başvurmuştur. Gerçekten Çinliler askerî gücünden çok, mallarına, paralarının çokluğuna, kızlarının güzelliğine, politik zekâlarına güvenmişlerdir.⁹⁶

4.2.1.2. Çinli elçiler ve casuslar

Batur Tanrıkut (Mete) zamanında M.Ö. 197’de meydana gelen savaşta Çin imparatorunun Hun ordusunun durumunu anlayabilmek amacıyla gönderdiği elçilerden ve Batur Tanrıkut’un (Mete) parlak askeri zekası ile onların amacını anlayıp, yanıltmasından bahsetmiştik.

Yine Çinlilerin Hunlar hakkında bilgi edinmek, Hun akınlarını durdurabilmek ve Hun müttefikleriyle işbirliği yapabilmek için Chang-Chi’eni batı bölgelerine elçi

---

⁹²Ögel, a.g.e, C.I, s.280-287

⁹³Eberhard, a.g.e, s.89... Ögel, a.g.e, C.I,s.296

⁹⁴Ögel, a.g.e, C.I, s.296-298

⁹⁵Ögel, a.g.e, C.I, s. 356

⁹⁶ Koca, a.g.m.,s.700-701

olarak gönderdiğini bilmekteyiz.⁹⁷ Elçi Hun topraklarından geçerken Hun hakanına yakalanmıştır ve hakan onu on yıl boyunca esir tutmaktadır. Kendisini bir Hun kadınıyla evlendirmiş, elçinin bir de çocuğu olmuştur.⁹⁸ M.Ö. 128’de elçi Hunların elinden kaçarak M.Ö. 127 yılında geri dönmüştür. Çin’e gitmek için Hun topraklarından geçerken, Hunlar tarafından yeniden yakalanmaktadır. Bu arada, taht kavgaları dolayısı ile Hunların içinde, bazı karışıklıklar meydana gelmektedir. Bunlardan yararlanan elçi, Hunların elinden yeniden kaçarak, Çin’e dönmüştür. M.Ö. 126’da, ünlü seyahat raporunu Çin imparatoruna sunmuş böylece elçi, M.Ö. 123’de kontluğa yükseltilmiştir. Bu arada general olarak Hun-Çin savaşlarına da katılmaktadır. Ordusu, Hunların karşısında bozguna uğrayınca, bütün unvanları elinden alınmıştır. Chang-Chien ikinci gezisini Wusunlar üzerine, M.Ö.115 yılında yapmaktadır.⁹⁹ Wusunlar arasında bu sırada bir belirsizlik ve kargaşa vardır. Ayrıca Wusunlar Han Handeânlığına uzakta oldukları için yeterince tanımamaktadır. Bu sebeplerle Chang Chi’en Wusun ile bir anlaşma yapamadan geri dönmektedir. Han onu ödüllendirerek “dokuz vezirlik” derecesine yükseltir. Chang Chi’en, M.Ö. 114 yılında da hayatını kaybetmiştir¹⁰⁰

Çin imparatoru kuzey ve kuzeybatı sınırından gelen Hun tehdidini ortadan kaldırmak için yani ‘Hunların sağ kolunu kesmek’ için Orta Asya’da bulunan devlet ve topluluklar ile işbirliğine davet etmek üzere elçi Chang-Chi’en’i bölgeye göndermiştir. Bu seyahat sırasında meydana gelen elçi raporu M.Ö. 139 yıllarındaki Orta Asya hakkında ilk resmî belge olarak kayıtlara geçmektedir. Rapor Orta Asya’nın o dönemdeki özellikleri hakkında geniş bilgilere yer verir. Chang-Chien’in ikinci Orta Asya seferine, M.Ö.115’de aynı amaçla gitmesine rağmen ilk gittiği seyahat gibi pek başarılı olamamıştır. Ancak Çin’in Orta Asya ile olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri ise gelişmeye başlamıştır. Böylece Hunlar dönemindeki Orta Asya’nın durumu elçinin seyahatnamesinden kolaylıkla öğrenmek mümkün olmuştur. Aynı zamanda Çin’in Orta Asya’ya yayılmasındaki politikanın belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁰¹ Bunun yanı sıra Çin, ipeğini Orta Asya

⁹⁷Eberhard, a.g.e, s. 95-96... Ögel, a.g.e, C.I,s.329

⁹⁸Ögel ,a.g.e, C.I, s. 329

⁹⁹Bahaaddin Ögel, “*Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II*” TTK Yayınları, Ankara, 2015, s.1-2

¹⁰⁰ Çakan, a.g.e, s. 155

¹⁰¹Nuraniye H. Ekrem, *Chang-Chien’in Seyahat Raporuna Göre Hunlar Dönemindeki Orta Asya, Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.I s.763-775, s.763

üzerinden Batı'ya pazarlamak için bir ticaret yolu oluşturarak ekonomisini kaldırmak istemiştir. Bu seyahat ile eski başkenti Chang'an'dan Avrupa'ya kadar uzanan İpek Yolu'nun temeli atılmıştır.¹⁰²

4.3. Mayi Savaşı

Wu-ti'nin ilk senelerinde başkentten sınırdaki şehirlere kadar tahıl ambarı doldurulmuştu, devletin hazinesi zenginliklerle doluydu. Başkent ordusunun parası çok fazlaydı, halk arasında ata binen insanlar topluca gezerlerdi, kısrağa binen insanlar da kendilerinden utanırdı. Merkezî otorite güç kazanmıştı. Art arda gelen sınır savaşlarından sonra Hunların saldırıları durdurulmuş, sınırdaki küçük Hun saldırıları devam ediyorsa da Orta Çin'in içlerine kadar olan büyük kapsamlı savaşlar esasen uzun süredir görülmemişti. Wu-ti hükümünün ilk senelerinde Hun sınırında barış hâkim oldu. Cüncheng Tanrikut'un da isteğiyle akrabalık anlaşması yenilendi. Fakat Han-Hun arasındaki altmış, yetmiş yıl süren savaş ve çatışmalardan kalan kin ve nefretler, akrabalık siyasetini yinelemekle çözülmüyordu. Üstelik 'akrabalık' sadece Han LiuPang (Kao-tsu)'ın Pingcheng Savaşı'nda yenildikten sonra zorla Hunlarla oluşturulan sözleşmeydi, LiuPang'ın (Kao-tsu) mirasçılarının hem üzüntü duyduğu hem kabul etmek zorunda kaldığı bir gerçektir. Wu-ti devrine geldiğinde, 'Wen-Ching idaresinde birikmiş olan büyük miktardaki zenginlik ve Ching-ti'nin Wu-Chu yedi devleti bastırmasından sonra oluşan güçlü bir merkeziyet yönetiminden sonra, artık Han-Hun iki taraf arasındaki güç dengesinde büyük değişimler meydana gelmişti.¹⁰³

Wu-ti'nin veziri onun ilk hâkimiyet yıllarında Hunlara sefer düzenleme isteğini dile getirmişti. Ancak Wu-ti, Hunlara karşı savaş stratejisini yaparken, düzenli bir organizasyonla yaptı. Wu-ti, Li-Kuang, Cheng-Bushi gibi meşhur komutanları sınırdaki eyaletleri ve önemli geçitleri korumak, askerleri yerleştirip savunmayı güçlendirmek için gönderdi. Ayrıca Hunların Yüecilerle savaş hâlinde olmasından faydalanıp onlarla birleşerek Hunlara karşı güç birliği yapmak istedi. Wu-ti, Hunların cesur süvarileriyle savaşabilecek iyi eğitilmiş bir süvari birliği oluşturmak için, kuzey orduya sekiz tane subay yerleştirdi. Bunun dördü özellikle süvari yetiştirme

---

¹⁰²Çakan, a.g.e, s.156

¹⁰³ Sung Ch'ao, a.g.e, s.65-67

amacına hizmet etti. Wu-ti yine kuzeybatıdaki altı eyaletten (Longxi, Tianshui, Anding, Shangjun, Beidi, Xihe) binicilik ve okçulukta maharetli olan iyi yetiştirilmiş kişileri veya savaşta şehit olanların kardeşleri ya da oğullarının içinden muhafız seçti. Bunlar bir taraftan padişahı koruma vazifesini üstlenirdi, diğer taraftan da süvari yetiştirmek için komutan adayları olurdu. Ekonomik, askeri ve diplomasi alanlarındaki çabalarından sonra, Wu-ti'nin ordusu Hunlara karşı hazır hale gelmişti. M.Ö. 135 yılında, CünCheng Tanrıkut akrabalık talebiyle elçi gönderdi. Wu-ti vezirlerini bu talep üzerine istişare için topladı. Dışişlerinden sorumlu olan Wang-Chui Yan-men eyaletinden olup, uzun süre sınır eyaletlerde memurluk yapmıştı ve Hunların durumunu iyi biliyordu. Ona göre Hunlar her seferinde Han hanedanıyla akraba olduktan birkaç sene sonra sözünden dönmüştü. Bu durum bu defa da uzun sürmeyecekti. Böyle olmaksızın akrabalık talebini reddedip, ordu gönderip Hunlarla savaşmak gerekirdi. Ama saraydaki önemli vezir, Han-Kuo'an akrabalık fikrini destekledi. Ona göre Hunların süvari birliğinin hızlı ve ani saldırılarına karşı savunmaya geçmek zordu. Han ordusu binlerce li (Çin'de Han döneminde uzunluk ölçüsü olan Liyaklaşık 0,415 kilometredir.¹⁰⁴) uzaklıktan sefere çıktığından dolayı atları da askerleri de yorgun düşer, Hunlar ise hiç yorgunluk çekmediğinden dolayı Han ordusunu yenmesi kolaylaşırdı. Üstelik Hunların toprağını ve halkını ele geçirmenin de Han hanedanına özel bir yararı yoktu, böyle yapmaksızın akrabalığa katılmak daha iyiydi. Çoğu vezirlerin Han-Kuo'an'ın fikrine katılmasından dolayı, Wu-ti de Hunların akrabalık talebini kabul etti.¹⁰⁵

M.Ö.133 yılına gelindiğinde sarayda yapılan istişarelerde Wang-Chui yine savaş yanlısı fikirlerini beyan ediyordu. "Çin'in büyük Han hanedanı çok güçlü durumda, ülke içinde birleşmeyi tamamladı, Han'ın şanı ve şerefi de uzaklara yayıldı. Ama Hunlar durmadan sınırlarımızı rahatsız etmekte, askerlerimizi öldürmekte. Bunlar bizim sertçe karşı koyamadığımızdan oldu!" diyordu. Düşmanı kandırarak güneye getirme, sonra Mayi'de asker gizleyip düşmanı pusuya düşürme ve kuşatıp yok etme stratejisini ortaya attı. Han-Kuo'an ise eski olaylardan tekrar bahsetti. "Ona göre LiuPang hem güçlü hem akıllı olmasına rağmen Pingcheng'da yedi gün boyunca kuşatma altında kaldı; Pingcheng'in intikamını almaması, halkın durumunu anladığı,

---

¹⁰⁴ Onat, Orsoy, Ercilasun, a.g.e, s. 107

¹⁰⁵ Sung Ch'ao, a.g.e, s. 67-69

halkı dinlendirdiği içindir. Hunlarla akrabalık beş hükümdarın hepsinin uyguladığı siyasettir. Halk buna alıştı, ataların kuralları kolayca değiştirilmez. Üstelik savaş başladıktan sonra ülkede kargaşa ortaya çıkar, yenmek veya yenilmek belli olmaz, o yüzden iyice düşünmeden asker gönderilmez!’ İki taraf da kendi görüşlerinden vazgeçmedi. Wu-ti iki tarafın tartışmasını dinledikten sonra kendisi karar verip, Wang-Chui’ın fikrini kabul etti. Böylelikle, Hunlarla akrabalığı reddedip, Hunlara tamamen karşı çıkma stratejisi sonunda onaylandı.¹⁰⁶

Çin, Hunları tuzağa düşürmek için bir plan yaptı. Mayi Şehri’nin ileri gelen tüccarlarından Ni’eh önceden Hunların güvenini kazanmıştı. Ni’eh ise haberi yokmuş gibi Tanrıkut’a gidecek ve kendisinin Hunlara Mayi Şehri’nin alınmasında yardımcı olacağı konusunda ikna edecekti. Ni’eh, şehrin yerel yöneticisi ve askeri subayını öldürecek böylece şehri Chünchen Tanrıkut’a teslim edecekti. Böylece Tanrıkut şehrin tüm zenginliklerini ele geçirecekti. Tanrıkut bu planı çok beğendi. Ni’eh planı uygulamayakoydu. Mayi Şehri’nin yöneticisinin öldürüldüğünü düşünmeleri için zaten idam edilecek birinin kafasını kestirip şehrin surlarına astırdı. Uygulanacak plana göre Hunlar kesik başı görünce şehre girecekti. Bu haber doğrultusunda Tanrıkut doğrudan 100 bin kişilik ordusuyla şehre ilerledi. Bu esnada Çin ordusu da 300 bin kişilik ordusuyla Mayi Şehri’nin civarında vadilerde sessizce Hunları beklemekteydi.¹⁰⁷ Wu-ti orduyu koruma komutanı Han-Kuo’an’un, süvari birliğinin komutanı Li-Kuang’ın ve savaş arabasından sorumlu olan komutan Gong-Sunhe’nin, esas kuvvetle Mayi’nin çevresindeki vadide gizlenmesini; komutan Wang-Chui ile komutan Li-Hsi’nin Daijun’dan çıkıp, esas kuvvet Hunlarla savaşmaya başladıktan sonra yan taraftan ve arkadan Hunların lojistik desteğine saldırmaya hazırlanmasını emretti. Bütün ordu Han-Kuo’an’ın komutundaydı ve Wang-Chui gibi dört komutanı gözetecekti. CünCheng Tanrıkut elçiden haberi aldıktan sonra coşkuyla ordusuyla Mayi tarafa doğru gitti. Ancak, Mayi ’ye 50 kilometre kalan yerde, Cüncheng Tanrıkut aniden başıboş bir sürünün otlakta dolaştığını ve onlara bakacak kimsenin olmadığını fark edince bu olağandışı duruma karşı şüphe duydu. Bu kez, Hunlar bir Çin karakoluna saldırdı, Yan-men eyaleti için çalışan bir memuru esir aldı. Tanrıkut’un tehdidi üzerine, bu memur Han ordusunun bütün planlarını söyledi. Tanrıkut duyduktan sonra önce şaşırdı fakat sonra duruma

---

¹⁰⁶ Sung Ch’ao, a.g.e, s.69-71

¹⁰⁷ Baykuzu, a.g.e, s.64-65

sevindi. Bunu kader bilerek bu memuru bey olarak tayin edip orduya çekilme emrini verdi. Bu aniden meydana gelen değişiklik Han ordusunun planını altüst etti, Mayi vadisinde gizlenen Han ordusunun esas kuvveti hala gelmesi mümkün olmayan düşmanını bekliyordu. Komutan Wang-Chui ve Li-Hsi ise otuz bin askerle sayısı kendisinden kaç kat fazla olan Hun ordusuna karşı tek başına saldırıda bulunmaya cesaret edemiyordu. Han ordusunun esas kuvveti planın açığa vurulduğunu öğrendikten sonra hemen sınıra geldiğinde Hun ordusu çoktan emniyet içinde çekilmişti. Han-Wu-ti ve vezirlerinin etraflıca planladığı ‘Mayi hilesi’ böylelikle sessizce sona erdi. Bundan sonra Komutan Wang-Chui tutuklanmış ve ölümden kaçamayacağını anlayınca intihar etmiştir.¹⁰⁸

4.4. Sarı Nehri’n ve Çölün Güneyindeki Savaşlar

Mayi’de Hunlara kurduğu tuzak başarısız olduktan sonra, Wu-ti öfkeyle “tavsiyede bulunup harekete geçmemek” suçuyla Wang-Chui’yi hapse atıp, onun intiharına neden olmuştu. “Olağanüstü başarı için ancak olağanüstü insana dayanmak lazım”, bu ifade Han-Wu-ti’nin insanları yönetmekte kullandığı ideolojisi idi. Ondan sonra, Wei-Ching birçok general arasında göze çarptı ve İmparator Wu-ti döneminde Hunlarla savaşan en önemli generallerden biri oldu.¹⁰⁹

M.Ö. 129 yılında Hunlar, Shanggu eyaletine baskın düzenleyip, sivilleri öldürüp şehri yağmaladı. Wei-Ching arabalı atlı birliğin komutanı atanıp on binlerce askerlerle Shanggu’ya gelip Hunlara karşı savaştı. Aynı zamanda General Kongsun-He, Kongsun-Ao ve Li-Kuang her biri on bin kişilik birlikle, sırayla Yunzhong, Daijun, Yanmen eyaletlerinden çıkıp Hunları kovalayıp onlara darbe vurdu. Bu dört komutan içinde, Li-Kuang ile Sun-He tecrübeli savaşçılardı, Kongsun-Ao da küçük yaşta askerliğe alınıp savaş konusunda tecrübeliydi. Sadece Wei-Ching yeni ve tecrübesizdi. Ama savaştan sonra beklenmedik sonuçlar ortaya çıktı. Kongsun-He, Yunzhong’dan çıktıktan sonra Hunlarla karşılaşmadığı için kazançsız hâlde geri döndü. Li-Kuang ise Hunların esas kuvvetiyle karşılaşarak yenilip esir alındı. Üstün zekâsı, binicilik ve okçuluk maharetine dayanarak Hunların savaş atını çalıp geri dönebildi. Dört birlik içinde sadece Wei-Ching’in birliği Shanggu’ya saldıran

---

¹⁰⁸Sung Ch’ao, a.g.e, s.71-73

¹⁰⁹Sung Ch’ao, a.g.e, s.75-76

düşmanı yenilgiye uğrattıktan sonra Tanrıkut'un bulunduğu şehre kadar Hun toprağında ilerleyip, Hunlardan yedi yüzü aşan insanı öldürdükten sonra zaferle döndü. Wei-Ching komutan olduğu ilk savaşında önemli bir hizmette bulundu. Buna istinaden çok sevinen Wu-ti mükâfat olarak onun unvanını yükseltti. Bu savaştan sonra Hunlar intikam seferlerine başladı. Aynı yılın sonbahar mevsiminde Hun süvarisi Yuyang (günümüz Pekin ili Miyun ilçesi güneybatısında) bölgesine güçlü saldırılar düzenledi.¹¹⁰

Hunlar, Yuyang ve Lioxi'ye de seferler düzenledi arkasından Wei-Ching onları Yanmen'de ağır bir yenilgiye uğrattı. O dönemde, Hunlar esasen Han sınırının doğusundaki Han ordusuna sürekli akın düzenliyordu. Han hanedanına yönelik en büyük tehdit Doğu Hunların, Yinshan bölgesinde hareket eden sağ tiginin birliğinden ve Henan'ı işgal eden Hunların Loufan beyi ve Baiyang beyinin birliklerinden gelmekteydi. Özellikle Henan Bölgesi kuzeyde Yinshan ile bağlantılıydı. Güneyi Chang'an'a ancak 350 küsur kilometre mesafedeydi. Hexi Bölgesiyle komşuydu, doğuda ise Dingxiang ve Yunzhong eyaletine tehdit oluşturuyordu. Qin hanedanlığının sonlarında ve Han hanedanının başlangıcında Batur Tanrıkut (Mete), Henan bölgesini egemenlik altına aldıktan sonra Hunların güneydeki tabanı oluşmuştu. Bu nedenle, Hunların doğu ve batı bölgesi arasındaki ilişkileri kesmek ve Henan'ı ele geçirmek stratejik bir öneme sahipti. Hunlar da bunun da farkındaydı, o yüzden sol tiginin birlikleri Han hanedanının doğu sınırına sürekli akınlar düzenledi. Han ordusunun asıl gücünü bölgeye çekmeye ve Han ordusunun Henan üzerindeki baskısını hafifletmeye çalıştı. Hunlar, doğu eyaletlerine saldırı düzenlediği sırada Han ordusunun kuvvetlerinin yetişemeyeceklerini düşünüyorlardı. Wu-ti bu esnada ünlü Henan Savaşı'nı başlattı. Wu-ti'nin emrine binaen üçüncü kez sefere çıkan Wei-Ching binlerce kişiden oluşan birliğin komutasını yaptı. Yunzhong'dan (günümüz İç Moğolistan Tuoketuo kuzeydoğusunda) Sarı Nehir boyunca ilerleyip Henan'daki Hun beylerini kuşatma altına aldı. Bu seferki savaşta Han ordusu, on binden fazla Hun askerini öldürüp, yüz binden fazla hayvanı ganimet olarak aldı ve Sarı Nehri'n güneyini tamamen ele geçirdi. Hunlar, Han ordusunun savaş hareketini öğrendiğinde, çoktan Han ordusunun kuşatması altında kalmış, savaştan yenik ayrılacakları kesinleşmişti. Wu-ti, Henan Bölgesi'nde Shuofang (şu anda İç Moğolistan'ın

---

¹¹⁰Sung Ch'ao, a.g.e, s.78

JinHangQi bölgesinin kuzeyi) ve WuYuan'dan (şimdi İç Moğolistan'ın Baotou bölgesinin kuzeybatısı) ibaret olmak üzere iki eyalet kurdu. Komutan Su-Jian'a, yüz binden fazla kişiyle Shuofang'ın surunu (şimdi İç Moğolistan Wulateqi'nin güneyi) inşa etmeyi ve Qin devrinde kurulan eski Çin Seddini yeniden onarmayı emretti.¹¹¹

Wu-ti aynı zamanda, sınırdaki eyaletlerin nüfusunu zenginleştirmek için yüz binden fazla vatandaşı Shuofang'a yerleştirdi ve sivil halk ile askerlerin ihtiyaçları için çok sayıda yiyecek götürdü. Bundan sonra Henan, Han hanedanı sarayı tarafından sıkı bir şekilde kontrol edildi. Henan Han ordusunun Hunlara karşı saldırıları sürecinde önemli bir üs hâline geldi. Henan'ın çöküşü ve Han hanedanlığında Shuofang ve Wuyuan eyaletlerinin kurulması, Hunları olumsuz etkiledi. Sağ tiginin yetkisi altındaki bölge -Hunların sağ bölgesi- doğrudan Han ordusunun birliklerinin saldırılarına maruz kaldı. Henan Bölgesinin verimli toprakları, ılık iklimi, tarım ve hayvancılığın gelişmesine uygundu, Hunların bölgeyi kaybetmesi Hun ekonomisi için ağır oldu. Hunlar, Henan Bölgesini geri almak için, beş kez sefer düzenledi. Wu-ti zaferi kesinleştirmek için M.Ö. 124 yılında Monan Savaşı'nı başlattı. Yine We-Ching'in yönettiği savaşta Han ordusu galip geldi. Monan Savaşı Shuofang eyaletinin emniyetini güven içine almakla birlikte, Hunların sağ tiginin ordusunun hemen hemen tamamını ortadan kaldırdı. Üstelik Hunların Tanrıkut'un asıl kuvvetiyle Hexi Bölgesini işgal eden Xiutu beyi ve Hunxie beyiyle olan iletişimini kesti, böylece sonraki Hexi Savaşı için zaferin temelini atmış oldu. Hun Tanrıkut'u, Han ordusunun başlattığı Monan Savaşı'nın intikamını almak için aynı senenin sonbahar mevsiminde Daijun'e saldırmak üzere on binden fazla asker gönderdi. Onlar Daijun subayı Zhu-Ying'i öldürdü, imparator Wu-ti ise aynı biçimde karşılık verdi. We-Ching beraberindeki altı generalle birlikte Hunların asıl ordusuyla savaştı ve binlerce kişinin başını kestikten sonra Han hisarına çekildi.¹¹² Bir aydan uzun bir süre dinlendikten sonra Wei-Ching altı generaliyle birlikte tekrar Dingxiang'dan çıkıp Hunlara saldırdı ve on binden fazla insanın başını kesti. Fakat sağ General Su-Jian ile eski General Zhao- Xin'in liderliğindeki üç bin süvari Tanrıkut'un ana kuvvetiyle karşılaşp, bir gün boyunca şiddetle savaştıktan sonra, Han ordusu çok zaiyat aldı ve yok olmaya yüz tuttu. Zhao-Xin, aslen Hunların küçük kağanıydı, Han

¹¹¹Sung Ch'ao, a.g.e, s.78-82.. bkz. Ögel, a.g.e, C.I, s.410

¹¹²Sung Ch'ao, a.g.e, s.82-85 bkz.. Ögel, a.g.e, C.I, s. 410-415

hanedanlığına teslim olmuştu, durumun kötüye gittiğini görüp 800'den fazla süvarisiyle yine Hunlara teslim oldu. Zhao-Xin savaşta düşmana teslim olduktan sonra Su-Jian daha zor bir duruma düştüğünden orduyu terk edip kaçtı ve tek başına geri döndü. Üç binden fazla süvarisi ile iki generalini kaybeden Wei-Ching için bu komutan olarak savaşa katıldıktan sonraki ilk başarısızlığıydı. Fakat bu savaşta daha 18 yaşında olan Huo-Cuping cesaretiyle birlikten uzaklaşıp tek başına mücadele elde etti ve böylelikle Wu-ti'nin dikkatini çekip hızlı yükselen bir general haline geldi. Zhao-Xin Hunlara geri döndükten sonra, Hun Tanrıkut'u çok memnun oldu ve hemen Zhao-Xin'i ikinci han olarak atadı, yetkisinin yalnızca Tanrıkut'tan sonra ikinci derecede olduğunu bildirdi ve kendi ablasıyla evlendirdi. Zhao-Xin Han hanedanına teslim olduktan sonra rütbesi ona geri verilmişti, kendisi han ordusunun durumuna aşinaydı. Bu nedenle, Tanrıkut'a Hunların ana kuvvetini çölün iç kısmına taşımasını, Han hisarından uzaklaşıp Han ordusunu içeriye doğru gelmesine kışkırtmasını, Han ordusu yorgun düştükten sonra onlara karşı ağır birdarbe vurmaya önerdi. Tanrıkut Zhao-Xin'in tavsiyesine uydu ve Hunların asıl gücünü çölün kuzeyine taşıdı. Ancak, Hun Tanrıkut'u ile Zhao-Xin'nin beklemediği bir şey oldu. Hunların ana kuvvetinin çölün kuzeyine taşınıp, sınır vaziyetinin biraz gevşemesinden sonra, Han ordusu savaşmak için çöle ordu göndermedi. Aksine orduyu batıya doğru çekip meşhur Hexi Savaşı'nı başlattı.¹¹³

4.5. Hexi Savaşı

Hexi Bölgesi eskiden beri Orta Çin ile Batı bölgelerinin arasında bir geçit vazifesindeydi. Hexi Bölgesi kontrol altına alınırsa, Batı bölgelerine tek başına hâkim olunabilir, Çin'in kuzeybatı sınırı direk tehdit altında kalabilirdi. Hem Batı bölgeleriyle olan yolu açmak, hem de kuzeybatı sınırındaki müdafaayı daha sağlamlaştırmak için, Wu-ti stratejik savaş olan Hexi Savaşı'nı başlattı.¹¹⁴

M.Ö. 121 yılında, Huo-Cuping, general olarak atanıp, on bin süvariye önderlik ederek Hunlara saldırmak için kuzeye doğru ilerledi. Altı günlük hararetli savaştan sonra, beş küçük Hun beyliğinin hepsi Han ordusu tarafından kontrol altına alındı. Bundan hemen sonra Huo-Cuping Yanzhi Dağları'ndan geçip Hunlardan Hunxie

---

¹¹³Sung Ch'ao, a.g.e, s.85-86

¹¹⁴Sung Ch'ao, a.g.e, s. 89

beyi ve Xietu beyinin birliğiyle Daolan Dağları'nda (adresi tam olarak belli değil, günümüz Kansu'nun kuzeybatı tarafından olması lazım, günümüz Lanzhou yakınındaki Gaolan Dağları'ndan farklı) savaştı. Savaşta iki tarafın askerleri karşı karşıya geldi, bütün savaşlarda zafer kazanan Huo-Cuping Hunların Chelan beyi ve Luhou beyini öldürüp, Hunxie'nin prensi, vezirin ve teğmenin içinde bulunduğu birçok kişiye esir aldı.¹¹⁵ Batı taraf Hexi Savaşı'nın esas yönünü oluşturuyordu. Bu tarafta on binlerce askere komutanlık eden General Huo-Cuping ve Kongsun-Ao bölünerek Beidi'den (günümüz Kansu ili Qingyang ilçesi kuzeybatı tarafında) saldırdı. Doğu tarafta ise, 14 bin süvariye komutanlık eden asteğmen Zhang-Qian ile Langzhongling Li-Kuang, ikiye bölünerek Youbeiping'den yola çıkıp, Hunların sol tigin birliğini baskı altında tuttu, batı hattındaki esas kuvvete destek oldu. Doğu hatta dört bin süvariyle ilk önce yola çıkan Li-Kuang, Han hisarından kuzeye doğru yüzlerce li ilerledikten sonra ansızın sol tiginin kırk bin süvarisiyle karşılaştı. Ama Zhang-Qian'nın komutasındaki on binden fazla kişilik esas kuvvet zamanında savaş meydanına yetişemediğinden, Han ordusunun dört bin süvarisi Hunların kuşatması altında kaldı. Kendisinden on kat fazla olan düşman ordusuyla karşı karşıya gelen Han ordusunun cesareti kırıldı. Li-Kuang kesin kararını verdi. O, oğluna onlarca süvariyle birlikte düşmanın safından ilere geçmeyi emretti. Bu ani yapılan saldırı Hunların safını karıştırıp, etkili nlem almasını engelledi. Oğlu gerçekten de Hunların ordusunda cesurca savaştıktan sonra Hunların savunmasından çıkmayı başardı ve Li-Kuang'a gelerek "Düşman ordusunun üstesinden gelmek kolaymış!" diye haber verdi. Han ordusundaki komutanının oğlunun cesur bir şekilde korkmadan düşmanla savaştığını gören askerler kendisinde cesaret buldu. Li-Kuang fırsattan yararlanarak Han ordusunu dairesel bir pozisyonda yerleştirdi, sonra vagonları birleştirip çevresel bir bariyer olarak kullandı. Okçular vagonların arkasında pozisyonlarını aldı. Bu sırada, Han ordusuna saldırıyı başlatan Hunlardan kırk bin kişilik birlik Han ordusunun üzerine gelmeye başladı. Birkaç meydan savaşından sonra Han ordusunun askerlerinden yarısı ya öldü ya da yaralandı, ok ile yay da tükenmek üzereydi. Böyle bir kritik noktada Li-Kuang askerlerine yayı çekmesini ama atmamasını emretti, kendisi ise bizzat sarı yaylı tüfeğini eline alıp, düşmanın durumunu gözlemliyordu. Kısa bir toparlanmadan sonra Hun askerleri

---

¹¹⁵ Ögel, a.g.e, C.I.,s. 433

tekrarsaldırıya geçti. Li-Kuang saldırıya komutanlık eden Hun generaline doğru peş peşe birkaç ok atıp onu öldürdü. Bu acayip ok atma yeteneğine hayran olan Hun süvarisi korkuya kapıldı, Hun saldırısı da bir anda zayıfladı. Karanlık yavaş yavaş çöle iniyordu, soğuk hava ve bir gün boyunca devam eden savaş sonucunda askerler yorgun düşmüştü. Li-Kuang ise sakindi, o askerleri yatıştırıp savaş meydanını gözlüyor, müdafaayı taksim ediyordu. Savaşın ikinci günü, Han-Hun ordusu arasında tekrar ciddi bir savaş başladı. Bu sırada Zhang-Qian'nin komutasındaki esas kuvvet de yavaş yavaş yetişti. Sol tigin Han ordusunun yardıma geldiğini görünce, Hunların Han ordusunun üstesinden gelemeyeceğini düşündü ve kuşatmayı dağıtıp kuzeye çekildi. Han ordusunun da verdiği kayıplardan dolayı Hunların peşlerinden gidecek gücü kalmamıştı. Doğu hattındaki savaş böylece sona eriyordu.¹¹⁶

Batı hattındaki savaşta ise başta şans Han ordusundan yana olmasa da, Huo Cuping Hunları arkadan kuşattı. Han ordusunun askerlerinin şiddetli saldırısı altında çekilmenin imkânsız olduğu bir durumun içinde kalan Hun askerleri korkuya kapılınca, etkili savunma düzenlemeyemedi. Tamamen yenildiler ve otuz iki binden fazla kişinin başı Han ordusu tarafından kesildi. Hunların önemli askerleri zarar görüp iki binden fazla kişi Han ordusuna teslim oldu. Önemli devlet adamlarının ve Tanrikut'un eşinin de içinde bulunduğu 63 Hun memur esir edildi. Tek bir birliği yöneten Huo-Cuping, yeryüzü şekillerinin zorlayıcı olduğu Hexi bölgesinde mesafesi iki bin li'den fazla olan uzun mesafeli savaşta, sadece üç binden fazla yaralı ve ölü bedeli ile Hunların Hexi bölgesine yerleşen esas kuvvetini bir seferinde yok edip Hexi Savaşı'nın belirleyici zaferini kazandı. Bu seferki savaş bu genç komutanın fevkalade cesaretini ve görüşünü, olağanüstü liderlik yeteneğini tamamen yansıtmıştı. Hexi'nin büyük zaferini öğrenince Wu-ti çok mutlu oldu ve beş bin dört yüz nüfusun bulunduğu bir bölgeyi Huo-Cuping'e mükâfat olarak verdi.¹¹⁷

Han-Wu-ti, arka arkaya Henan ve Hexi Savaşları'nı başlattıktan sonra, Hunların çölün güneyindeki iki stratejik bölgesi Henan ve Hexi bölgesini ele geçirdi. Hunların esas kuvveti Han sınırlarından uzaklaşarak doğal koşulları daha kötü olan çölün kuzey bölgesine geçmek zorunda kaldı. Bu ise Hunların Han hanedanlığının merkezî ve batı taraftaki topraklara yönelik olan tehdidini esasen ortadan kaldırmış oldu. Böylelikle Han-Hun iki tarafın güç dengesinde temelden bir değişimin meydana

---

¹¹⁶Sung Ch'ao, a.g.e, s. 91-93

¹¹⁷Sung Ch'ao, a.g.e., s. 94

gelmesi de daha sonraki çölün kuzeyinde gerçekleşecek olan büyük savaşlar için koşulları meydana getirdi. Henan Savaşı'ndan sonra Yin Dağları'nın güneyindeki geniş beldeyi kaybeden Hunlar intikam almak istedi. Buradan geçerken, yüzünü örtüp acıyla ağlamayan yoktu. Hunlar verimli ve sulak topraklara sahip olan Hexi bölgesini kaybedince, ekonomileri de büyük zarar gördü. O yüzden Hunlar şöyle söylediler: 'Qilian Dağlarını kaybettik, hayvanlarımızın otlağı azaldı. Yanzhi Dağlarını kaybettik, kadınlarımızın yüzünde renk azaldı.'¹¹⁸

4.6. Çölün Kuzeyindeki Savaşlar

M.Ö. 119 yazında, Wu-ti bizzat Hunlara karşı saldırı konusu hakkında komutanları ile toplantı yaptı. Wu-ti'yle komutanların düşüncesi; Hunlar Han ordusunun büyük çölden geçerek uzun mesafeli savaş kabiliyetinin olmadığını düşünerek ana kuvvetini çölün kuzeyine çekmişti. Eğer Han ordusu askerî gücü toplayıp çölün kuzeyine doğru ilerlerse, Hunların yanlış analizinden faydalanarak Hunların hazır olmadığı bir durumda ana kuvvetini birden ortadan kaldırabilirdi. Wu-ti, bu savaş planını onayladı. Han-Hun savaş tarihindeki en büyük stratejik savaş böylelikle başladı. Tam büyük birliğin sefere çıkacağı sırada, esir alınan bir Hun'un ağzından Tanrıkut'un çoktan doğruya doğru gittiğini öğrenince savaş stratejisini tekrar değiştirdi. Wu-ti başkomutan Wei-Ching ile komutan Huo Cuping'e elli bin süvariyle Dingxiang ve Daijun'den Hunlara kayıplar verdirmelerini emretti. Bu sırada Hunlar, Han ordusunun büyük çapta saldırı düzenleyeceğini öğrenmişti. Zhao-Xin yine Tanrıkut'a tavsiyede bulunup 'Han ordusu uzaktan gelip çölden geçince insanları ve atları mutlaka yorgun düşecektir. Biz balığın ağımıza girerek tutulmasını bekleyebiliriz.' dedi. Tanrıkut onun tavsiyesini kabul edip kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürlüler, hayvanlar ve mal varlığını kuzeye taşıdı; çölün kuzeyinde Han ordusuyla savaşmak için sadece seçkin askerlerini bıraktı. Wei-Ching esas kuvvetle kuzeye doğru binlerce li ilerledikten sonra, aniden Tanrıkut'un ana kuvvetinin ön tarafta savaşa hazır bir şekilde bekliyor olduğunu farketti. Birçok savaşa katılan Wei-Ching böyle bir tehlikeye karşı soğukkanlı davrandı. Bir taraftan Hun süvarilerinin ani saldırısından korumak için savaş arabasıyla kaldığı yeri çevrelemesini emretti, bir taraftan da beş bin süvariye düşmanın safına kayıplar verdirmeye gönderdi. Tanrıkut

---

¹¹⁸Sung Ch'ao, a.g.e., s.95-96

da buna karşılık on bin süvari gönderdi. Şiddetli bir savaş başladı, iki tarafın askerleri bütün gücüyle mücadeleye devam etti. Akşamüstü olduğunda bir anda çölde çıkan kum fırtınasından dolayı iki taraf birbirini göremedi. Fırsatı kaçırmayan Wei-Ching, sağ-sol iki kanat askerlerini hızlıca harekete geçirip Hun ordusunu kuşatma altına aldı. Han askerlerinin sayısının fazla ve güçlü olduğunu gören ve dolayısıyla düşmanı oyalamaya cesaret edemeyen Tanrikut, hassa birliklerinden birkaç yüz gözüpekaskeriyle yarma hareketine girerek, çember dışına çıkıp hızlıca uzaklaştı. Wei-Ching, Tanrikut'un arkasından gittiyse de ona yetişemedi.¹¹⁹ General Kuang ile yardımcı birlikleri ise, Doğu yolu denen yan bir yoldan, kılavuzsuz olarak gönderilmişti. Bu birlikler, yollarını şaşırmışlar ve Hun hakanı ile yapılan savaşa, yetişememişlerdi. Burada, generallerin rekabeti de rol oynamıştı.¹²⁰ Li Kuang sefer sırasında yolunu kaybettiğinden dolayı kendini suçlu hissettiği için intihar etti. Böylece Hunlara karşı mücadelede dönemin meşhur generali böylece öfke ve üzüntü içinde vefat etti.¹²¹ Mobei Savaşı'nda, Wei-Ching çölde binlerce li ilerleyip Tanrikut'un esas gücünü parçaladı fakat başkomutan ile general arasındaki uyuşmazlıktan dolayı Tanrikut kaçtı. Daha sonra general Li-Kuang intihar etti, yardımcısı ise hapse girdi, hem başarısı hem de hataları bulunduğundan dolayı Wei-Ching'e unvan verilmedi. Mobei Savaşı'nda önemli zafer elde eden Han ordusu yüz seneden fazladır Hun süvarisinin sınırı çiğneyip Orta Çin ziraat bölgesine büyük tehdit oluşturduğu ve Han askerlerinin müdafaa etmekten yorulduğu pasif durumu değiştirdi. Fakat Han ordusu da büyük kayıp vermişti, on binlerce asker savaş alanında şehit oldu. İki birliğin savaşa çıkarken toplam 140 bin atı vardı, savaştan döndüğünde ise atın sayısı 30 bini bile bulmuyordu. Ancak, Hunların kaybı daha ağırdı, Tanrikut'un esas kuvvetinden ve sol tiginin birliğinden toplam 90 binden fazla kişi yaralandı veya öldü. Hayvanları ve malvarlığındaki zarar da hesaplanamayacak kadar çoktu. Bu durum onları bir daha kuzeye doğru çekilmeye sürükledi. Han ordusu Shuofang'ın batısından Zhang ile Juyan'a kadar olan geniş toprağa egemen olup, Hexi Koridoru'nun emniyetini garanti altına aldı. Bundan sonraki uzun zaman diliminde Hunların Orta Çin'e büyük çapta saldırı düzenlemeye bir daha gücü yetmedi. Han-Hun savaşının merkezi de Orta Çin'den batı bölgelerine kaydı. Zhao Xin'in tavsiyesiyle Tanrikut bir ara eski akrabalık günlerini yeniden

---

¹¹⁹ Sung Ch'ao, a.g.e, s.99-103

¹²⁰ Ögel, a.g.e,C.II, s. 33

¹²¹ Sung Ch'ao, a.g.e, s. 103

canlandırmak istediye de Çin Hanının küstah cevaplarından dolayı bu gerçekleşmedi. M.Ö. 114 yılında büyük Tanrıkut vefat etti ve yerine oğlu geçti. Oğlu Wuwei, Tanrıkut oldu ve çölün kuzeyinde kalıp askerlerin ve devletin gücünü iyileştirmeye devam etti. Onun güneye inmeye niyeti yoktu. O yüzden kuzey sınırları kısa süreliğine sakin bir havaya girdi.¹²²

4.7. Wuwei Tanrıkut Döneminde Elçi Faaliyetleri

M.Ö. 110 senesinde Wuwei Tanrıkut'a gelen Çin elçisinin tavrı dikkate şayandır. Elçi "Eğer bugün Tanrıkut Büyük Han ile savaşmaya cesaret ederse, Han güçlü askerleriyle sınırdaki bekleyecektir. Ama Tanrıkut buna cesaret edemezse, erkenden başını eğip Çin'e bağlanmalı. Rezil olup çölün kuzeyindeki soğuk ve otun olmadığı beldeye kaçıp gitmeye ne gerek var!" demektedir. Bu alay edici sözler, zamanında Batur Tanrıkut'un (Mete) Çin prensesine hakaret eden mektubuna benziyordu. Bunu duyup öfkelenen Tanrıkut alaycı tarzda konuşan elçiyi Beihai(günümüzdeki Baykal Gölü) tarafına sürgün etti. Bundan sonra Wuwei Tanrıkut döneminde birkaç kez Çin ile akrabalık görüşmeleri için elçiler iki ülke arasında sürekli gelip gitti. Ancak kaynaklardan anladığımız kadarıyla Çin'in Hun Sarayı protokollerine uymadığı için hakanın han elçisi ile alay ettiği hatta Han sarayında Tanrıkut'un Han ile görüşmesi için köşk yaptırtacak kadar kandırdığı görülür. Son olarak Hun elçisinin Çin'de hastalanarak ölmesi Çin'i telaşa düşürdü. Bundan sonra Tanrıkut karşılığını vermiş ve sınırdaki hisara saldırmıştı.¹²³

M.Ö. 105 yılında Wuwei Tanrıkut da vefat etti yerine oğlu, küçük yaşta bir Tanrıkut (Wushilu) geçti. Bu Tanrıkut'un yaşı küçük olduğu için o, Çocuk Tanrıkut diye adlandırıldı. Ancak Çocuk Tanrıkut savaşmayı seven bir karaktere sahipti. Tanrıkut tahta çıktı ama Han sarayı kasten iki elçi gönderdi; biri Tanrıkut'u tebrik etti, biri de Tanrıkut ile sağ tiginin arasını açmak niyetiyle sağ tiginin kutladı. Çocuk Tanrıkutbu duruma karşılık iki elçiyi de tutukladı. Han sarayı da aynı sayıda Hun elçisini tutukladı. Hun sol büyük teğmen Han ile iletişime geçti ve Tanrıkut'a karşı anlaşma yaptılar. Fakat sol büyük teğmenin hareketi daha başlamadan fark edildi ve Çocuk Tanrıkut sol büyük teğmeni öldürdükten sonra hemen Hunların sol bölümünden 80

---

¹²² Sung Ch'ao, a.g.e, s.107-108

¹²³ Sung Ch'ao, a.g.e, s. 109-110..... Ögel, a.g.e, c.II, s.67-75

binden fazla askerî Han ordusunu karşılamaya gönderdi. Han ordusu Hunlar tarafından kuşatıldı, komutanları esir edildi, ordu yok edildi. Bu, Mobei Savaşı'ndan sonra Hunların ilk defa Han ordusunu yenmesiydi. Çocuk Tanrıkut bu galibiyetle Teslimi Kabul Etme Şehrine saldırıp, sınırda çok sayıdaki insanları öldürüp yağmaladıktan sonra Mobei'ye çekildi. Çocuk Tanrıkut hastalanıp vefat etti, amcası Hsü-Lihu Tanrıkut olarak tahta çıktı.¹²⁴ Buradan anlaşıldığı üzere Han Sarayı için Hunlar henüz hiç de küçümsenecek güçte değildi. Öyle olsaydı eğer Han Sarayı hâlâ Hunları tehdit olarak görmez, ittifaklara girişmezdi. Küçük yaşlarda tahta geçen bir Hun Tanrıkut'unun bile Han Sarayı için ne denli tehdit unsuru olabileceğini yukarıda bahsettiğimiz olaylardan anlamaktayız. Hunlar küçük bir tehlikede bile Han sarayına karşı teşkilatlı bir biçimde karşı koymaktaydı.

4.8. Wu-ti Döneminde Diğer Han-Hun Savaşları

M.Ö. 101 yılında Hsü Lihu Tanrıkut hastalıktan öldü, onun erkek kardeşi Sol Büyük Teğmen (Ch'ieh-t'e -hou) Tanrıkut oldu.¹²⁵

M.Ö. 99'da Han Wu-ti, Li-Kuangli'ye otuz bin askerle Tanrı Dağları'nda Hunların sağ tiginini mücadeleyi emretti. Li-Kuangli Hunların sağ tiginin onbinin üzerinde askerini yok etti. Sonra Hunlar tarafından kuşatılıp sağ salim geri çekilemedi. Han Li-Ling'i de beş bin askerle arkadan gönderdi. Fakat Li-Ling'in birliği çıktıktan sonra aniden Tanrıkut'un askerleri tarafından kuşatıldı. Li-Ling kuşatma altında kaldığı haberi alınca savaş düzeni oluşturmak için hemen askerleriyle kışladan çıktı. Ön saftaki askerler elinde kalkan ve kılıçlarıyla Hun süvarilerinin saldırısına karşı savunmadaydı. Arka saftaki askerler de elinde ok ve yay ile, Hunların hareketini gözetiyordu. Li-Ling askerlerine davul sesini duyunca düşmana saldıracağını, metal sesini duyunca da hemen saldırıyı durdurmasını buyurdu. Savaş başlamak üzereydi. Tanrıkut, Han askerlerinin sayısının sadece bin kadar olduğunu görüp fazla önemsemedi. Bütün askerlerin Han'a saldırmasını emretti. Hun süvarileri Han safına yapıştı. Fakat Hunların savaş atları Han askerlerinin oluşturduğu sağlam müdafaa çizgisini kıramadı, Li-Ling Hunların ilk saldırısını başarıyla karşıladıktan sonra güneye çekildi, Hunlar seksen bin süvarisini toplayıp Li-Ling'i kovalayıp

---

¹²⁴ Sung Ch'ao, a.g.e, s. 111-112

¹²⁵ Ögel, a.g.e, C. II, s.84

arkadansaldır. Han askerleri bir taraftan savaşırken bir taraftan çekildi ve güneye doğru birkaç gün yürüdükten sonra bir mağaraya girdi. Meşakkatli bir savaştan sonra Han askerlerinde ölü ve yaralı çok fazlaydı. Li-Ling şöyle komut verdi; “Üç yerden yaralananlar arabada oturup ilerleyecek, iki yerden yaralananlar arabanın yürütmesine destek olacak, bir yerinden yaralananlar ise savaşmaya devam edecektir.” Mağaradan çıktıktan sonra Han askerleri Hunların üç binden fazla askerini yok etti. Bu sırada Han ordusu güneydoğu tarafa doğru çekilip, birkaç gün bataklıkta saklandılar. Bataklıktan çıktıktan sonra, Han sınır hisarının yanındaki dağlık bölgeye yaklaştı. Yine ağaçların arkasına gizlenerek arkalarından gelen binlerce Hun askerlerini öldürdü. Li-Ling’in gece gündüz yol yürüyerek güneye çekildiğini gören Tanrıkut, hisarda Han ordusunun Hunları kendisine çekerek toptan yok etmek için pusuda bekleyeceğini düşündü ve vezirlerini toplayıp saldırıyı durdurmak konusunda istişare etti. Vezirlerin hepsi, Tanrıkut’un bizzat liderliğindeki on binden fazla süvari, binlerce Han askerlerini yok edemeyecekse, bunun daha sonra Han ordusunun Hunları gittikçe küçümsemesine sebep olacağını, eğer dağlık bölgede Han askerlerini yok edemezse 40-50’den sonra önüne çıkacak olan ovada kovalamayı durdursa da geç olmayacağını söyledi. Han askerlerine artık kurtuluş yolu yoktu. Ancak Li-Ling’in motive etmesiyle askerler bütün gücüyle savaştı ve sonuna kadar direndi. Bir ara Tanrıkut geri çekilmeyi düşündüyse de o sırada esir düşen Çinli bir asker erzaklarının çok az kaldığını söyledi. Tanrıkut bunun üzerine askerlerine tüm güçleriyle saldırmalarını emretti. Han askerleri Te’han Dağı’nın yakınına çekildiğinde sınırdaki hisara ancak yüz li kalmıştı. Ancak oklar bitmiş, askeri aletler de bozulmuştu. O yüzden savaş arabalarını bırakıp dar bir geçide girdiler. Stratejik bir noktada olan Hun askerleri büyük taşları atıp ağır darbe yaptı, Han askerlerine ağır kayıplar verdirdiler. Gece olunca Li-ling ve askerleri son kez kuşatmadan kaçmak için çırpındıysa da teslim olmaktan başka çareleri kalmadı.¹²⁶

Li-Ling savaşta yenildikten sonra Han onun savaşta hayatını kaybetmeden Hunlara esir düşmesine çok sinirlendi ancak ikinci sene Han-Wu-ti, zamanında yardımcı birlik göndermeyip Li-Ling’in birliğinin helak olmasına sebep olduğundan pişman oldu. General Kongsun-Ao’ya askerleriyle sınırdan çıkıp Li-Ling’in dönmesini karşılamaya hazır bulunmasını emretti. Fakat Kongsun-Ao eli boş döndü ve Han-

---

¹²⁶ Sung Ch’ao, a.g.e, s.119-125

Wu-ti'ye, ele geçirdiğimiz Hun esirinin dediğine göre Li-Ling şu an Han askerlerinden müdafaa için Hunların askerlerini eğitiyor, dedi. Bu yanlış haberden Han-Wu-ti, Li-Ling'in bütün ailesine idam cezası verdi. Böylelikle ünlü generallerin çıktığı bu meşhur sülale tamamen yıkıldı. Aslında Hunların askerlerini eğiten kişi Han hisarının albayı Li-Xu idi, Hunlara teslim olduktan sonra Tanrıkut'un iltifatına nail olmuştu ve derecesi Li Ling'den yüksekti. Bütün ailesinin Li-Xu'nun yüzünden öldürüldüğü için çok pişmanlık ve acı duyan Li-Ling, Li-Xu'yu öldürmek için birini gönderdi. Fakat ailedeki büyük küçük herkesin acımasızca öldürülmesi Li-Ling'in dönüş yolunu tamamen kapatmıştı. Li-Ling'in cesaretini beğenen Tanrıkut onu kendi kızıyla evlendirip ona yüksek bir rütbe verdi. Bundan sonra Hunların arasında yaşamını sürdüren ve yirmi küsur yıl sonra hastalıktan vefat eden Li-Ling, bir daha Orta Çin'e ayak basmadı.¹²⁷

M.Ö. 106 yılında Han-Wu-ti'nin hâkimiyetinin ilk zamanlarındaki Han-Hun savaşlarında ün kazanan generallerin çoğu vefat etti. Meşhur vezir ve generallerin azaldığı bir durumda, Li-Kuangli'nin şansı parlamıştı, Han-Wu-ti'nin sonraki zamanlarındaki Hunlara karşı savaşta önemli bir general haline gelmişti. M.Ö. 104 - M.Ö.101 yılları arasında, Han-Wu-ti Dawan üzerine sefer düzenledi. Sevdığı eşi Li Hanım'ın erkek kardeşi Li-Kuangli'ye de başarı ve makam kazandırmak için, onu Ershi Generali (Ershi, Dawan'ın bir şehrin adı, günümüz Kırgızistan güneybatı tarafında) olarak ilan etti. Li-Kuangli, toplam iki kez 100 bin kişiye komutanlık ederek Dawan üzerine yürüdü. Toplam üç sene içinde, on binlerce ölü ve yaralı ile Dawan'ı ele geçirdi ve geri döndü. Fakat, Han-Wu-ti'nin odak noktası askeri konulardaki kazanç ve kayıplar değil, belki Dawan'ın gerçekten egemenlik altına alınması idi. O yüzden Li-Kuangli'nin makamını yükseltti. Fakat Dawan Savaşı'ndan sonra Li-Kuangli de az çok komutanlık tecrübesi edinmiş oldu. Hunlarla olan ikinci savaşta, Li-Kuangli'nin komutanlığı altındaki birlik büyük kayba uğramış olsa da, yine de belli bir sayıdaki Hun birliğini ortadan kaldırıp, Han-Wu-ti'nin beğenisini kazandı, aynı zamanda hanedandaki yeri de yükseldi.¹²⁸

M.Ö. 96 yılında, Hun Tanrıkut'u hastalıktan öldü, onun büyük oğlu Hulugu Tanrıkut tahta çıktı. Zhenghe'nin ikinci senesinde (M.Ö. 91), Hunlar Shanggu ve Wuyuan'a saldırıp memurları ve sivilleri öldürüp yağmaladı. Li-Kuangli tam da sınır

¹²⁷ Sung Ch'ao, a.g.e, s. 126-128 ... Ögel, a.g.e, C.II, s. 98

¹²⁸ Sung Ch'ao, a.g.e, s.130-131

bölgelerinin sürekli Hunların saldırılarına uğradığı bir zamanda büyük birlikle sefere çıktı, bu da Han askerlerinin Han-Wu-ti döneminde Hunlara karşı düzenlediği büyük saldırıların sonuncusuydu. Han askerlerinin sefere çıkacağı haberi Hunlara geldikten sonra Hulugu Tanrikut hemen detaylı bir plan yaptı. Kadınlar, çocuklar, hastalar, yaşlıları ve hayvan ile malları Moğolistan Selenge Irmağı kuzeyine gönderdi, kendisi seçilmiş askerlerini alıp Han askerlerinin önüne çıktı; sol tigin de geri kalan askerleri ve hayvanları alıp Yuwushui Nehri'nden (günümüz Moğolistan Tuul nehri) 600-700 li kuzeye gelip burada saldırmak için fırsat bekledi. Bu sırada Han ordusu 30 bin kişiyle batıdaki nehirden çıktıktan sonra, kuzeybatı yönüne doğru ilerleyip Zhuoxiejing'e (Zhuoxie dağı ile Junji Dağı arasında) geldikten sonra Hunların birliğini göremedi ve geldiği yoldan geri dönmeye başladı. Bu sırada Hulugu Tanrikut, Han'ın Hunlara teslim olan generali Li-Ling ile 30 binden fazla süvariye onların arkasından saldırmaya gönderdi. Onlar Junji Dağı civarında Han askerlerine yetişti ve hemen aralarında savaş başladı. Hunlar burada ağır kayıplar verince saldırıyı durdurdu. Han ordusu da geri çekildi. Üçüncü rotadaki Han ordusunun ana gücü olan Li-Kuangli emrindeki 70 bin kişi Fuyangju Dağı'na geldi. Burası tehlikeli bir yerdi, Hun askerlerinin ani saldırılarına uygundu, Tanrikut sağ-sol büyük albayları beş binden fazla birlikle burada pusu kurmaya göndermişti. Li-Kuangli bu haberi aldıktan sonra hemen binicilik ve okçuluğa mahir olan Shuguohuji'daki (hâkimiyet altındaki diğer etnik milletlerden oluşan süvari sınıfı) iki binden fazla kişiye saldırıya geçmeyi emretti. Bu nedenle Hunların pususu atlatıldı. Hun ordusu kuzeye çekildi. Han ordusu arkasından ilerledi.¹²⁹

Fan-Hanım Şehri'ni (Rivayete göre bu şehir bir Han generali tarafından kurulmuş, general öldükten sonra onun eşi Fan Hanım geride kalan askerlerle birlikte şehrin elden gitmemesi için direnmiş, o yüzden şehir Fan Hanım Şehri olarak anılmıştır) ele geçirdi. İlk savaşta zafer kazanan Li-Kuangli çok heyecanlandı, bir taraftan Fan Hanım Şehri'nde birliğini dinlendirdi, diğer taraftan da bir sonraki savaş planını yaptı. O, Hunların topraklarında iç tarafa doğru ilerlemekte kararlıydı. Han askerleri Qiujuhui Nehri'nin güney kıyısına geldiğinde, Hunlar yine yönünü kuzeye değiştirdi. Li-Kuangli yardımcısına yirmi bin süvarisiyle Qiujuhui Nehrinden geçip kovalamayı emrettiği sırada ise, aniden Hunların sol tigin ve sol büyük generali

---

¹²⁹ Sung Ch'ao, a.g.e., s.131-134

komutanlığındaki 20 bin kişiyle karşılaştı ve bir gün boyunca şiddetli savaş devam ettikten sonra Hunlar yenilip sol büyük generali öldürüldü, askerlerden ölen ve yaralanan çok oldu. Tam Li-Kuangli zafer kazanacağı sırada, yardımcıları ona karşı ayaklandı. Çünkü hanedanda işler biraz karıştı. General Chang-Shi ve Jue-Sui gibi kişiler Li-Kuangli'nin akrabalarının hapse atıldıklarını biliyor ve onun aceleyle kuzeye gelme kararını sadece kendisinin savaşta başarı elde edip af dilemesi için istediğini düşünüyorlardı. O yüzden onlar, Li-Kuangli'yi tutuklayıp birlikle hanedana dönmek hakkında plan yaptılar. Planı öğrenen Li-Kuangli bu kişileri öldürdü. Artık Han askerleri birlik içinde değildi, askerleriyle Qiujushui'den güneye gitmek zorunda kaldı. Hulugu Tanrikut bu haberi öğrendikten sonra bizzat beşbin süvariyle nehirten geçip onların arkasından ilerledi. Han askerleri bir taraftan savaşırken bir taraftan da geri çekildi. Yanran Dağı'na geldiklerinde, ağır kayıplar vermiş ve yorgun düşmüşlerdi. Bölgede durup dinlendiler. Gece olduktan sonra, Tanrikut askerlerine Han kışlağının önüne kadar uzanan siper kazıp aniden hücum etmesini emretti. Han ordusu bu ani hücumda müdafaaya yetişemedi, orduda kargaşa hâkim oldu, ölü ve yaralının sayısı bilinemeyecek kadar fazla idi. Li-Kuangli durumun nereye gideceğini anladıktan sonra çaresizce Hunlara teslim oldu, yetmiş binden fazla kişiden oluşan Han birliği böylece tamamen yok oldu. Li-Kuangli hayatını Hunlar içinde devam ettirdi.¹³⁰

Savaştan anladığımız kadarıyla Hunlar yine Türklerin geçmişten beri uyguladığı aldatma taktiğiyle Han ordusunu peşinden sürüklemiş, ilk fırsatını bulduklarında ise tekrar saldırı pozisyonu alarak Han ordusunu tamamen yok etmişlerdir. Hunlar aynı zamanda düşmanın iç karışıklığından faydalanarak önemli generalleri de yanlarında tutarak düşman kuvvet hakkında bilgiler edinme yoluna gitmişlerdir. M.Ö. 96 yılında başlayan savaşın sonunda anladığımız kadarıyla Hunlar geçmişte yaşadıkları toprak kayıplarına rağmen hiçte güçten düşmüş değillerdi. Hanlığın ordusunun başına geçen generallerin hala tek hedefi Hunları tamamen yok etmektir.

“Hunlarda ise, -geri çekilme ve düşmanı oyalama ve yorma taktikleri sonunda-büyük Hun kitleleri yerleri ile yurtlarını bırakmış, çocuklar ana rahminde veya doğarken ölmüş, ekinler olgunlaşmamış, sığırlar ise bu koşuşmada, ya kaybolmuş veyahut da ölmüşlerdi. Halkı yeniden yerlerine yerleştirmek ve eski düzeni kurmak, kolay bir iş değildi.”¹³¹

¹³⁰ Sung Ch'ao, a.g.e, s.135-138

¹³¹ Bkz. Ögel, a.g.e, c.II, s.111

Arkasından Hun topraklarında görülen kıtlık zaten söylediklerimizi doğrulayacak niteliktedir.

4.9. Han Wu-ti'nin Batı Bölgeleri Politikası

Coğrafi konumu nedeniyle Fergana çok önemliydi, Batı bölgesindeki kuzey güney iki yol birleştikten sonra batıya doğru giderken mutlaka Fergana'dan geçerdi. Fergana atıyla meşhurdu. Han-Wu-ti, Fergana'nın iyi atlarıyla Orta Çin'in atlarının cinsini değiştirmek istedi ancak Fergana hem Çin'e çok uzaktı hem de geçmişten beri sadece Hunlardan korkarlardı. Bu sebepten Fergana hükümdarı Han'ın isteğini kabul etmedi. Han Li-Kuangli'yi Fergana'ya sefere yolladı. Ama Batı bölgesinin kuzey yolundaki devletler Hunların etkisi altındaydı. Han askerlerine olan desteği artık kesmiş ve sürekli Han askerlerine saldırıyordu. Li-Kuangli'nin birliği hala Fergana'ya ulaşmamışken batı bölgesindeki küçük devlet Yucheng tarafından yenilgiye uğradı ve ağır kayıplar verdi. Çaresiz kalan Li-Kuangli hayatta kalan askerlerini alıp geri dönmek zorunda kaldı. Dunhuang'a geldiğinde yanındaki asker sayısı ancak birliğin onda bir veya ikisi kadardı. Bu nedenle mektup yazıp seferi durdurma talebinde bulundu. Li Kuangli'nin bu talebini tepkiyle karşılayan Han-Wu-ti, Fergana'ya düzenlenecek olan seferi devam ettirmeye karar verdi ve Dunhuang'a elçi gönderdi ve seferin devamını emretti. Bu sırada birçok yardımcı komutan Hunlara yenilip teslim olmuştu. Li-Kuangli bu yüzden Han'a kuvvetlerin farklı yerlerde savaşmasındansa bütün gücüyle Hunlara karşı çıkması için tavsiye veriyordu. Han-Wu-ti'ye göre ise, eğer Fergana gibi küçük bir ülkeyi bile alamazsa, Büyük Han hanedanı mutlaka Baktria gibi devletlerin gözünden düşecekti ve Han elçilerinin yolunu kesip onlara zarar vermelerigittikçe artacaktı. Han, Li-Kuangli'ye yeni bir ordu hazırlayarak ikinci kez sefere çıkardı. (M.Ö. 101) Han askerleri, kırk gün kuşatmadan sonra Fergana'nın Ershi Şehri'ni alabildi. Durumun ciddi olduğunu gören Fergana asilleri, Fergana Kağanı Üge'yi suikastla öldürüp mecburi bir durumda Han askerleri ile barış yaptı ve iyi attan 3000 adet hediye etti, üstelik bundan sonra her sene Fergana atından Çin'e iki adet hediye edeceğine dair söz

verdi. Li-Kuangli sonunda on binlerce ölünün bedeliyle Fergana'yı kontrol altına aldı ve ittifak kurup geri döndü.¹³²

Han Wu-ti, Fergana'dan sonra yönünü günümüzde Uygurların yaşadığı Turfan Şehri'nin kuzeybatısında olan Chü-shih Devleti'ne çevirdiyse de Chü-shih Hunlarla komşuydu ve Chü-shih stratejik bir noktada bulunduğundan Han-Hun savaşlarına neden oldu. Chü-shih Devleti, M.Ö. 99 yılından Han Xuandi'nin M.Ö. 60. yılında ancak ele geçirilebildi. Kırk seneden fazla bir zaman diliminde Chü-shih için Han-Hun toplam beş meydan savaşında Chü-shih sıklıkla el değişirse de en sonunda Han idaresinde kaldı. Yetmiş yıl Han hanedanı ile Hunlar batı bölgelerini ele geçirmek için savaştı vesonunda Çin, Hunların sağ kolunu kesmek gibi stratejik bir planı gerçekleştirmiş oldu.¹³³ Chü-shih diye adlandırdığımız bölge kaynaklardan anlaşıldığına göre Turfan ve Beş-Balık şehirlerinden oluşmaktadır.¹³⁴

4.10. Han Wusun İttifakı

Batı Han Döneminde, Wusunlar Tanrı Dağları'nın kuzey eteğindeki İli Gölü'nün üst tarafı ile Issık Göl civarındaki vahada, daha önce sık sık Hunlarla ittifak kurmuşlardı. Daha sonra Han ile akrabalık ilişkisi oluşturulmuş, Hunların desteği ile tekrar devlet kuran göçebe bir kavimdi. Han-Wu-ti döneminde Han ile Hun'un batı bölgelerindeki rekabeti gittikçe artmıştı. Batı bölgelerinde güçlü bir devlet olan Wusun'un sakinyaşamı, sık sık gelen Han ile Hun elçileri tarafından etkilendi. Han-Hun savaşlarının tesiri altında kaldı. Wusun, Han hanedanı ile Hunlar için her iki tarafın da ele geçirmek istediği bir devlete dönüştü. Chang-Chien Hunlar içinde kaldığı esnada Wusunlar'ın geçmişi hakkında bilgi edinmişti. Yüeciler onların toprağını ele geçirmiş, Wusunlar bu esnada Hun hâkimiyeti altında yaşamaktaydılar, Wusun Kağanının oğlu Kunmo (Liejiaomi)) büyüyünce Laoshang (Kay-ok) Tanrıkut'tan izin alarak Yüecilere hücum etti. Zaten Hun saldırılarından dolayı iyice batıya giden Yüeciler, daha da batıya ilerledi. Laoshang Tanrıkut (Kay-ok) öldükten sonra Kunmo bağımsızlığını ilan etti ve batı bölgelerinde güçlü bir devlet haline geldi. Cang-Chien'in tavsiyesiyle Han Wu-ti, Hunlara karşı Wusunlarla işbirliği yapıp onları ana vatanlarına davet etti. Bu daveti Hunlardan korktuğu için kabul etmeyen Wusun

¹³² Sung Ch'ao, a.g.e,s.193-194

¹³³ Sung Ch'ao, a.g.e,s.193-201

¹³⁴ Ögel, a.g.e, C.II, s.16

hükümdarı, Chang-Chien ile bir elçi göndermekle yetindi. Hunlar bunu öğrenince Wusunlar'a tepki gösterdi. Hunlardan çekinen hükümdar, Han'a hediyeler göndererek akrabalık kurmak istedi. Han bu isteği kabul etti ve böylece Han-Wusun ittifakı başladı.¹³⁵

Hunlar, Wusun üzerine Chü-shih Krallığı ile beraber saldırı düzenledi. Çin prensesi yardım istediye de o sırada Çin Sarayı da karışık olduğundan asker gönderemedi. Bunu fırsat bilen Hunlar, Wusun'a sefer düzenleyip, Çinli prensesi de aldılar. M.Ö. 72 yılında Wusun'un yardım talebine biance Han sarayı yüz elli binden fazla askerden oluşan ordu hazırladı ve Batı Han dönemindeki Hunlara karşı son büyük sefer düzenledi. Hanın beş birliği Hunlara saldırmak için sefere çıktıysa da hiçbir Hunların asıl kuvvetiyle karşılaşamadı. Gözle görülecek bir zafer elde edemediler. Chang-Hui adlı bir general Wusun askerlerini emri altına alıp Sağ Luli beyinin otağını bastılar. Tanrikut'un babası derecesinde yakını ve kardeşinin hanımını, prensesleri ve beyleri, generallerin de içinde kırk bin küsur insan esir aldı ve yedi yüz bin küsur hayvan ele geçirdi. Çin ordusu çekildikten sonra Huyandı Tanrikut bizzat on bin süvari alıp Wusun'a saldırarak kisas almaya çalıştı. Wusun'lardan yaşlı ve aciz insanları bile esir aldıysa da dönüş seferinde şiddetli kar yağışı ve soğuk kıştan etkilendi, esirlerden hayatta kalanlar onda biri bile değildi. Hunların hem içerden hem dışardan zor koşullar altında olduğu bu sırada, Tingling Hunların kuzeyine, Wuhuan doğu tarafına, Wusun batı tarafına hücum etti, Hunların üç tarafı düşmanlarla doldu, böyle olunca Hunlar on binlerce insan, on binlerce at ve sayısız sığır ve koyun kaybetti. Tüm bunların üzerine bir de senelerce süren kıtlık eklenince, Hunların nüfusu hızlıca azaldı, ekonomisi çok büyük zarar gördü, alt bölümler parçalandı, iktidar için iç mücadele de giderek şiddetlendi, bu durumda Hunlar Han ile akrabalık ilişkisi kurmayı tekrar düşünmek zorunda kaldı.¹³⁶ Ögel, bu üç kavimin tutumunu "Hunların eski köleleri bu fırsatı kaçırmadılar"¹³⁷ diye aktarır.

Wusunlar'ın ise bundan sonra Han hanedanına bağlı yaşadıklarını görüyoruz. Bir süre sonra Hun Hatundan olan bir çocuğun darbe yapıp (M.Ö.53) kendini Kunmi ilan

---

¹³⁵ Sung Ch'ao, a.g.e, s.202-204

¹³⁶ Sung Ch'ao, a.g.e, s.205-207

¹³⁷ Ögel, a.g.e, C.II,s.122

ettiğini fakat Çin'den çekindiği için Han sarayına bağlı veliahdı birinci Kunmi, kendisini ise ikinci kunmi olarak ilan ettiğini görüyoruz.¹³⁸

4.11. Hunlarda İç Karışıklık ve Hunların Bölünmesi

M.Ö. 96'dan sonra Hun tahtına güçlü bir hükümdarın geçtiğini görüyoruz. Onun M.Ö. 91' de büyük bir Çin ordusunu yenip, başkomutanını esir alması, gerek askerlik taktiği ve gerekse gösterdiği cesareti bakımından önemliydi. Hulugu Tanrıkut M.Ö. 85 yılında hastalıktan vefat etti.¹³⁹ Vefatından önce oğlunun küçük olduğundan ve dolayısıyla devleti idare edemeyeceğinden endişe ederek tahtını kendi erkek kardeşi Sağ Luli beyine verdiği hakkında vasiyet bıraktı. Tanrıkut vefat ettikten sonra, Tanrıkut'un eşi Cüançü Yenzhi (Tanrıkut'un resmi eşi) Wei-Lü ile anlaşarak Tanrıkut'un vasiyetini değiştirip, kendi oğlunu Tanrıkut yaptı. O, Huyandi Tanrıkut diye anıldı. Sol tigin Hulugu Tanrıkut'un oğlu, Tanrıkut olamadığından dolayı Sağ Luli Beyi ile emri altındakileri alıp kendi bölgesini ayırdı. Lungchen'deki kurultaya katılmadı. Hunların en üst yönetim tabakası, taht kavgasından dolayı bölündü, böylelikle Han-Huyandi hâkimiyeti döneminde, Hunlardaki beş Tanrıkutun arasındaki iç çekişme yaşandı. Huyandi Tanrıkut daha küçük yaşta tahta çıktı, onun annesinin uygun olmayan davranışlarından dolayı kendi kabilesinde de büyük bölünmeler yaşandı. Bu nedenle Hunlar Han ordusunun fırsattan faydalanarak saldırmasından çekindi. M.Ö. 81'de Hunlar, topraklarında 19 senedir tutuklu kalan Su-Wu gibi Han elçileri Han hanedanlığı sarayına gönderdi. Hunlar Han hanedanlığı ile olan ilişkisini iyileştirmek istedi. Ancak Han Wu-ti'nin son senelerinde Hun süvarileri yine Han sınırlarının dışında görülecekti. Fakat Hunlar bu küçük çaplı akınlardan bir sonuç alamayınca yönlerini eski düşmanları olan Wusunlar'a çevirdiler.¹⁴⁰

Han Xuandi döneminde Huyandi Tanrıkut'tan sonra başa gelen Şülüçüençü Tanrıkut kısa süreliğine Çin sınırına akınlara düzenledi. Daha sonra Çin'e elçi yollayacağı vakit aniden öldü, Hun tahtı yine bir iç karışıklık yaşadı. Yaşanan karışıklıktan sonra Woyençüdi Tanrıkut iktidarı ele aldıktan sonra hemen muhaliflerini öldürmeye başladı. Woyençüdi Tanrıkut'un acımasız hâkimiyeti Hunların iç kısmında daha çok

¹³⁸ Sung Ch'ao, a.g.e, s.209

¹³⁹ Ögel, a.g.e, C.II, s.99

¹⁴⁰ Sung Ch'ao, a.g.e, s.148-149

kargaşanın meydana gelmesine neden oldu. Daha sonra nüfuzlu beyler birleşip başka bir Tanrıkut'u (Hohanyeh'i) başa geçirdi. Hohanyeh daha otoritesini tam olarak sağlayamamışken Duçilong ile Sağ Tigin, Boşütang'ı Tuçi Tanrıkut olarak ilan etti ve Hunların sağ kısmından on binlerce askerle Hohanyeh Tanrıkut'un sarayına saldırdı. Hohanyeh tahttan indirilip yerine Tuçi Tanrıkut getirildi.¹⁴¹

Tuçi Tanrıkut tahta getirildikten sonra da Hun tahtında sular durulmamıştı. Sağ Aoda Beyi de kendisini Cheli Tanrıkut ilan etti, Wuji'nin albayda kendisini Wuji Tanrıkut olarak ilan etti. Önceden var olan Tuçi, Hohanyeh iki Tanrıkutla birlikte toplam beş Tanrıkut oldu. Beş Tanrıkutun güç çatışması, Hunların Woyençüdi hâkimiyetinden sonra meydana gelen iç çatışmayı zirveye ulaştırdı, yönetici tabakadaki iç kısım ve kavimler arasındaki çatışma gittikçe arttı. Bir süre Hohanyeh Hunları yeniden bir bayrak altında topladıysa da bu esnada Tuçi Tanrıkut'un kuzeni ile Hohanyeh'in Sol Luli Beyi, sol tigin ağabeyi Çiçi kendisini Tanrıkut ilan etti. M.Ö. 54 yılında üç Tanrıkut arasında yeniden güç mücadelesi başladı. Runzhen, doğudaki Çiçi'ye saldırdı savaşı kaybetti ve öldü. Zafer kazanan Çiçi, Hohanyeh üzerine saldırdı ve Hohanyeh yenilince güneye kaçtı. Bunun üzerine Hunlar güney ve kuzey olmak üzere ikiye ayrıldı. Hohanyeh Tanrıkut iki sene içinde iki kez Tanrıkut sarayından çıkarıldı. Hohanyeh'in durumu gittikçe kötüleşti; üstelik kuzeyde Çiçi, güneyde Han hanedanı vardı; herhangi bir tarafın saldırısına uğradığı zaman, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı. Bu seferki durum çok açıktı. Hohanyeh eğer Çiçi'ye teslim olursa kesinlikle ölüm yolunu seçmiş olacaktı ama eğer aktif bir şekilde Han hanedanına biat ederse güneyden gelecek olan tehlikeden kurtulup bütün gücüyle Çiçi'yle mücadele edebilirdi. Han hanedanının desteğini de kazanıp Çiçi'yi yok edip çölün birliğini sağlayabilirdi.¹⁴²

Batur Tanrıkut (Mete), Hunları birleştirdikten sonra, Hunlar Çin Seddi'nin kuzeyinde 150 yıl boyunca egemen oldu. Her dönemin Tanrıkut'u kendisini 'Tanrının sevdiği oğlu', 'Kabilelerin hâkimi' diye adlandırdı, Han hanedanı ile yarıştı. Han hanedanının ilk 60 senesinde Hunlar Han ile akrabalık ilişkisi gerçekleştirdi. Her defasında Han hanedanı prenses gönderdi. Çin her yıl büyük miktarda mal ve zenginlik hediye ediyordu. Hunlar ise Han sınırında görülmeye devam ediyordu.

---

¹⁴¹ Sung Ch'ao, a.g.e, s.151-152

¹⁴² Sung Ch'ao, a.g.e, s.153-157

Hatta Han Wuti döneminde Hunlar büyük darbelere maruz kaldığında ve gücü oldukça zayıfladığında bile, bu dönemdeki bir kısım Hun devlet adamları Han hanedanı ile olan ilişkisini tekrar iyileştirmek isteğini göstermişti. Ancak bu konuda birlik sağlanamamıştı. Bazı Hun devlet adamları Han hanedanına biat etmeyi kabul etmemişti. Hohanyeh Tanrikut o anda eğer çaresiz durumda olmasaydı, Hunların atalarından kalan geleneğini ihlal etmez, vezir olup Han hanedanının fermanını dinlemezdi. Hohanyeh bu davranışının çok önemli sonuçlara neden olacağını biliyordu. O yüzden vezirlerini ve güçlü aristokratları istişare için çağırdı. Han’a biat etmeye karşı çıkan birçok vezir, “Hunların geleneği gücü savunan ve boyun eğmeyi aşağılayan, at üzerinde savaşır devlet kuran bir gelenektir, bu sebepten komşuları Hunlardan çekinirdi. Hunların özelliği savaşarak ölmektir. Bugün ağabey ile kardeş güç çekişmesi içinde ama devlet ağabeyinde olmazsa kardeşinde olur, ölse de adı kalır. Han hanedanı güçlü olsa da Hunları kendisine birleştirmesi mümkün değildir, o zaman neden atalarımızın kurallarını bozup, geçmişteki Tanrikutlara hakaret edip devletler tarafından aşağılanalım? Han’a biat etmekle Hunların güvenliği sağlandı diyelim, hangi yüzle yine çöldeki kavimlerin önderleri olacağız? ” dediler. Han’a biat etmeyi destekleyenler ise, “Devletlerin güçlü olması veya zayıf olması belli olmaz, sürekli değişir. Şu an Han hanedanı çok güçlüdür, batı bölgelerindeki Wusun gibi devletlerin hepsi Han’a biat etti. Hunların gücü gittikçe zayıfladı, tekrar canlanması mümkün değil. Görünüşte inatla Han hanedanıyla yarışsak da, aslında bir gün bile güvende olmadık. Şu an Han’a teslim olursak ancak barış içinde yaşayabiliriz, yoksa mutlaka yok oluruz!” dediler. En son Hohanyeh Tanrikut Sol Yizhizi Beyi’nin tavsiyesini kabul edip halkıyla Han sınırına yaklaştı. M.Ö.53’te ilkbaharda, oğlu Sağ Tigini rehin olarak Han’a gönderdi. Aynı senenin kış aylarında yine kardeşi Sol Tigini gönderdi. Bir sene içinde Tanrikut’tan sonra gelen önemli şahısları Han’a göndermesi, Hohanyeh’in Han’a biat etmekten ibaret isteğinin göstergesiydi. Hanın isteklerini hoş karşıladığını bildirmesi üzerine Hohanyeh halkıyla birlikte Wuyuan eyaleti hisarının dışına geldi. Elindeki kabilesinin mücevherini sunacağını bildiren Hohanyeh, sonraki sene ilkbaharda bizzat Han sarayına girip Han ile görüşmeye hazırlandı. Bundan sonra, Han-Hun ilişkisinin gelişmesi savaş yerine akrabalıktan ibaret yeni bir döneme girdi. Hohanyeh ertesi yıl Han sarayına gelerek bağlılığını bildirdi. Han adamlarına onu karşılamakta herhangi bir kusur istemediğini bildirmişti. Tanrikut tüm beylerin üzerinde kabul edildi. Han

ona altından ve hanlara özgü yapılan yeşim taşından bir mühür vererek Hunların hanı ilan etti. Hanböylece Çiçi'ye karşı kuzey sınırlarını Hohanyeh'in birlikleri ile koruyacaktı. Bu durum Hunlara bağlı olup Çin'i küçümseyen diğer toplulukları da etkileyecekti.¹⁴³

Çiçi ise Han hanedanından nefret ediyordu, Çin elçilerine kötü davranıp hatta rehin olarak yolladığı oğlunu geri istedi. Han sarayı onun isteğine bîanen oğlunu sağ salim Çiçi'ye erİştirdi. Çiçi, Han elçilerini öldürttü. Bu esnada Çiçi batıya doğru çekilmeye devam ediyordu. Çiçi'nin çekildiğini bilen ve yavaş yavaş kuvvetlerini toplayan Hohanyeh, Tanrıkut sarayına tekrar elde edecekti.¹⁴⁴

4.12. Çiçi Tanrıkut'un Yenilmesi ve Kuzey Hun Devleti'nin Sona Ermesi

Çiçi ise Semerkand, Fergana ve Wusun'da hâkimiyet sağlamıştı. Han hanedanı, Çiçi'ye yeniden elçiler gönderip kendisine biat etmelerini istediye de Çiçi bunu kabul etmedi. Çiçi'nin üzerine biraz daha harekât düzenlenmezse batı bölgelerini kaybetmekten korkan Han hanedanı Batı bölgelerini yöneten Albay Kan-Yanshou, subay yardımcısı Chen-Tangfeng ve Han'ın Luntai'deki tarımla uğraşan askerlerinden 40 bin kûsur kişiyi topladı. Onları iki rotaya bölüp Semerkand'a doğru uzun mesafeli askeri harekâtını başlattı. Birleşmiş ordu Çiçi'nin şehrine kadar ilerlediğinde Semerkand'ın birliğinden 10 bin kûsur süvari de birleşmiş orduya sığınıp onlarla birlikte Çiçi'nin şehrini dört taraftan kuşattı. Bu sırada Çiçi tek başına şehirde kuşatılmış durumdaydı, yanında sadece bin kûsur asker kaldı, ne geri çekilebilir ne ilerleyebilirdi. Ancak Çiçi boyun eğip teslim olmak istemedi, kahramanca savaşmayı seçti. Birleşmiş askerlerler uzaktan geldiği için şehri alamayacağını düşündü. Çiçi'nin şehrinin dışı ahşaptan, şehir içi ise topraktan yapılmıştı. Birleşmiş ordunun askerleri şehre hücum etti. Ahşaptan yapılmış olan şehri ateşe verdi, Çiçi ok ile yaralandı ve şehir içine gizlenip direnmeye devam etti. Şehrin içi de hızlıca alındı, en son Çiçi'nin artık çıkış yolu kalmadı ve birleşmiş ordu tarafından öldürüldü. Onun eşi, veliaht ve beylerin dışındaki binden fazla kişi öldürüldü, geride kalanlar iseesir düştü. Bu savaş Batı Han dönemindeki Hunlarla olan savaşların sonuncusuydu. Han hanedanına karşı çıkan Hunların geri kalan kısmı

---

¹⁴³ Sung Ch'ao, a.g.e, s.158-164

¹⁴⁴ Sung Ch'ao, a.g.e, s.166-169

batı bölgesinden tamamen ortadan kaldırılıp bundan sonraki Han-Hun arasında barışla geçen altmış küsur sene için temel oluşturuldu.¹⁴⁵ Çiçi bin küsur askerle bile kaldığında 50 bine varan orduya karşı direnmeyi seçmiş, geçmişten beri gelen Türklüğün asil bağımsızlığından ödün vermeden bağımsızlık uğruna kahramanca ölmüştü. Han hanedanı Çiçi'nin daha fazla güç kazanmasından korkmuş, kendisinin batı sınırlarını ele geçireceğinden endişe ederek Hun Hakanına birleşmiş ordu ile savaşarak Çiçi'yi ve kalan Hunları ortadan kaldırmıştır.

Hohanyeh Tanrıcut bu duruma hem sevindi hem üzüldü, zira Han hanedanına karşı koyacak tek güç ortadan kaldırılmıştı. Bunun üzerine Han hanedanı sarayına giderek bağlılığını yeniledi. Çin ona hediyeler verdi ayrıca Hanın kızıyla evlenerek akrabalık bağlarını güçlendirdi. Tanrıcut bu kadına “Hunlara barış getiren hanım” anlamında bir isim taktı. Sonra Hohanyeh Tanrıcut’ tekrar mektup sunup Han hanedanı için doğuda Shanggu eyaletinden batıda Dunhuang’a kadar olan sınırı korumak istediğini ifade etti ve Han halkının dinlenmesi için sınırda bulunan erleri çekmesini istedi. Han hanedanı bu isteği kibar bir şekilde geri çevirdi. Ancak Han ile Hun’un bir daha savaş meydanında karşı karşıya gelmemesini, sınırın bundan sonra sonsuza dek emniyet içinde olmasını kutlamak için, hükümlerlik döneminin adını ‘Jingning’ olarak değiştirdi. M.Ö. 31 yılında Hohanyeh Tanrıcut hayatını kaybetti.¹⁴⁶ Hohanyeh, bir taraftan Hana bağlı kalıp güvenliğini sağlarken bir taraftan da ölmeden önce yavaş yavaş bu bağlılıktan rahatsızlık duymaya başlamıştı ancak yukarıda Çin kaynaklarının da aktardığı gibi mecbur olmasaydı “Hunların gururlu başını eğmezdi.”

Hohanyeh’in oğlu Tiao-t'ao Mo-kao Fu-chu-lei Jo-ti HanTanrıcut tahta çıktıktan sonra babasının vasiyetine göre Han ile olan akrabalığı devam ettirdi. Ondan sonra gelen Tanrıcutlar da bu barış siyasetine uydu. Ta ki Wang-Mang, Hunlara rahatsızlık verene kadar Hunlar, Han hanedanı ile dostluk ilişkisini sağladı, Han-Hun iki millet 60 küsur yıl barış içinde yaşadı. Eskiden savaş atlarının kişnediği savaş meydanları, bugün ise otlayan hayvanların bulunduğu sakin ve sessiz otlağa dönüştü.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Sung Ch’ao, a.g.e, s.170-172

¹⁴⁶ Sung Ch’ao, a.g.e, s. 170-174

¹⁴⁷ Sung Ch’ao, a.g.e, s.177

4.13. Ban Chao'nun Batı Bölgesi İstilas

Batı bölgelerindeki devletler umumen asayiş içinde 60-70 senelik barış dönemi geçirdi. Hohanyeh Tanrikut Han sarayına biat ettikten sonra kuzey sınırda sakin bir vaziyetteydi. Ancak Batı Han döneminin son yıllarına geldiğinde politika gittikçe bozuldu, uzak akrabalar iktidara geldi, Han sarayının batı bölgeleri ve Hunlar üzerindeki kontrolü de büyük oranda azaldı. Han-Mingdi hâkimiyet dönemine (M.S. 58-75) gelinceye dek, kuzeydeki Hunlar Batı bölgelerindeki devletlerin çekişmesinden faydalanarak bu bölgeleri tamamen kontrol altına aldı. Doğu Han hükümeti kuzeybatı bölgesinin emniyetini sağlamak için batı bölgesini ele geçirme meselesini tekrar değerlendirmek zorunda kaldı. M.S. 73 yılında Tou-Ku'nun kuzey Hunlara karşı saldırısında, Han ordusu Yiwu'yu ele geçirdi ve burada Yihe Vekilliği kurup, güvenliği sağlamak için askerler yerleştirdi. Kuzey Hunları Orta Çin'e saldırmaya giderken mutlaka Yiwu'dan geçirdi. Batı bölgesine girmesi için de önemli geçitti. Han ordusunun Yiwu'yu kontrol altına almasıyla Han ile Hunların batı bölgesini tekrar ele geçirme savaşı başladı. Ban Chao tam da bu plan üzerinden batı bölgesine elçi olarak gönderildi.¹⁴⁸

M.S. 73 yılında, Tou-Ku sefere başlarken Batı bölgelerinin elçisi olarak yanına Ban Chao'yu aldı. Bu durum Doğu Han hanedanının batı bölgelerini yeniden istilasının başlangıcı oldu. Ban Chao Batı bölgesini yeniden istila planına Hunlara biraz uzakta olan, Hunların kontrolünün zayıf olduğu güney taraftaki devletlerden başladı. O zamanlarda. Piçan ile Hotan'ı kontrol altına almak, güney yolundaki bütün devletleri hatta bütün batı bölgesinin durumunu denetim altına almak anlamına gelirdi. Ban Chao ve askerleri ilk olarak Piçan'a gitti. Piçan hükümdarı başlarda onları iyi karşılasa da daha sonra durumu değişti. Ban Chao bu durum üzerine bölgeye Hun elçilerinin geldiğini tahmin edip, Piçan elçisinden Hun elçilerinin kaldığı yeri öğrendi. Gece karanlığında gidip kaldıkları yeri ateşe verdi. Kurtulanları da öldürdü. Bunun üzerine Piçan hükümdarı Han'a tabiyetini bildirdi.¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Sung Ch'ao, a.g.e, s.210-214

¹⁴⁹ Sung Ch'ao, a.g.e, s.209-215

Ban Chao buradan sonra Hotan'ı da Han'a bağılı kılacaktı. Hotan da şimdiye dek Hunlara bağılı idi. Yine Hunlara bağılı Kuça şehrini de Han'ın hâkimiyetine aldı. Ban-Chao'nun Kuça Şehri'ni teslim ettirdiğı, güney yolunun çoğunlukla açıldığı sene kışın, Han ordusu yine Batı bölgesine büyük çapta askerîharekat düzenledi. Tou-Ku ile Keng-Bing birlikleriyle kuzey yolundaki Turfan devletlerine saldırdı ve tekrar kuzey yolunun doğu tarafını kontrol altına aldı. Burada bir garnizon bıraktılar. Hunların Kuzeydeki Tanrikut Sol Luli Beyi yirmi bin süvariyle M.S. 75 yılında Turfan'a hücum etti. Keng-Kong zehirli oklarla Hun süvarilerinin ilerlemesine engel olduktan sonra birliğini su kaynağına dahayakın olan Kuça Şehri'ne taşıdı. Aynı senenin temmuz ayında Hunlar asker gönderip Kuça şehrine hücum etti ve yine Keng-Kong'un planı karşısında geri çekildi. O senenin kasım ayında Karışehir ve Kuça, Hunların yardımıyla vekillik sarayını ele geçirdi ve vekil Chen-Mu ve Han askelerinden iki binden fazla kişiyi öldürdü. Bu sırada Liuzhong Şehri de Hunlar tarafından kuşatıldı, Han-Mingdi vefat ettiğinden Çin birlik gönderemedi ve şehir alındı. Buraya kadar, Han hanedanının kuzey yolunda sadece Keng-Kong'un korumakta olduğu yer kaldı. Turfan'da hana ihanet edip Hunlarla Kuça şehrinin kuşatmasına katıldı.¹⁵⁰ M.S.76 yılında Han Zhangdi Kuça şehrini kuşatmadan kurtardı. Bu sırada Keng-Kong'un elinde sadece 26 kişi vardı. Bu savaştan sonra Han Zhangdi Batı bölgesi için daha fazla asker kullanmak istemeyerek Batı bölgesi komutanının görevini ortadan kaldırdı, Orta Çin'le olan iletişimi yeniden sağlayan Batı bölgesi kuzey yolu ulaşımı yine kapatıldı. Han-Zhangdi Batı bölgesi komutanının çoktan çekildiğini ve Ban Chao'nun tek başına başaramayacağını düşünerek onu geri çağırdı. Ban Chao ise Batı bölgesinde kalmaya karar verdi. M.S. 78 yılında Ban Chao, Kaşgar, Semerkand, Hotan ve Uzun-Tat (Chümi)'tan toplanmış olan on bin kişilik bir ordu ile (Kuça beyliğinin sınır şehirlerinden) Aksu ve Uç-Turfan'a saldırı düzenledi. Buraları ele geçirdikten sonra kuzeydoğudan gelen tehlikeyi de ortadan kaldırmış oldu. Bundan hemen sonra Ban-Chao mektup sunup bu konudaki fikrini belirtti ve Orta Çin'in gücünü sarfetmeden, Batı bölgesindeki insanlardan faydalanarak bu bölgeyi idare altına alabileceğini söyledi. M.S. 84 yılında saray, Sima-Hegong gibi kişileri sekiz yüz kişiyle Ban-Chao'ya yardıma gönderdi. Sarayın desteğıyle Ban Chao, Yarkent'i ele geçirip güney yolunda barışsağlamaya karar verdi. Ban Chao Kuça şehri ve Hotan'ın, askerlerini topladı ve

---

¹⁵⁰ Sung Ch'ao, a.g.e, s.215-218

Yarkent'e aynı anda iki taraftan hücum etti. Ban Chao Kuça Şehri'nin durumunu tamamen kontrol altına aldı ve arkasında endişe edecek birşey bırakmadı.¹⁵¹

M.S.87'de tekrar Yarkent'i ele geçirmek için savaş başlattı. Ban Chao'nun Yarkent'i egemenlik altına alması batı bölgesindeki diğer devletleri de korkuttu, artık bundan sonra güney yolunda bir engel kalmadı. Ban Chao'nun Batı bölgesini birleştirmesi asıl meseleyi oluşturdu. Tam da Ban Chao'nun Han ordusunun Kuzey Hunlar üzerinden büyük zaferler elde ettiği sırada kuzey yolundaki engelleri kaldırmak istediğinde beklenmedik bir durum meydana geldi. M.S. 90 yılında Han hanedanının Yüeci hanıyla, evlilik yoluyla akraba olma talebini reddettiği bahanesiyle 70 bin kişilik ordu ile Ban Chao'ya saldırdı. Ancak yolun uzun olması, gıda sıkıntısına neden olacaktı. Ban Chao bunu tahmin ettiğinden soğukkanlı davrandı ve haksız da çıkmadı. Sonrasında Yüeci hanı Ban Chao'dan özür diledi ve ilişkiler yeniden eskisi gibi oldu. M.S. 91 yılında Kuzey Hunları yenilgiye uğratıldı ve Hunlar, Batıya doğru göç ettirilmek zorunda kaldı. Hunların Batı bölgesinden çekilmesi diğer halkları da etkiledi ve birer birer Han egemenliğine girdiler.¹⁵²

4.14. Wang-Mang Döneminde Hunlar

Hohanyeh Tanrı kut Han hanedanının egemenliği altına girdikten sonra, Han-Hun aralasında ilişkiler sakindi. Hohanyeh Tanrı kut öldükten sonra her yeni Tanrı kut tahta çıkınca hep bir tane vezirini hediyelerle saraya gönderirdi ya da oğlunu rehin olarak gönderirdi, hatta bizzat Han padişahının huzuruna gelenler de vardı. Han hanedanı diğer saraya gelen Hunlara da çok iyi davranırdı, her seferinde onları karşılamak için hisara özel elçi gönderirdi. Bu elçi gelenleri Chang'an'a kadar koruyarak yanlarında bulunurdu, onlara kıymetli hediyeler verilirdi. Daha Han-Xuandi ve Han-Yuandi dönemlerinde, Han Hunlarla üç tane anlaşma yapmıştı:

- Çin sınırı içinde, Han ve Hunlar kendi yaşadığı bölgede bağımsızdır.
- Eğer sınırı rahatsız edilirse Hunlar hemen Han hanedanına bildirmelidir.
- Teslim olanlar varsa kabul edilmemelidir.

---

¹⁵¹ Sung Ch'ao, a.g.e, s. 219-221

¹⁵² Sung Ch'ao, a.g.e, s. 222-226

Bu üç anlaşma Han hanedanı'nın Hunlarla olan ilişkisini yürütmesinin prensipleri idi ve genelde bu anlaşmalara uymuşlardı.¹⁵³

Han-Yuandi'nin imparatoriçesi (Yuan Sultan) iktidarın başına geldi ve sistemi yeniledi. Onun yeğeni Wang-Mang tekrar başkomutan olarak tayin edildi ve hanedan sarayının yasalarını kendi kontrolü altına aldı. Wang-Mang, Han sülalesinin kraliyet ailesinin yerini almak için iç ve dış politikalarında büyük değişiklikler yaptı, bununla birlikte Han-Hun ilişkisinde de büyük değişiklikler meydana geldi. (M.S.2) Turfan bölgesinden iki bey askerleriyle birlikte Hunlara sığındı. Ancak Hunlar yaptığı anlaşma gereği bu iki beyin affedilmesini isteyerek durumu Wang-Mang'a bildirdi. Wang-Mang ise beyleri aldıktan sonra onların başını keserek Batı bölgeleri beylerinin gözünü korkutmak istedi. Sonra Wang-Mang bu tür olayların bir daha meydana gelmemesi için Hunlara elçi gönderdi ve tekrar dört tane anlaşma oluşturdular; Orta Çin'den Hunlara kaçanlar, Wusun'dan Hunlara teslim olanlar, Batı bölgelerinde Han hanedanının göreve yerleştirdikleri mühürlü devlet adamlarından Hunlara teslim olanlar, Wuhuan'dan Hunlara teslim olanlar kabul edilmeyecektir. Aynı anda eski anlaşmayı ortadan kaldırıp Hunları yeni anlaşmaya uymaya zorladı. Bu durum daha sonraki Han-Hun ilişkisinin gelişimini olumsuz etkilemişti. M.S. 9 yılında Wang-Mang nihayet Han sülalesinin yerini aldı. Kendisinin otoritesini sağlamlaştırmak ve Han hanedanının çevresindeki azınlık milletlere olan derin etkisini tamamen yok etmek için askerlerini elçi olarak dört tarafta yeni hanedanın Han hanedanının yerine geçtiği hakkında propaganda yapmaya gönderdi. Hunlara giden elçi Wu-chu-liu Tanrıkut'a yeni mührü verdi.¹⁵⁴ Ancak yeni mühür eski mühürden farklıydı. Çin tarafından Hunlara verilen mühür, bir "Hakanlık mührü" idi. Yani Çin, Hunların hakanlık veya imparatorluklarını tanıyordu. Yeni sülalenin Hunlara gönderdiği yeni mühür ise, bir "Vezir veya Çin büyük memuru mührü" idi. Böylelikle Çin Hunların rütbesini düşürmüş oluyordu.¹⁵⁵ Hunlar eski mührü geri istedilerse de bu istek kesin bir şekilde reddedildi.¹⁵⁶

Çin, bununla da yetinmeyip Wuhuanların önceden beri Hunlara ödediği deri ve kumaş vergisini ödemeyi yasakladı. Wuhuan aniden vergi ödemeyince Hunlar bu

---

¹⁵³ Sung Ch'ao, a.g.e, s.230

¹⁵⁴ Sung Ch'ao, a.g.e, s.232-234

¹⁵⁵ Ögel, a.g.e,C.II s. 195

¹⁵⁶ Ögel, a.g.e, C.II, s.197

durumu kabul etmedi. Wuhuanlar'ı yağmaladı. Wuhuanlar'ın binden fazla askerini esir aldı. Wang-Mang Hunların aldığı Wuhuanları geri vermesini emretse de Hunlar bu isteği yerine getirmedi. Daha önce Wang-Mang'ın zorla dört anlaşma yapması ve Wuhuan'ın vergi ödemesini yasaklamasından dolayı ona karşı geliyorlardı. Şimdi de mühürün değiştirilmesinden dolayı artık Wang-Mang'ın isteklerini yerine getirmiyorlardı. Bu nedenle Wang-Mang, mühür değiştirme talebini reddettikten sonra Hunların yağmalanan Wuhuanları geri vermedikleri bahanesiyle on bin süvariden oluşan bir birlik hazırlayıp Shuofang Hisarı'nın altına yerleştirdi ve saldırmak için fırsat bekledi. Bundan sonra Hunların yeni hanedan ile olan ilişkisi gittikçe kötüleşti. Yine Wang-Mang'ın batı bölgesi hanlarına olan aşağılayıcı tavırları tepki çekti ve Beşbalık Bölgesi kralı Hunlara teslim olmak isterken Çin'in batı bölgesi komutanı tarafından yakalanarak öldürüldü. Bunun üzerine hanın kardeşi halkıyla birlikte Hunlara teslim oldu. Hunlar artık Çin ile yapılan anlaşmalara uymadılar. Chü-shih hanına saldırması için yardım etti. Batı bölgesi subayı ShiChenliang, Zhong-Tai gibi kişiler batı bölgesinin vaziyetinin kötüleştiğini ve Hunların yine büyük saldırılar düzenleyeceğini görünce elindeki askerler ve akrabalarını alıp Hunlara kaçtı ve Hunlar tarafından albay olarak tayin edildi. Wang-Mang, Hunların nüfuz kazanmasını engellemeye çalıştı. Hunları Dingling'e kovmak için, ülkedeki mahpuslar, bekâr erkekler ve silahlı askerlerden toplam üç yüz bin kişi toplamak için yarlık verdi ve Sun-Jian gibi on iki generali on yola bölerek sefere gönderdi. Bununla da kalmayıp Hunların topraklarını on beşe böldü ve Hohanyeh Tanrıkut'un çocukları ve torunlarından on beş kişiyi Tanrıkut yapmak istedi. Hatta içlerinde Hohanyeh Tanrıkut'un çocuğu da bulunan birkaç Hun soylusunu Tanrıkut olma vaadiyle kandırarak rehin aldı. Wang-Mang açıkça Tanrıkut tesis ederek Hunları rahatsız etti. Çok öfkelenen Wu-chu-liu Tanrıkut askerlerini alıp Yunzhong eyaletine gelip buradaki sivilleri ve görevlileri yağmaladı. Sonra Tanrıkut sağ-sol albayları ve uzaktaki beylerin adamlarını alıp sınıra akınlar düzenlemeye gönderdi. Onlar sivilleri, görevlileri, hayvanları öldürdü ve yağmaladı ve ziraat ürünlerini zapt etti. Wang-Mang kuzeye ordu göndermeye devam etti. Ülkenin her tarafından zorla asker ve gıda malzemesi topladı, halk tarımı bırakmak zorunda kaldı, devlet büyük kaos yaşadı. Bazı generaller erkenden kuzey sınırına geldi. Büyük ordu daha toplanmadığı için Hunlara karşı saldırıya geçmeye cesaret edemedi. Wang-Mang'ın bu kadar büyük bir birlik hazırlaması sadece Hunlara kendi gücünü göstermek içindi,

önceden uygulanabilir bir plan yapmamıştı. On iki generalini de başkomutan tesis etmemişti. Büyük birlik kuzey sınırında hiçbir sonuç elde edememişti. Han-Xuandi'den sonra kuzey sınırında yıllarca savaş olmamış, oradaki halk refah bir yaşam içindeydi. Wang-Mang Hunları rahatsız etmeye başladıktan sonra, senelerdir görülmeyen savaşlar tekrar yaşanmaya başlandı. Sadece bir kaç sene içinde kuzey sınırdaki barış bozuldu, halkın düzeni kalmadı.¹⁵⁷

Wu-chu-liu Tanrıkut, M.S. 13 yılında vefat etti. Yerine Wu-liu Tanrıkut geçti. Wu-liu Tanrıkut tahta geçtikten sonra Çinlilerle dostluğu yeniden kurmak istedi. Bu dört bir yanı kargaşa içinde olan Çin'in de işine gelmişti. Kuzey sınır Hunların saldırılarına uğruyordu, batı bölgesinde ise Karaşehir, Hunlara komşu olduğu için ilk önce edip batı bölgesi vekili Dan-Qin'i öldürmüştü. Kuzeydoğudaki Wuhuanlar tekrar Hunlara katıldı. Fakat bu esnada Tanrıkut'un oğlu Çin sarayında rehin iken öldürülmüştü ve Wang-Mang bunu bir süre Hunlardan gizledi. Daha sonra gerçeğin anlaşılmasıyla Hunlar yine sınırlara akınlar düzenledi. Tanrıkut M.S. 18 yılında öldü ve yerine kardeşi Yü geçti. Wang-Mang onun zamanında da Hunlarla mücadeleyi sürdürdü, Wang-Mang'ın öldürülmesinden sonra Han sülalesi yeniden kuruldu ve Han-Hun ilişkileri yeni bir devre girdi.¹⁵⁸

4.15. Sonraki Han Hanedanı Döneminde Hunlar

M.S. 24 yılında Liu Hsiu, bozulan Han-Hun ilişkisini düzeltmek için Hunlara elçi gönderdi. Eski mührü iletmekle birlikte Chang'an'a gelen akrabaları, soylular ve hizmetçilerinden yaşıyor olanları geri gönderip, Hunlarla daha önceki dostluk ilişkisine tekrar dönmek istedi. Fakat Hun Tanrıkut'u Yü "Hunlarla Han aslında kardeşlerdi fakat Hunların içindeki kaostan dolayı Han-Xuandi, Hohanyeh Tanrıkut'a yardım etti ve bu sebeple Hunlar Han'a saygı duydu. Şuan ise Han hanedanı da kargaşa içinde, Wang-Mang Hanlık tahtını zorla almıştı, Hunlar ise asker gönderip ona Wang-Mang'a karşı çıktı. Diğer bölgeler de Hunlardan etkilenip Wang-Mang'ın hâkimiyetinden çıktı. Wang-Mang'ın helak olması ve Han sülalesinin tekrar ayağa kalkmasında Hunların katkıları vardır. O yüzden Han'ın bana saygı duyması gerekir." dedi. Tanrıkut Yü'nün bu muamelesi, Hunlar içindeki

---

¹⁵⁷ Sung Ch'ao, a.g.e, s.234-238

¹⁵⁸ Sung Ch'ao, a.g.e, s.240-241

Han'a karşı güçlerin yeniden başkaldırmasına sebep olacaktı.¹⁵⁹ Aslına baktığımızda gerçekten Wang-Mang'ın kötü muamelelerine karşı ilk olarak Hunların karşı koyduğunu ve bundan güç alan batı milletlerinin de ona karşı birleştiğini görüyoruz.

Tanrikut Yü, ekonomisinin kötüye gittiği, her alana yatırım yapması gerektiği bir dönemden geçiyordu. Bu yüzden kuzey sınırlarına akınlar düzenledi. O zamanlarda Kuzey tarafta Hunların desteğine erişip devamlı olarak Orta Çin'i rahatsız edenler Peng-Chong, Lu-Fang, Zhang-Hua ve Li-Xing adında askerler vardı. Bunların içinde Peng-Chong ile Lu-Fang en güçlüsüydü, kuzey sınırına olan zararı da fazlaydı. Lu-Fang, Tanrikut Yü tarafından Han Hanı ilan edildi ve beş tane eyaleti egemenliği altına aldı. Han hanedanı, Hunların saldırısını durduramadığı için Doğu Han hükümeti 39 yılında Yanmen, Daijun, Shanggu'daki sınıra yakın halktan bir kısmını alıp, Hunlardan uzak tutmak için, Juyong geçidi (bugünkü Beijing Changping ilçesinin kuzeybatısında) ile Changshan geçidi (bugünkü Hebei ili Laiyuan ilçesinin güney tarafında) doğusuna taşıdı. Sol kısımdan olan Hunların hisarın içinde yerleşmesi sarayı endişeye soktu ve saray asker sayısını arttırıp müdafaayı güçlendirdi. Fakat bunun etkisi fazla hissedilmedi.¹⁶⁰

M.S. 48 yılında, Hunların içinde çok büyük değişiklikler meydana gelip resmî olarak güney ve kuzey olmak üzere ikiye bölündü. Hunlar ile Han hanedanının ilişkisi de buna göre tümenden değişti. Hunların arasında taht kavgası çıkmıştı. M.S. 46 yılında Tanrikut Yü öldü. Onun oğlu sol tigin olan Wudadihou tahta çıktı ancak çok geçmeden o da vefat etti. Erkek kardeşi Sol Tigin olan Punu tahta çıktı. Bu sırada Hunlarda senelerdir böcek afeti meydana gelip toprağın verimi düştü, ot ve ağaçlar kurudu, insanlar ve hayvanlardan birçoğu öldü. Punu Tanrikut, Han hanedanının bu durumdan faydalanıp kendisine saldırmasından endişe ederek Han ile olan ilişkisini iyileştirmek için Yüyang Eyaleti'ne elçi gönderip evlilikle akraba olma talebinde oldu. Wuhuanlar, Hunların güçsüzlüğünden faydalanıp saldırıya geçtiler. Tanrikut Monan Bölgesi'nin kontrolünü kaybetmiş oldu. Bu bölgenin Tanrikut'u Bi ise Tanrikut'un vârisi olamayacağını götürüp M.S. 47 yılında hana bağlanma talebinde bulundu. İki taraf mücadeleye tutuştu. M.S.48 yılı Ocak ayında, Monan'daki sekiz kabileden ileri gelenler istişare edip Bi'yi Tanrikut ilan etti ve Hohanyeh Tanrikut

---

¹⁵⁹ Sung Ch'ao, a.g.e, s.242

¹⁶⁰ Sung Ch'ao, a.g.e, s.243-245

unvanı verdi. Bi'nin dedesi Hohanyeh Tanrıkut'un Han'a bağlı olup barış elde ettiği düşünerek bu unvanı devam ettirdi ve aynı zamanda Han'la barışma mesajını vermiş oldu. Bi Tanrıkut, bizzat Wuyuan Eyaleti'nin hisarı altına gelerek Han'a itaat edip Kuzey Hunlara karşı müdafaa siyaseti izleyeceğini bildirdi. Doğu Hanın ilk senelerinden beri Hunlar her sene saldırı düzenliyordu. Saray bu saldırıların masrafını karşılamakta zorlanıyordu. Şuan ise Hunların ikiye bölünüp Güney Hunların Han için sınırı korumak istemesi Han için yararlarına olacaktı. Aynı sene Doğu Han hanedanı Bi'yi Hohanyeh Tanrıkut ilan etti. Bundan sonra Hunlar resmî olarak kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölündü.¹⁶¹

Wuhuan önceden Hunların peşinden gelip kuzey sınırı rahatsız ediyordu. Güney Hunların Han'a bağımlı olduğunu gördükten sonra onlar da Luoyang'a gelip haraç ödedi. Kuzey sınır sakinleşti. Daha sonra Güney Tanrıkut'u Bi otoritesini sağlamlaştırmak ve Han sarayının daha fazla desteğine erişmek için erkek kardeşi Sol Tigin Mo'yu alıp Kuzey Hunlara saldırıya gönderdi. Mo savaşta zafer kazanıp on binden fazla esir, yedi binden fazla at ele geçirdi. Kuzey Tanrıkut Punu Güney Hunların saldırısından kaçıp bin li uzaklıkta bulunan bir yere çekildi. Mart ayında, Güney Hunların Tanrıkut'u Luoyang'a elçi gönderip saraydan kendisine elçi gönderip kendisini gözetmesini, oğlunu rehin olarak göndermeye istekli olduğunu ve eski Hohanyeh Tanrıkut'un Han ile yaptığı anlaşmayı yenilemek istediğini bildirdi. Han Kuang-Wu bu isteği kabul etti ve Wuyuan Eyaleti'nin (bugünkü İç Moğolistan Baotou'nun batısında) batısında Güney Tanrıkut sarayını kurdu ve askerleriyle Güney Hunların Tanrıkut'unu koruyacak görevli memur tesis etti. Aynı senenin sonbaharında, Güney Hun Tanrıkut'u Bi, rehin olacak olan oğlunu alıp padişahın huzuruna geldi. Guangwudi beylikler kuralına göre Tanrıkut Bi'ye altından yapılmış mühür ile ödüllendirdi. Bunların dışında kıyafet, at ve araba, altın, ipek gibi kıymetli hediyeler verdi. Üstelik Hedong eyaletinden gıda malzemesi, toplam 36.000 adetten fazla at ve koyun gönderip Güney Hunlara yardım etti. Bundan etkilenen Kuzey Hunlar da akrabalık kurmak için Hana elçi gönderdi ancak Han hanedanı daha yeni sukuneti sağladığından ve Güney Hunların tepkisinden çekindiği için bu isteği geri çevirdi.¹⁶²

---

¹⁶¹ Sung Ch'ao, a.g.e, s.245-249

¹⁶² Sung Ch'ao, a.g.e, s.249-252

Han-Mingdi tahta çıktıktan sonra, evlilik ve pazar açma işini gerçekleştiremeyen Kuzey Hunları kuzey sınırını saldırmaya asker gönderdi. Güney Hunlar ve Han askerleri onları geri püskürttü. Kuzey Hunları, 64 yılında Han'a elçi gönderip pazarı karşılıklı açma talebinde bulundu. Pazarı karşılıklı açma işi hem Hunlara hem de Han vatandaşlarına yararlı olsa da Han ile Kuzey Hunların elçilerle iletişim kurması Güney Hunlarını kuşkulandırdı. Bazı Hun devlet adamları bunu fırsat bilip isyan etmek için Kuzey Hunlarından yardım istemek için onlara haber gönderdi. Fakat Han hanedanı bunu erken öğrendiğinden önlemini aldı. Kuzey Hunları yardım çağrısına kayıtsız kalmadı ancak süvariler geldiğinde Han ordusunu gördü yine de Kuzey Hunları sınırı rahatsız etmeye devam edecekti. Nihayetinde bu son belirleyici savaş gerçekleşecekti.¹⁶³

4.15.1. Jinwei Dağı Savaşı

Batı Han sülalesi ve Doğu Han sülalesi arasındaki dönemdeki Han-Hun çatışmasında, Hun süvarileri sık sık Han'ın kuzey sınırına akınlar düzenlemiş, hemen hemen tüm kuzey sınırı Hun akınlarına maruz kalmıştı. Batı bölgesi de tekrar Hunların eline geçti. Ancak Han ve Hun'un geleneksel savaş meydanı olan Hexi Bölgesi ise emniyet içindeydi. Han-Mingdi Kuzey Hunlara saldırmaya karar verdi ve sonra Hsianin Beyi Tou Ku gibi büyük komutanlara Kuzey Hunlar konusunda istişare etmelerini buyurdu. General Keng-Ping'e göre, "Han-Wu-ti'nin döneminde, Han Hexi'yi idare altına alıp Batı bölgelerinin iletişimini kesmişti. Şuanki durum Han-Wu-ti dönemi ile benzer durumda, Kuzey Hunlar batı bölgesini ele geçirdiğinden dolayı bu akınlara maruz kaldık." dedi. Dolayısıyla Keng-Ping şöyle bir tavsiyede bulundu; Han ordusu önce Akdağ'a (Tanrı Dağları'nın doğu tarafı) hücum edip Yiwu'yu ele geçirecek, Chü-Shih'yi yenip yeniden batı bölgesini yöneterek Hunların sağ kolunu yok edecek, sonra Kuzey Hunları yenecekti. Han on binlerce askeri dört rotaya bölerek aynı anda Kuzey Hunlara saldırmaya gönderdi. Tou-Ku, Kuzey Hunların Huyan Beyine karşı Tanrı Dağı'nda savaştı, binlerce kişiyi öldürdü ve Barkol Gölü'ne kadar Hunların peşinden saldırdı. Yiwu Şehri'ni aldıktan sonra bir kısım askerini tarımla uğraşmak için burada bıraktıktan sonra ordusunu alıp geri döndü. Kuzey Hunları, haberi öğrenip korkudan geri döndüğü için diğer üç

---

¹⁶³ Sung Ch'ao, a.g.e, s.252-253

rotanın askerleri savaştan geri döndü. Tam da bu savaşta Tou-Ku, Simalık görevini yapan Ban-Chao'nun askeri alandaki yeteneğini farkedip onu 36 kişi ile birlikte batı bölgesine elçiliğe gönderdi. Bundan sonra Ban Chao Batı bölgesini yönetti. Tou-Ku'lar bin dört yüz süvariyle Dunhuang'ın Kunlun Hisarından (bugünkü Kansu ilinin Anxi bölgesi) çıkıp, Barkol Gölü'nde Kuzey Hunların Akdağ bölümünü yendi. Önceki ve Sonraki Chü-Shih devletlerini ele geçirdikten sonra Batı bölgesi valiliği ve subaylığını yeniden kurdu. Hanın batı bölgesinde durdurulan hâkimiyetini yeniledi. Tou-Ku fermana binaen başkent Luoyang'a geldi. Tam da Tou-Ku büyük ordusunun Batı bölgesinden ayrılmasından sonra, Kuzey Tanrikut Punu sol Luli Beyini iki bin süvariyle Önceki ve Sonraki Chü Shih devletlerini ele geçirmek için gönderdi. Vekil Chen-Mu, subay Keng-Kong ile Kuan-Chong, Hunlar ve Karaşehir gibi devletler tarafından kuşatıldı. Tam bu sırada Han-Mingdi vefat etti. Saray Batı bölgesine yardımcı asker gönderemedi. Neticede Chen-Mu ile Kuan-Chong arka arkaya savaşlarda öldü. Sadece tüm gücüyle Kuçan Şehri'ni koruyan, Kuzey Hunlar ve Chü-Shih'nin askerlerine karşı savunmada duran Keng-Kong kaldı. Keng-Kong ve askerlerinin yiyecekleri bittiğinde zırh ve ok yaylarını pişirip yedi. Kuzey Tanrikut elçi gönderip teslim olmaya ikna etti ve Keng-Kong'a yüksek bir makam vaad etti. Keng-Kong kabul etmedi ve elçiyi kandırarak şehir kapısına çıkartıp bizzat kellesini aldı. Kuzey Tanrikut öfkelenip hemen Kuçan Şehri'ni almaya çalıştı fakat alamadı. Sonraki sene Han-Zhangdi tahta çıktıktan sonra yardımcı asker gönderip kuşatmadan kurtardığında, Keng-Kong'un emrinde sadece 26 kişi hayatta kalmıştı. Batı bölgesinin zor bir vaziyette olduğunu gören Han-Zhangdi, bir daha batı bölgesinden vazgeçme kararını aldı ve Batı bölgesi valilik ve subaylık görevlerini ortadan kaldırdı. Bu durumda Ban Chao yukarıda bahsettiğimiz gibi emre riayet etmeyip bölgede tek başına müdafaya girişecekti.¹⁶⁴ Sonuç olarak bu savaş ile Batı Han, batı bölgelerini yitirdi.

4.15.2. 300 Yıllık Han-Hun Savaşlarının Sonu

M.S. 83 yılına gelindiğinde Kuzey Hunlardan önde gelenler Han'a gelip teslim oldular. Ailelerin parçalanması Kuzey Hunlarını daha da zora düşürdü. Bir de devlet içinde yine iç çekişmeler, kıtlık ve afetler Kuzey Hunlarından Güney Hunlarına

---

¹⁶⁴ Sung Ch'ao, a.g.e, s.254-258

kaçışa neden oluyordu. Güney Hunları, Kuzey Hunlarının sonunun geldiğini zayıf düşüklerini saraya bildirdi. Han generalleri de onlarla aynı fikre vardı. Hanlığa yeni geçen Han-Hedi sefere karar verdi. Tou Hsian, Keng-Ping ve Güney Hunlar, Kuzey Hunların üzerine yürüdü. Kuzey Hunları ağır bir yenilgi aldı. Bu muharebe, Han-Hun arasındaki 300 seneye uzanan savaşların içindeki son önemli savaştı. Kuzey Hunların asıl kuvveti bu muharebeden sonra dağılmış, Mobei'deki hâkimiyeti yıkılmıştı. Kuzey Tanrıkut'u batıya göç etmeye mecbur kalmış, böylelikle Hunların üç yüz senedir sahibi olduğu büyük çölden ayrılıp batıya göçübaşlatmıştı. Tou-Hsian Yanran Dağı'nda taşa kazandığı zaferi yazdırdıktan sonra ordusunu alıp başkente döndü, yolda yine Sima Wu-Si ile LiangFeng'i batıya Kuzey Tanrıkut'u teslim almak için gönderdi. Bu sırada Kuzey Tanrıkut Balkaş Gölü'nün üst tarafına gelmişti.¹⁶⁵

Kuzey Hunlarının iç kısmı çok karışık. Wu-Si ile Liang-Feng yol boyunca en az on bin kişiyi teslim ettirdi. Balkaş Gölü'ne geldikten sonra Han hükümetinin ününü yaydı ve Kuzey Tanrıkut'a Hohanyeh Tanrıkut gibi Doğuya gidip teslim olmasını, memleketi ve vatandaşına barış getirmesini söyledi. Tanrıkut bunu kabul edip elçi ile geri döndü ancak Han ordusunun geldiğini öğrendiğinde içinde bir şüphe uyandı. Han'a önce kardeşini yolladı ise de Tou Hsian bundan rahatsızlık duydu. Bu sırada Güney Tanrıkut, Kuzey Tanrıkut'un Han ile barışmasını istemiyordu. Kuzey Tanrıkut, hâlâ elçiden gelecek haberi beklerken gece olduktan sonra Han ordusu ile Güney Tanrıkut'un ordusu iki taraftan saldırdı, en az sekiz bin kişi öldürüldü. Tanrıkut'un karısı ve çocuklarından ibaret beş kişi ve adamlarından en az bin kişi esir alındı. Bundan sonraki süreçte Tou-Hsian Kuzey Hunlarının çok zayıf düştüğünü görüp onlarla barış hakkında görüşmeye gerek duymadı. Kuzey Hunlarını yok etmeye karar verdi. Dolayısıyla sol subay Keng-Kui'yi orduyla Juyan Hisarı'na, Kuzey Hunlarını Altay Dağı'nda kuşatmaya gönderdi. Bu sırada artık Kuzey Tanrıkut'un karşılık verme gücü kalmamıştı, Han ordusuyla karşılaşınca hemen yenilecek, çaresiz bir şekilde bir daha geriye kalan halkını alıp kuşatmayı bozup kaçacaktı. Annesi, Han ordusu tarafından esir alındı, en az beş bin kişi Han askerleri tarafından öldürüldü. Keng-Kui bu sefer hisardan en az beş bin li uzaklaşmıştı. Bu durum Han-Hun savaşının başlamasından bu yana Han ordusunun hisardan en uzak

---

¹⁶⁵ Sung Ch'ao, a.g.e, s.259-262

mesafede hareket etmesi ve Han ile Hun'un son defa karşılaşmasıydı. Altay Dağı Savaşı'ndan sonra Kuzey Hun Devleti bundan sonra helak oldu. Aslında Kuzey Tanrikut iki sene önce batı tarafa göç etmişti, fakat Tou-Hsian'ın gönderdiği Liang-Feng gibi elçilerin sözüyle doğuya doğru gelmişti; ancak Han ordusu aniden Altay Dağı Savaşı'nı başlattığı için sözünde durmamıştı. Han-Hun iki büyük millet çölde üç yüz seneden beri güç çekişmesi yaşadı. Han hanedanı ile Hunlar arasındaki savaflara çokta onurlu sayılmayan son bir savafla nokta koyulmuştu. "Hou Hanshu-Güney Hunlar Rivayeti" adlı kitapta kaydedildiğine göre, Altay Dağı Savaşı'ndan sonra Kuzey Tanrikut'un nereye gittiğibulunamamıştır. Bazı araştırmacıların incelemesine göre, Kuzey Tanrikut kuşatmadan kurtulduktan sonra yine daha önce batıya göç eden eski yolu boyunca kaçıp Balkaş Gölü ile Aral Gölü'nün arasında bulunan Semerkand'a gelmiştir. Ban-Chao, Batı bölgesini ele geçirdikten sonra Kuzey Hunlar burada da kalamayıp, Aral Gölü'den geçip daha uzakta olan batı tarafa göç etmiş ve İdil Nehri'ne yerleşmiş, 4. yüzyıl İdil Nehri'nden hareket eden Hunların ataları olmuştur.¹⁶⁶

---

¹⁶⁶ Sung Ch'ao, a.g.e, s.263-265

5. SONUÇ

Hunların yükseliş zamanları ile Han hanedanlığının Çin’de başa geçmesi aynı döneme denk gelmiştir. Han hanedanlığı hâkimiyeti boyunca sınır çatışmaları devam etmiştir. Hunlar çoğu zaman Han hanedanlığının sınırlarına akın etmiştir. Han hanedanlığını da Hunların sınır akınlarına karşı ciddi önlemler almaya itmiştir. Özellikle LiuPang (Kao-tsu) döneminde kendilerine duydukları itimat ile Hunlar üzerine yürüyen Han hanedanı, Hunların kuşatmasıyla yenilmiş, kuşatmadan kurtulmak için barış görüşmeleri başlatmıştır. Han hanedanlığının kuşatmadan çıkmak için başlattığı barış görüşmeleri Çin’in ekonomisini olumsuz etkilemiş, Çinliler Hunlara yıllarca vergi vermek durumunda kalmışlardır. Aynı zamanda zeki bir asker ve devlet adamı olan Batur Tanrikut (Mete) Çin’e yerleşmeyi seçmemiş, LiuPang’ın (Kao-tsu) kuşatmadan kurtulmasına izin vermiştir.

Çin’in kaynaklarında barbar olarak geçen kuzey kavimlerinden olan Hunları, durdurmak için M.Ö. 200’lerden itibaren sınırları korumak amacıyla Çin Seddi’ni müstahkemlemeye başvurulmuştur. Konar-göçer yaşam süren Hunlar gelir elde etmek için Çin’i vergiye bağlamış, onlardan çeşitli kumaş, yiyecek, içecek temin etmiştir. Böylece Çin ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Özellikle Wu-ti, devletin ekonomisi üzerindeki bu yükten kurtulmak için savaşlar başlatmıştır.

Çalışmamızda taradığımız kaynaklarda görülüyor ki iki devlet sadece savaşmamış aynı zamanda birbirlerini askerî ve sosyal anlamda etkilemiştir. Hun Devleti Çin’in saray geleneğinden etkilenirken Han hanedanlığı Hunların askerî düzeninden etkilenmiş onların orduları gibi birliklerini düzenlemişlerdir. Ancak Hunlar yaşam şartlarının da verdiği askerî üstünlük ile Çin ile olan savaşlarında üstünlük sağlamayı başarmışlardır.

İki devlet arasında yapılan savaşların nedenlerine baktığımızda ise özellikle toprakların paylaşılamamasından, kimi zaman ticaret yolları güvenliği açısından kimi zaman ülke içinde meydana gelen ekonomik bunalımlardan kurtulmak için yapıldığını görmekteyiz.

Her iki devlet arasında savaşların olmasının yanında sıklıkla elçilerin gelip gittiğini, barışın sağlanması için akrabalık ilişkilerine başvurulduğunu özellikle Hohanyeh döneminde barışın sağlanması için mecburiyetten Çin’e bir süre Hunların bağlı

kaldığını ancak kendilerini toparladıktan sonra ve düşmanın içerde güçsüz olduğu ilk fırsatta bağımsızlık için ayaklandıklarını görmekteyiz. Hatta bunu bizzat Çin yıllıkları eğer mecbur kalmasalardı böyle bir işe kalkışılmazdı diye bizlere aktarmaktadır.

Hunlar, Han hanedanına bağlı oldukları dönemlerde bile Çin'i korkutmayı başarabildiğinden Han hanedanı daima onları sıkı denetim altında tutmak istemiştir. Yetişen her büyük Çin generalinin Hunlar üzerine sefer düzenlemesi ve başa geçen hanların önce Hunları hedef göstermesi, hatta Hunlara karşı koymak için bağlantılar gerçekleştirmesi, elçiler göndermesi, komşu devletlerle ittifaklara girişmesi Hunların Çinliler için ne denli güçlü bir düşman olduğunu göstermekteydi.

Hunların Asya tarihinde derin izler bıraktığı şüphesizdir. Her ne kadar Hunların döneminden kalan kaynaklar az olsa da biz onların yaşayış biçimini, kültürünü, ekonomik hayatını, askerî yapısını, yönetim biçimini, gelenek ve göreneklerini Çin yıllıklarından detaylı bir şekilde öğrenebiliyoruz. İki devlet arasındaki münasebetten dolayı elbette zaman zaman mübalağalar, taraflı anlatım veya yorumlar kaynaklara yansımıştır. Ancak bu kayıtlar bize Hunların döneminde, komşularının üzerinde, bıraktıkları izleri göstermesi açısından önemlidir.

Hunların yalnızca Çin üzerinde değil, Wuhuan, Wusun, Yüeciler veya Batı bölgelerinde etkin olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Aynı zamanda bu devletler Han'ın zaman zaman gelen elçilerini Hunlardan çekindikleri için kabul etmemişler, onların tekliflerini geri çevirmişlerdir. Hunların arkasından gelerek Çin sınırlarını rahatsız etmişler, Hunlardan cesaret almışlardır. Örneğin, Wang-Mang döneminde Çin'de meydana gelen karışıklık üzerine Hunlar hemen bunu fırsata çevirerek bağımsız davranmışlar, bunu gören Batı Bölgeleri de birer birer Çin egemenliğinden çıkmıştır. Hunlar daha sonra gelen Çin elçilerine Han hanedanının varlığının aslında kendilerine borçlu olduğunu hatırlatmaktadır. Daha da ileri giderek asıl Çin'in Tanrı-kuta teşekkür etmesi gerektiğini bildirmektedir.

Hunlar askerî açıdan çoğu zaman Çin'i kandırmayı başarmış, onları sefer sırasında peşine düşürüp sürükleyerek yormuş, yıpratmış ve tekrar düşman üzerine saldırarak Çin'in binlerce askerlerini alt etmeyi başarmıştır. Bu taktik bizlerin yakın döneme dek savaşlarda kullandığımız Turan Taktiği'nin ne kadar köklü bir askerî strateji olduğu gerçeğini göstermektedir.

Han hanedanının da akıllıca uyguladığı politikalar vardır ki bunlardan birincisi; Chang-Chi'en gibi kurnaz elçileri düşmana casus olarak göndermekti. Çin elbette yalnızca bununla yetinmemiş Çinli prensesler göndererek Hun tahtında değişikliklere neden olmuştu. Çin kaynaklarındaki metinlere baktığımızda aslında Hun tahtına Çinli prenseslerden doğan çocukların geçemediğini ama prenseslerin tahta kimin geçeceği konusunda devlet adamlarını etkilediklerini, bunların çoğunun taht mücadelesine dönüştüğünü, böylelikle devletin zayıfladığını anlamaktayız.

Son olarak Hunlar, tüm dünyaya özellikle askerî teşkilatıyla önemli bir miras bırakmıştır. Hunlar, İpek Yolu'na uzun süre egemen olmuş, Çin'i vergiye bağlamış, tam gücünü yitirdi diye düşünülen anlarda bile yeniden güçlenerek Çin'e ağır kayıplar verdirmiştir. Hunların askerî başarıları ve bağımsızlığı için verdiği mücadeleler, savaşlar, siyasi ve askerî politikaları sonraki Türk devletlerine de örnek teşkil etmiştir. İşte tüm bu sebeplerden dolayı Hunlar, Orta Asya'da derin izler bırakmış büyük Türk devletlerinin başında gelmektedir.

KAYNAKLAR

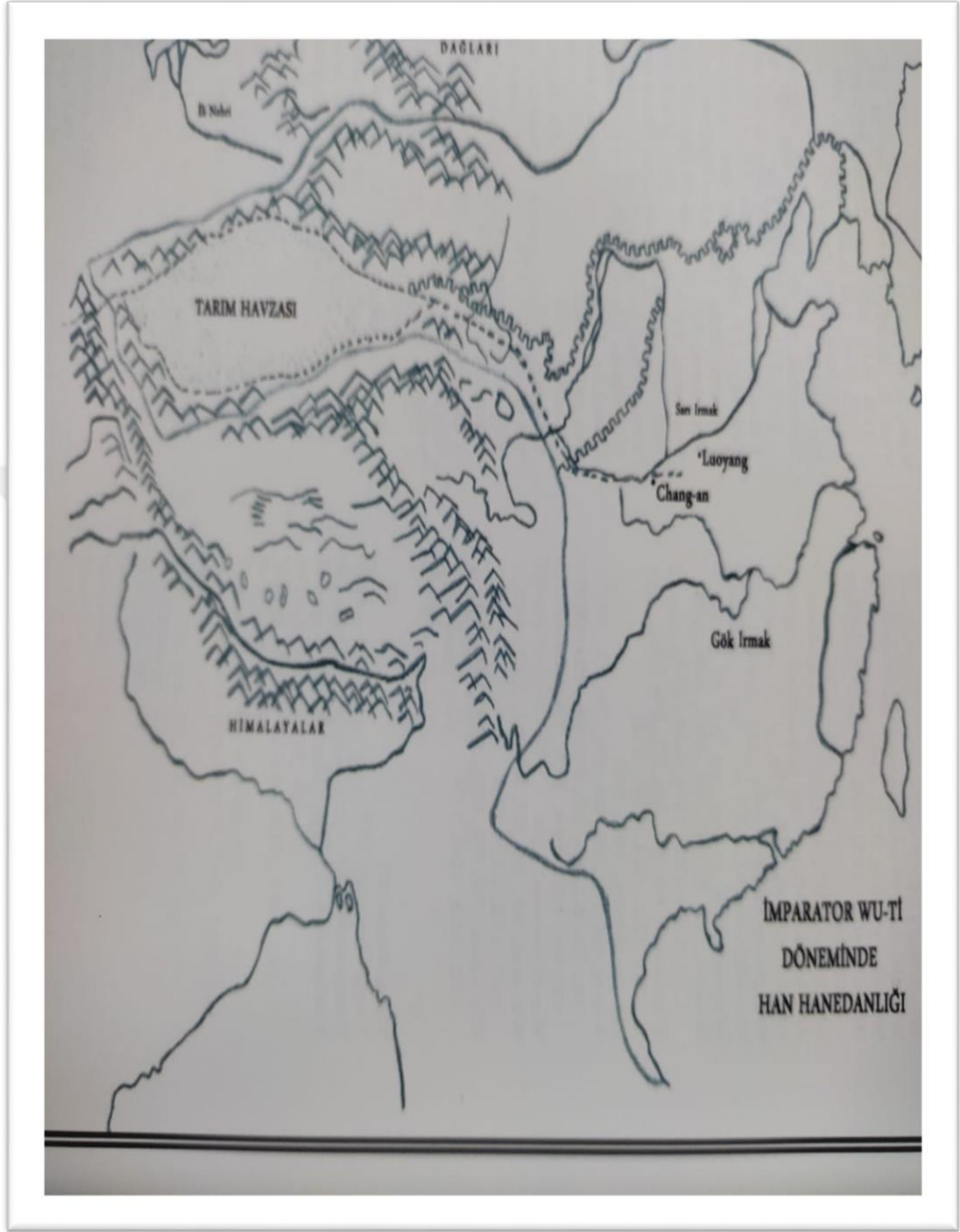
- Baykuzu, T.(2012), *Asya Hun İmparatorluğu*, Kömen Yayınları, Konya
- Caferoğlu, A.(1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, İstanbul
- Cosmo, NicolaDi(2002), “*Hun İmparatorluğu’nun Kuruluşu ve Yükselişi*”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.I, Ankara, s.710-719
- Çakan, V.(2015), *Orta Asya Türk Tarihine Giriş*, Binyıl Yayınevi, Ankara
- Çakmak, T.(2003), “*Çin’in Han Hanedanlığının Hsiung-nu’lara Yönelik Sınır Stratejisi*”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 22, URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32815>, Son Erişim Tarihi: 10.11.2021.
- Çandarlıoğlu, G.(2003), *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul
- Durmuş, İ.(1998) , *Hun Devleti’nin Ortaya Çıkışı ve Oluşumunun Temel Unsurları*, Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay Armağanı I, Ankara, s.399-414
- Durmuş, İ.(2008),“*Eski Türk Devletlerinin Oluşumunun Temel Unsurları*”, Gazi Türkiyat Dergisi 2, Ankara, s.25-45
- Eberhard W.(1947), *Çin Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara
- Ekrem, N.(2002)., *Chang-Chien'in Seyahat Raporuna Göre Hunlar Dönemindeki Orta Asya*, *Türkler Ansiklopedisi.*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,s.763-775
- Ercilasun, K.(2019) *Türk Tarihinde Asya Hunları Birinci Hakimiyet Dönemi*, Dergah Yayınları, İstanbul
- Ergin, M.(2003), *Orhun Abideleri*,Hisar Kültür Gönüllüleri, URL: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/72194/mod_resource/content/1/ORHUN-%C3%82B%C4%B0DELER%C4%B0.pdfSon Erişim Tarihi: 01.10.2021.
- Golden, P.(2002), *Türk Halkları Tarihine Giriş*(Çev: Osman Karatay), Karam Yayınları, Ankara
- Gömeç, S.(2013), *Türk-Hun Tarihi*,Berikan Yayınevi, Ankara
- Görez, F.(2011), *Beyliklerden İmparatorluğa Giden Süreç Ve İlk İmparator QinShiHuangDi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Groot ,J.J. M. De (1921), *DieHunnen Der VorchristlichenZeit*, Berlin-Leipzig
- Gumilyev Lev. N(2003)., *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, Selenge Yayınları(Çev. Ahsen Batur), İstanbul
- İzgi, Ö.(1978), “*XI. Yüzyıla Kadar Orta AsyaTürk Devletlerinin Çin’le Yaptığı Ticarî Münasebetler*”, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi,9, URL: http://isamveri.org/pdfs/bv/D00120/1978_9/1978_9_IZGIO.pdfSon Erişim Tarihi: 05.10.2021.
- Kafesoğlu, İ.(1999), *Türk Milli Kültürü*,Ötüken Yayınları, İstanbul
- Kerimova, R.(2002), “*Hun İmparatorluğu ile Çin'in Doğu Türkistan Mücadelesi*”,*Türkler Ansiklopedisi I*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.743-748
- Kırilen, Gürhan(2013), “*Klasik Çin Metinlerinde Yabancı Halklar: Bahar Ve Güz Yıllıklarına Göre Diler, Ronglar ve Hunlara Bıraktıkları Miras*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 53/ 2, s.263-293
- Koca, S.(2002),“*Büyük Hun Devleti*”, *Türkler Ansiklopedisi I*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002,s.687-708

- Onat Ayşe(1987), *Han Döneminde Hun Çin Ekonomik İlişkileri* (M.Ö. 206-M.S. 220), Belleten, Cilt: LI, Sayı: 200, Ağustos 1987, Ankara, s. 611-624
- Onat, A.(2012), *Çin Kaynaklarında Türkler Han hanedanı Tarihinde Batı Bölgeleri*, TTK Yayınları, Ankara
- Onat, Orsoy, Ercilasun(2004),*Çin Kaynaklarında Türkler Han Haedanlığı Tarihi Hsiung-Nu Monografisi*, TTK Yayınları, Ankara
- Ögel, B.(2015), “*Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*” TTK Yayınları, Ankara
- Ögel, B.(2015),*Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*, TTK Yayınları, Ankara
- Öztürk, M.(2013), *Asya Hunlarında iktisadi Hayat*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üni. Sosyal Bilimler Ens., Elazığ
- Sung Ch’ao(2003), *Han Hanedanı ile Hunların 300 Yıllık Savaşı*(çev: Abdürrahim Rahman), Sincan Halk Yayınları, Urumçi
- Tezcan,M(2002), “*Çinlilerin Hunları Yıkma İçin Uyguladıkları Temel Staratejiler: I-i Chih-i / I-i-fa-i ve Beş Tuzak*”, *Türkler Ansiklopedisi I*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,729-742
- Togan, Z. V.(1970), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul
- Tokan, Ö.(2011), *İslamiyet Öncesi Türklerde Diplomasi Ve Hunlar Dönemi Diplomatik İlişkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum
- Türkeli, C.(1990), *Çin Kaynaklarına göre Hunların Ataları*, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul
- YüYing-S.(1967), *Tradeand Expansion in Han China*, Harvard UniversityPress, Cambridge, Massachusetts(Aktaran: İzgi, Özkan, *XI. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletlerinin Çin’le Yaptığı Ticarî Münasebetler*(1978),Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üni. Edebiyat Fak. ,9, s.88-91)

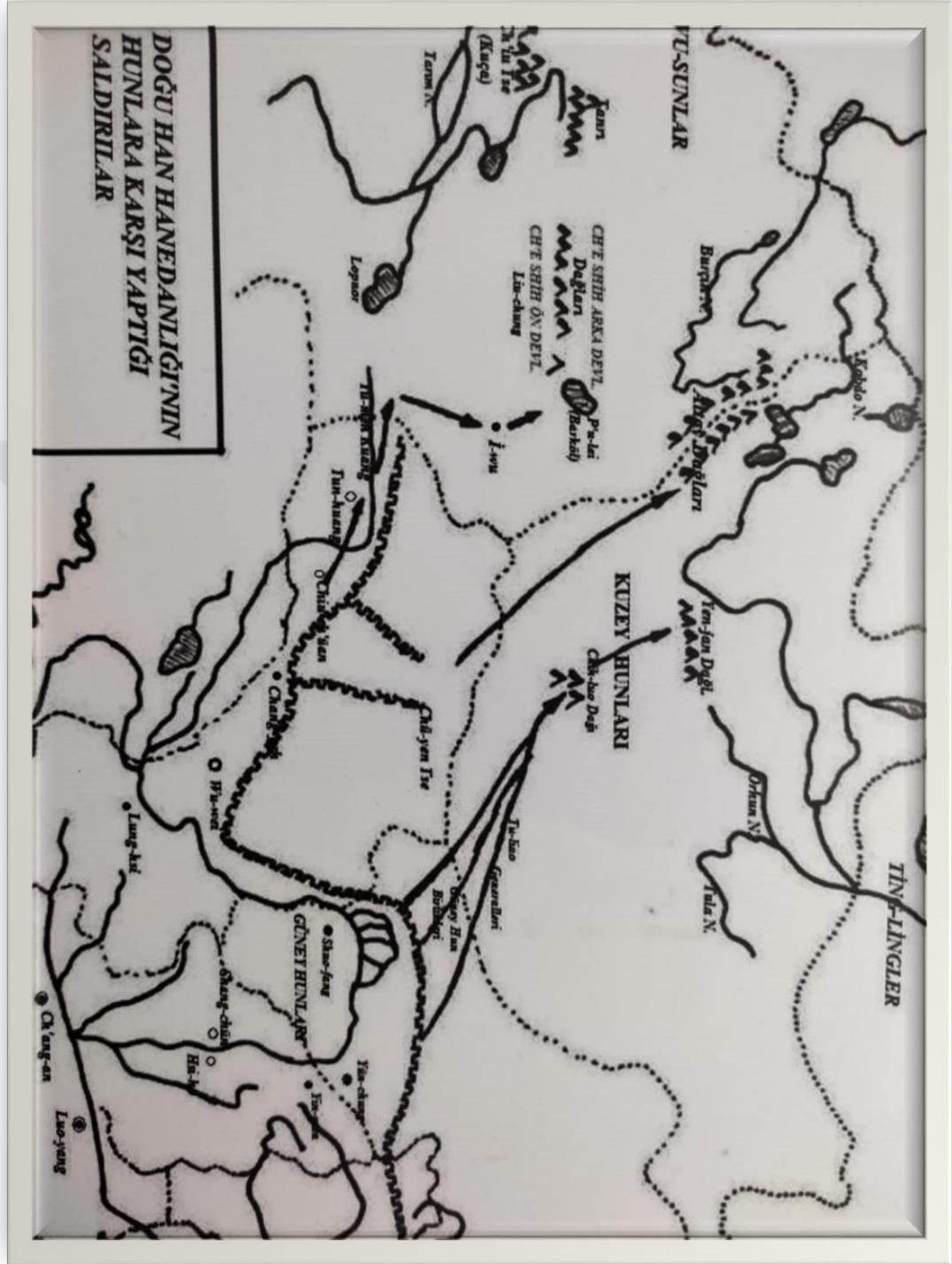
EK-1. İmparator Wu-ti Dönemi Haritası

(Kaynak;Tilla Deniz Baykuzu,Asya Hun İmparatorluğu, s.250)

[illegible]

EK-3. Doğu Han hanedanı Döneminde Hunlara Yapılan Saldırıların Haritası

(Kaynak: Tilla Deniz Baykuzu, Asya Hun İmparatorluğu, s.253)

(Kaynak: Tilla Deniz Baykuzu, Asya Hun İmparatorluğu, s.251)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,adı :Koçyiğit, Hayriye
Uyruğu :Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	AHBV Üniversitesi/ Genel Türk Tarihi	Devam ediyor
Lisans	Ege Üniversitesi/Tarih	2014
Lise	Ege Lisesi/ Sosyal Bilimler	2009

İş Deneyimi

Yıl	Yeri	Görev
2019-2021	İlke Fen Eğitim Kurumu	Yönetici
2015-2019	Bilka Akademi	Yönetici / Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

